

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ В. БРЮСОВА
BRUSOV STATE UNIVERSITY**

**ԲԱՆԲԵՐ
Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ВЕСТНИК ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
В. БРЮСОВА
BULLETIN OF BRUSOV STATE UNIVERSITY**

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ

LINGUISTICS AND PHILOLOGY

1(74)

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
«ԼԻՆԳՎԱ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ**

ԵՐԵՎԱՆ - 2025

Բանբերը հրատարակվում է տարեկան երկու անգամ Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ:

Вестник издается два раза в год по решению ученого совета Государственного университета имени В. Брюсова.

Bulletin is published twice a year by the decision of Brusov State University Scientific Council.

Խմբագրական խորհուրդ՝

Գյուրջինյան Դավիթ	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (<i>գլխավոր խմբագիր, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան</i>)
Եղիազարյան Գայանե	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>գլխավոր խմբագրի տեղակալ, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան</i>)
Աբրահամյան Կարինե	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան</i>)
Գասպարյան Գայանե	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան</i>)
Համբարձումյան Դիանա	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան</i>)
Աբրահամյան Սուրեն	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան</i>)
Էթարյան Ելենա	բանասիրական գիտությունների դոկտոր (<i>Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան</i>)
Սարգսյան Իննա	մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան</i>)
Թովուզյան Աիդա	մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան</i>)

Խաչատրյան Կարեն	պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետ</i>)
Միքայելյան Միքայել	տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության ինստիտուտ</i>)
Օրդուխանյան Էմիլ	քաղաքական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (<i>ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ</i>)
Սարվազյան Լիլիթ	փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (<i>ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ</i>)
Պախսարյան Նարայա	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Մոսկվայի պետական համալսարան, ՌԴ</i>)
Սերեբրյակովա Սվետլանա	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Հյուսիս-Կովկասյան ֆեդերատիվ համալսարան, Ռուսաստանի թարգմանիչների միության Ստավրոպոլյան մարզային բաժանմունք, ՌԴ</i>)
Միսկին Սերգեյ	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Մոսկվայի քաղաքային մանկավարժական համալսարան, ՌԴ</i>)
Կուդրյավցև Վլադիմիր	հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>Մոսկվայի պետական հոգեբանամանկավարժական համալսարան, Մոսկվայի հոգեվերլուծության ինստիտուտ, ՌԴ</i>)
Գլոբովա Ժաննա	մանկավարժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (<i>Էմանուել Կանյի անվան կրթության և հումանիտար գիտությունների ինստիտուտ, Կալինինգրադ, ՌԴ</i>)
Շահվերդյան Անուշ	մանկավարժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (<i>Համաշխարհային բանկի կրթության գծով միջազգային խորհրդարարու, Վաշինգտոն, ԱՄՆ</i>)

Խմբագրական կազմ՝

Հեքեքյան Նարինե

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Գևորգյան Լիլիթ

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Բադալյան Լիլիթ

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Ղազարյան Դոնարա

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Սաֆարյան Լիանա

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Վեյլան Կարեն

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Ռաֆայելովա Քրիստինե

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Ապրեսովա Սոնյա

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Ղարիբյան Դավիթ

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Հարությունովա Քրիստինա

մանկավարժական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ

Մուսեյան Ռուզան

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու

Տեխնիկական խմբագիր՝ Փիլավջյան Հասմիկ

Редакционный совет:

Гюрджинян Давид

кандидат филологических наук, доцент
(гл. редактор, Государственный
университет имени В. Брюсова)

Егуазарян Гаяне

доктор филологических наук, профессор
(зам. гл. редактора, Государственный
университет имени В. Брюсова)

Абраамян Карине

доктор филологических наук, профессор
(Государственный университет имени
В. Брюсова)

Гаспарян Гаяне	доктор филологических наук, профессор (Государственный университет имени В. Брюсова)
Амбардзумян Диана	доктор филологических наук, профессор (Государственный университет имени В. Брюсова)
Абраамян Сурен	доктор филологических наук, профессор (Государственный университет имени В. Брюсова)
Этарян Елена	доктор филологических наук (Государственный университет имени В. Брюсова)
Сарксян Инна	доктор педагогических наук, профессор (Государственный университет имени В. Брюсова)
Топузян Аида	доктор педагогических наук, профессор (Армянский государственный педагогический университет имени Х. Абовяна)
Хачатрян Карен	доктор исторических наук, профессор (Ереванский государственный университет, факультет истории)
Микаелян Микаел	доктор экономических наук, профессор (Институт экономики имени М. Котаняна НАН РА)
Ордуханян Эмиль	кандидат политических наук, доцент (Институт философии, социологии и права НАН РА)
Сарвазян Лилит	кандидат философических наук, доцент (Институт философии, социологии и права НАН РА)
Пахсарян Наталья	доктор филологических наук, профессор (Московский государственный университет, РФ)
Серебрякова Светлана	доктор филологических наук, профессор (Северо-Кавказский федеральный университет, Ставропольское краевое отделение Союза переводчиков России, РФ)

Мыскин Сергей

доктор филологических наук, профессор,
(Московский городской педагогический
университет, РФ)

Кудрявцев Владимир

Доктор психологических наук, профессор,
(Московский государственный психолого-
педагогический университет,
Московский институт
психоанализа, РФ)

Шахвердян Ануш

кандидат педагогических наук, доцент
(Международный консультант
Всемирного банка по образованию,
Вашингтон, США)

Редакционная коллегия:

Экекян Нарине

кандидат филологических наук, доцент

Геворгян Лилит

кандидат филологических наук, доцент

Бадалян Лилит

кандидат филологических наук, доцент

Казарян Донара

кандидат филологических наук, доцент

Сафарян Лиана

кандидат филологических наук, доцент

Велян Карен

кандидат филологических наук, доцент

Рафаелова Кристина

кандидат филологических наук, доцент

Апресова Соня

кандидат филологических наук, доцент

Гарибян Давид

кандидат филологических наук, доцент

Арутюнова Кристина

кандидат педагогических наук, доцент

Мусяян Рузан

кандидат филологических наук

Технический редактор:

Пилавджян Асмик

Editorial Council:

Gyurjinyan Davit

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor (*Brusov State University*)

Yeghiazaryan Gayane

Doctor of Sciences (Philology), Professor
(*Brusov State University*)

Khachikyan Anaida

Doctor of Sciences (Philology), Professor
(*Brusov State University*)

Abrahamyan Karine

Doctor of Sciences (Philology), Professor
(*Brusov State University*)

<i>Gasparyan Gayane</i>	Doctor of Sciences (Philology), Professor (<i>Brusov State University</i>)
<i>Hambardzumyan Diana</i>	Doctor of Sciences (Philology), Professor (<i>Brusov State University</i>)
<i>Abrahamyan Suren</i>	Doctor of Sciences (Philology), Professor (<i>Brusov State University</i>)
<i>Etaryan Yelena</i>	Doctor of Sciences (Philology), (<i>Brusov State University</i>)
<i>Sargsyan Inna</i>	Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor (<i>Brusov State University</i>)
<i>Topuzyan Aida</i>	Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor (<i>Armenian State Pedagogical University after KH. Abovyan</i>)
<i>Khachatryan Karen</i>	Doctor of Sciences (History), Professor (<i>Yerevan State University, Faculty of History</i>)
<i>Mikaelyan Mikael</i>	Doctor of Sciences (Economics), Professor (<i>Institute of Economics after M. Kotanyan NAS RA</i>)
<i>Ordukhanyan Emil</i>	Candidate of Sciences (Political Sciences), Associate Professor (<i>Institute of Philosophy, Sociology And Law of NAS RA</i>)
<i>Sarvazyan Lilit</i>	Candidate of Sciences (Philosophy), Associate Professor (<i>Institute of Philosophy, Sociology And Law of NAS RA</i>)
<i>Pakhsaryan Natalya</i>	Doctor of Sciences (Philology), Professor (<i>Moscow State University, RF</i>)
<i>Serebryakova Svetlana</i>	Doctor of Sciences (Philology), Professor (<i>North-Caucasian Federal University, Stavropol Regional Department of the Russian Translator's Union, RF</i>)
<i>Mskin Sergey</i>	Doctor of Sciences (Philology), Professor (<i>Moscow City University, RF</i>)
<i>Kudryavtsev Vladimir</i>	Doctor of Sciences (Psychology), Professor (<i>Moscow City University, Moscow Institute of Psychchoanalysis, RF</i>)
<i>Glotova Zhanna</i>	Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor (<i>Immanuel Kant Baltic Federal University, Kaliningrad, RF</i>)

Shahverdyan Anush

Candidate of Sciences (Pedagogy),
Associate Professor (*World Bank
International Consultant on Education,
Washington, USA*)

Editorial Board:

Heqeqyan Narine

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor

Gevorgyan Lilit

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor

Badalyan Lilit

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor

Kazaryan Donara

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor

Safaryan Liana

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor

Velyan Karen

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor

Rafayelova Kristine

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor

Apresova Sonya

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor

Gharibyan David

Candidate of Sciences (Philology), Associate
Professor

Harutyunova Kristina

Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate
Professor

Museyan Ruzan

Candidate of Sciences (Philology)

Technical Editor:

Pilavjyan Hasmik

Բանբեր Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի 1(74): - Երևան,
Լինգվա, 2025, 166 էջ:

Вестник Государственного университета имени В. Брюсова 1(74). - Ереван,
Лингва, 2025, 166 стр.

Bulletin of Brusov State University 1(74). - Yerevan, Lingva, 2025, 166 pages.

ISSN 1829-3107

© Լինգվա, 2025

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS

Թամարա Անտոնյան **12**

Փյոն Հե Յոնգի «Մոխրի և կարմիրի քաղաքը» վեպի ժանրային և գեղագիտական առանձնահատկությունները

Тамара Антонян

Жанровые и эстетические особенности романа Пён Хе Ёнг «Город пепла и красного»

Tamara Antonyan

The Genre and Aesthetic Peculiarities of “The City of Ash and Red” by Pyun Hye-Young

Սոնյա Ապրեսովա **20**

Այլընտրանքային պատմությունը որպես գեղարվեստական հնար Իեն Մաքյունի «Ինձ պես մեքենաներ» վեպում

Соня Апресова

Альтернативная история как художественный прием в романе Иэна Макьюэна «Машины как я»

Sonya Apresova

Alternative History as a Literary Device in Ian Mcewan’s Novel “Machines Like Me”

Լիլիթ Գեղամյան **28**

Կանադական պոստմոդերնիստական գրականության ձևավորման առանձնահատկությունները

Лилит Гегамян

Особенности формирования канадского постмодернизма

Lilit Geghamyan

The Peculiarities of the Formation of Canadian Postmodernism

Դավիթ Գյուրջինյան

40

Հեզու վերջնաբաղադրիչով հայերեն բառերը

Давид Гюрджинян

Армянские слова со вторым компонентом *լեզու* (*lezu* - «язык»)

Davit Gyurjinyan

Armenian Words with the Second Component *լեզու* (*lezu* - “Language”)

Արևհատ Խաչատրյան

103

Պատումի ձևերը Ջուլիան Բարնսի «Արթուր և Ջորջ» վեպում

Ареват Хачатрян

Повествовательные формы в романе Джулиана Барнса «Артур и Джордж»

Arevhat Khachatryan

The Narrative Modes in Julian Barnes' "Arthur and George"

Դավիթ Ղարիբյան

116

Իմաստաբանական մետալեզուն որպես հետազոտական մեթոդ. ձևավորումը, կայացումը, բացատրական ուժը

Давид Гарибян

Семантический метаязык как исследовательский метод: формирование, становление, экспланаторно-формализующая сила

David Gharibyan

Semantic Metalanguage as a Research Method: Formation, Development, Explanatory-Formalizing Power

Անուշ Ղուկասյան

133

Հեղինակային սուբյեկտիվ-գնահատողական եղանակավորման պահպանումը գեղարվեստական տեքստի թարգմանվածքում

Ануш Гукасян

Средства сохранения субъективно-оценочной модальности автора при переводе художественного текста

Anush Ghukasyan

Means of Retaining Author's Subjective-Evaluative Modality in an Artistic Text Translation

Հասմիկ Քաջբերունի, Անահիտ Մակարյան

148

Ինքնամիջտեքստայնության քննությունը Սիդնի Շելդոնի վեպերում՝ հասկացության ինտեգրման տեսության շրջանակներում

Асмик Качберуни, Анаит Макарян

Исследование автоинтертекстуальности сквозь призму теории концептуального интегрирования в романах Сидни Шелдона

Hasmik Kajberuny, Anahit Makaryan

Autointertextuality Through the Prism of Conceptual Blending in Sydney Sheldon's Novels

Տեղեկություններ հեղինակների մասին

163

Сведения об авторах

Information about the Authors

**ՓՅՈՆ ՀԵ ՅՈՆԳԻ «ՄՈՒՆՐԻ ԵՎ ԿԱՐՄԻՐԻ ՔԱՂԱՔԸ»
ՎԵՊԻ ԺԱՆՐԱՅԻՆ ԵՎ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ԹԱՄԱՐԱ ԱՆՏՈՆՅԱՆ

Համառոտագիր

Հոդվածում համակողմանիորեն ուսումնասիրվում են ժամանակակից հարավկորեացի գրող, մոդեռնիզմի ներկայացուցիչ Փյոն Հե Յոնգի «Մոխրի և կարմիրի քաղաքը» վեպի գեղագիտական ու ժանրային առանձնահատկությունները: Հեղինակը վեպում միահյուսում է մոդեռնիզմի, հակաուտոպիայի և նատուրալիզմի գեղագիտության տարրերը՝ ստեղծելով մոայլ ամբողջատիրական մի աշխարհ, որտեղ գլխավոր հերոսը անցնում է խորիդանշական և հոգեբանական վերափոխման միջով: Հոդվածում ուսումնասիրվում են նաև վեպի հիմնական թեմաները՝ անհատի օտարացումը հասարակությունից, ինքնության ճգնաժամը և գոյատևման մարտահրավերները ամբողջատիրական համակարգում:

Ուշադրություն է դարձվում նաև Ֆրանց Կաֆկայի ստեղծագործությունների ազդեցությանը, և վեպը համեմատական վերլուծության է ենթարկվում Կաֆկայի «Դոյակը», «Դատավարություն» և «Կերպարանափոխություն» ստեղծագործությունների հետ: Այդ համեմատությունը հնարավորություն է տալիս ընդգծել անհատի խորհրդանշական կերպարանափոխությունը համակարգի ճնշման պատճառով, բյուրոկրատական անհեթեթության դրսևորումները և անհատի մեկուսացման թեման, որոնք կազմում են թե՛ Փյոն Հե Յոնգի, թե՛ Ֆրանց Կաֆկայի երկերի առանցքը:

Հիմնաբառեր՝ կորեական մոդեռնիզմ, հակաուտոպիա, կերպարանափոխություն, նատուրալիզմ, ամբողջատիրություն

Ներածություն

Կորեական գրականությունն իր զարգացման ողջ ընթացքում ձևավորել է ինքնատիպ և բազմաշերտ մշակութային ավանդույթ: Մինչև XIX-րդ դարի վերջը արևմտաեվրոպական և ամերիկյան գրական ուղղությունները էական ազդեցություն չեն ունեցել կորեական դասական

գրականության վրա: Կորեական գրականությունը դարեր շարունակ հիմնականում ձևավորել է սեփական ժանրային համակարգը՝ միաժամանակ կրելով նշանակալի ազդեցություն չինական գրական ավանդույթից: Արևմտյան գրականության ազդեցությունը սկսեց զգալիորեն դրսևորվել միայն XIX-րդ դարի վերջից՝ Ճապոնիայի կողմից Կորեայի գաղութացման պայմաններում: Նշված քաղաքական իրադրությունը խթանեց լուսավորչական շարժման ձևավորումը՝ ազդված XVIII դարի արևմտաեվրոպական Լուսավորչությունից (Montgomery, 2016):

XX-րդ դարի կեսերից՝ կորեական թերակղզու բաժանումից հետո, Հարավային Կորեայի գրականությունը սկսում է զգալիորեն ենթարկվել արևմտյան գրական ուղղությունների ազդեցությանը: Սակայն այստեղ մոդեռնիզմը և պոստմոդեռնիզմը հանդես են գալիս ոչ թե հաջորդականության սկզբունքով, այլ փոխլրացվող և հաճախ համաժամանակյա ձևերով՝ դրսևորվելով որպես համադրություն և գաղափարական-գեղագիտական համահյուսում:

Սույն հոդվածը նվիրված է ժամանակակից կորեացի գրող Փյոն Հե Յոնգի «Մոխրի և կարմիրի քաղաքը» վեպի գեղագիտական և ժանրային առանձնահատկությունների քննությանը (Hye-young, 2010, *մեջբերումների թարգմանությունը՝ հոդվածի հեղինակի*):

Կորեագիտությունը Հայաստանում նոր զարգացող գիտաճյուղ է, և հայ գրականագիտության մեջ Կորեայի գրականությունը դեռևս պատշաճ ուշադրության չի արժանացել: Սույն ուսումնասիրությունը կարելի է դիտարկել որպես նշված բացը լրացնելու առաջին փորձերից մեկը՝ հայ ընթերցողին հնարավորություն տալով ծանոթանալու ժամանակակից կորեական գրականությանը և բացահայտելու կորեական մոդեռնիզմի նշանավոր ներկայացուցչի ստեղծագործությունը: Այս հանգամանքն էլ պայմանավորում է հոդվածի արդիականությունը:

2010թ. հրատարակված «Մոխրի և կարմիրի քաղաքը» վեպն անդրադառնում է համավարակի թեմային, որն առանձնակի ուշադրության արժանացավ հատկապես 2019 թ. Թագաժահրի (Կորոնավիրուսի) տարածումից հետո: Գրաքննադատական մեկնաբանություններում հիմնական շեշտը դրվել է վեպի թեմատիկ արդիականության վրա: Սակայն մեր կարծիքով՝ ստեղծագործությունը ոչ պակաս արժեքավոր է իր ժանրային ու գեղագիտական առանձնահատկություններով, որոնք դեռևս լիարժեքորեն չեն ուսումնասիրվել: Սրանով է պայմանավորված հոդվածի նորույթը:

Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել Փյոն Հե Յոնգի «Մոխրի և կարմիրի քաղաքը» վեպի գեղագիտական և ժանրային առանձնահատկությունները:

- Հոգվածի նպատակով են պայմանավորված հետևյալ խնդիրները.
- վեր հանել վեպում մոդեռնիզմի առանձնահատկությունները՝ մասնավորապես կենտրոնանալով հակաուտոպիայի տարրերի վրա,
 - ուսումնասիրել հեղինակի վրա Ֆրանց Կաֆկայի ստեղծագործության ազդեցությունը:

Վեպի գեղագիտական և ժանրային առանձնահատկությունները

Փյոն Հե Յոնգի ստեղծագործություններում կենտրոնական տեղ են զբաղեցնում այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են հասարակությունից անհատի օտարացումը՝ հաճախ պատկերահանված գրոտեսկային և աշխարհավեր տեսարաններում, ինչպես նաև մարդկային գոյության երկակիության ուսումնասիրությունը: Հեղինակի ոճը բնորոշվում է իրականության կտրուկ, երբեմն հակաուտոպիական պատկերմամբ, որը միաժամանակ ծառայում է ինչպես սոցիալ-քաղաքական, այնպես էլ էթիկական հարցադրումների խորացմանը:

«Մոխրի և կարմիրի քաղաքը» վեպը կենտրոնանում է անանուն գլխավոր հերոսի վրա, որը, որպես իր կազմակերպության լավագույն առնետաորդ, գործուղվում է արտագնա աշխատանքի հարևան երկիր:

Ժանրային առումով վեպը հիմնականում դիտարկվում է որպես հոգեբանական, սակայն մեզ համար ակնհայտ են նաև հակաուտոպիական տարրերը: Միայն մեկ տառով՝ «C»-ով, բնորոշվող այս երկիրը սկզբում ներկայացվում է որպես արագ զարգացող պետություն, սակայն այնտեղ մուտք գործելուց հետո հերոսը հայտնաբերում է համաճարակով, ամենաթողությանմբ և վախի մթնոլորտով պայմանավորված իրականությունը: Համաճարակը ծագել է աղբի կուտակումների հետևանքով: Բարձր խավի ներկայացուցիչները փողոց դուրս են գալիս հատուկ պաշտպանիչ հանդերձանքով, մինչդեռ մյուս դասերի շրջանում առօրյա երևույթ է դարձել դեղատների թալանը, իսկ դրանց արդեն թալանված լինելու դեպքում մարդիկ սկսում են միմյանց ձեռքից խլել ցանկացած անհրաժեշտ իր (Hye-young, 2010):

Ինչպես դասական հակաուտոպիական վեպերում, այստեղ ևս առկա է փակ համակարգ, որն առաջացել է նշանակալի իրադարձության հետևանքով. տվյալ դեպքում՝ համաճարակի: Գլխավոր հերոսը չի կարողանում պայքարել այդ համակարգի դեմ. նա չի տիրապետում երկրի լեզվին, չի գտնում իր տեղը հասարակության մեջ և վերջիվերջո ենթարկվում է համակարգի ճնշմանը:

Վեպի երկրորդական կերպարներից մեկը կասկածամտորեն է վերաբերվում այդ ամենին՝ արդյոք համաճարակը իրական է: Նրա կարծիքով՝ այն կարող է լինել ընդամենը համակարգի կողմից ստեղծված

և պահպանվող հորինվածք, որի նպատակն է հասարակությանը մշտական վախի ու վերահսկման մեջ պահելը:

«Ես իմ ողջ կյանքն անցկացրել եմ բժշկական ապահովագրություն վաճառելով: Ես վախեցնում եմ մարդկանց, որ նրանք կարող են մահանալ համաճարակից, բայց ճշմարտությունն այն է, որ դեռ չեմ հանդիպել վարակակրի, ես նույնիսկ չեմ հանդիպել մեկին, որը հանդիպել է վարակակրի» (Hye-young, 2010, p. 116):

Այս տողերը հիշեցնում են Ջորջ Օրուելի «1984» վեպում նկարագրված անընդհատ շարունակվող պատերազմները. մի օր ԻստԱսիայի, մեկ այլ օր՝ Եվրագիայի հետ, որոնք ըստ էության ոչ այլ ինչ էին, քան քաղաքական մտաշահարկման գործիքներ (Օրուել, 2012): Նմանապես, Փյոն Հե Յոնգի վեպում համաճարակը կարող է ընկալվել որպես վախի միջոցով հասարակությանը մոլորեցնելու շինծու միջոց, միաժամանակ հնարավոր է նաև, որ հեղինակը ակնարկում է ժամանակակից աշխարհում պարբերաբար շրջանառվող լուրերը՝ վիրուսների արհեստածին, լաբորատոր պայմաններում ստեղծվելու մասին:

Հեղինակն իր հարցազրույցներից մեկում, անդրադառնալով վեպի ստեղծման շարժառիթներին, առանձնացրել է Չինաստանից սկիզբ առած H1N1 վիրուսի տարածումը, ինչպես նաև Ճապոնիայում հաճախակիացած երկրաշարժերն ու Ֆուկուշիմայի ատոմակայանի պայթյունը: Նրա համոզմամբ՝ նմանատիպ աղետները կարող են հանգեցնել հասարակության մեջ տագնապի և ամենաթողության տարածմանը, ինչը, իր հերթին, նպաստում է ամբողջատիրական համակարգերի ձևավորմանը (Moreno-Garcia, 2018): Հետևաբար, վեպը կարելի է դիտարկել որպես վեպ-նախագգուշացում, որը նախատիպային կերպով ցույց է տալիս աղետների սոցիալ-քաղաքական հետևանքները:

Մեր դիտարկմամբ՝ H1N1 վիրուսից ազդված լինելը վկայում է նաև այն մասին, որ հեղինակը «C» տառով բնորոշվող երկրի համար որպես նախատիպ կարող էր նկատի ունենալ Չինաստանը: Սակայն, հաշվի առնելով, որ Հարավային Կորեայի անմիջական հարևանությամբ գտնվում է բռնատիրական Հյուսիսային Կորեան, հնարավոր է «C» երկիրը համարել նաև վերջինիս խորհրդանշական արտացոլում:

Մեզ համար ակնհայտ է Ֆրանց Կաֆկայի «Դոյակի» ազդեցությունը Փյոն Հե Յոնգի «Մոխրի և կարմիրի քաղաքը» վեպի վրա (Կաֆկա, 1992): Ինչպես Կաֆկայի վեպում, Փյոն Հե Յոնգի անանուն գլխավոր հերոսը, ժամանելով «C» երկիր, փորձում է գտնել Մոլ անունով մի պաշտոնյայի, որը նրան աշխատանք էր խոստացել: Սակայն նրա փնտրտուքները ապարդյուն են անցնում, քանի որ այդպես էլ չի հաջողում

հանդիպել Մոլին: Պատճառը տվյալ երկրում Մոլ անվան չափազանց տարածված լինելն է, իսկ հերոսը չունի պաշտոնյայի անձնական անհրաժեշտ տվյալները:

Ինչպես Կաֆկայի ստեղծագործության մեջ, այնպես էլ Փյոն Հե Յոնգի վեպում գլխավոր հերոսը անանուն է: Միևնույն ժամանակ երկու հեղինակների մոտ էլ պաշտոնյայի անունն ունի խորհրդանշական նշանակություն: «Դոյակում» Կ-ն փնտրում է Կլամմին, որի անունը տարբեր լեզուներում տարբեր իմաստներ ունի. գերմաներենում այն նշանակում է «կողպեք», «փականք»՝ խորհրդանշելով գաղտնիքների փակվածությունը, մինչդեռ չեխերենում նույն բառը նշանակում է «մոլորություն» կամ «զառանցանք»: Նմանապես, «Մոխրի և կարմիրի քաղաքը» վեպում Մոլի անունը չինարենից թարգմանաբար նշանակում է «անհետանալ»՝ բնորոշելով իրավիճակը: Իսկ անգլերեն mall բառը նշանակում է «մեծ առևտրի կենտրոն», որը, ըստ հեղինակի, իրեն հիշեցնում է լաբիրինթոսանման արհեստական աշխարհում մոլորված երեխայի կերպարը: Վեպում հատկանշական է, որ հերոսը, այդպես էլ չգտնելով Մոլին, կորցնում է ամեն ինչ և դառնալով անտուն՝ սկսում է ներկայանալ որպես Մոլ: Այսպիսով, նա ոչ միայն իրականում «անհետանում» է, այլև վերածվում է մեկ այլ մարդու:

Հերոսի խորհրդանշական կերպարանափոխությունը ակնարկ է նաև Ֆ.Կաֆկայի մեկ այլ հայտնի՝ «Կերպարանափոխություն» վեպին (Կաֆկա, 2020): Եթե դրանում Գրեգոր Զամգայի ֆիզիկական ձևափոխությունը՝ ուսիճ դառնալը, դիտարկվում է որպես հասարակական դիրքի և մարդկային էության խեղաթյուրված խորհրդանիշ, ապա Փյոն Հե Յոնգի ստեղծագործության մեջ հերոսի կերպարանափոխությունը ունի ավելի փոխաբերական բնույթ: Այսպիսով, հեղինակը ոչ թե ֆիզիկական, այլ հոգեբանական ու էթիկական վերափոխում է պատկերում, որն ընթերցողին ներկայացնում է համակարգի ճնշման ազդեցությունը:

Վեպում առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում նատուրալիստական նկարագրությունները: Դառնալով անտուն՝ հերոսը սկզբում գիշերում է այգում, այնուհետև՝ կոյուղում և աղբաջրերի մեջ: Այստեղ նա իր նման անտունների հետ սնվում է՝ առնետներ որսալով: Ամբողջատիրական համակարգի պայմաններում գլխավոր հերոսը աստիճանաբար կորցնում է սեփական արժանապատվությունը և դառնում բռնությանը ենթարկվող և այն գործադրող, ինչի միջոցով արտահայտվում է նրա էության երկակիությունը:

«Նա մխրճեց արամները կապիկի՝ մեղադարի պես հասարակության մեջ: Կարծես՝ հսկայական թրթուր էր պտտվում նրա բերանում: Նա ամենայն ուժգնությամբ սեղմեց ծնոտը՝ արամները մխրճելով կոշտ,»

գարշահույր մաշկի և համեմատաբար փափուկ ոսկորների մեջ: Նա այլևս երբեք չէր կարողանա մոռանալ կոշտ մազերի, փշրվող ոսկորների և բերանից թափվող կաչուն թուփի զգացողությունը» (Hye-young, 2010, p. 87):

Ըստ էության, հեղինակը ներկայացնում է հերոսի կերպարանափոխությունը զոհից զոհաբերողի կամ որսորդի: Անկախ իր կամքից հայտնվելով «վարակված» և անօրեն այդ երկրում՝ նա հանգամանքների զոհ է, սակայն, հետզհետե մասնակից դառնալով բռնությանը, հերոսը դառնում է հանցագործ: Հերոսն ինքն իրեն պարբերաբար խղճալով՝ ընթերցողի մոտ խղճահարություն չի առաջացնում, քանի որ վայրկենական ընդունակ է բռնության դիմել:

Կաֆկայական հնարներից է նաև, որ վեպի վերջում հերոսը պարզում է. իր ուղարկվելը «Շ երկիր» պայմանավորված է եղել ոչ թե գիտակցված որոշմամբ, այլ սովորական բյուրոկրատական սխալով: Այստեղ էլ կարելի է համեմատություն տանել Ֆ.Կաֆկայի «Դատավարության» հետ, քանի որ բյուրոկրատական սխալի ու անհատ-համակարգ հակասության գիծը այնտեղ էլ է ակնհայտ (Կաֆկա, 1991):

Ինչպես դասական հակաուտոպիական վեպերում, այստեղ ևս ստեղծագործությունն ավարտվում է գլխավոր հերոսի՝ համակարգին վերջնականապես ենթարկվելով: Մկներ որսացող հերոսի մասին լուրերը հասնում են իշխանությանը, և նրան գտնում են՝ որպես համաճարակի դեմ պայքարի գործիք օգտագործելու նպատակով:

Հակաուտոպիական գրականությանը բնորոշ կարևոր հատկանիշներից մեկը՝ անհատականության բացակայությունը, վեպում արտահայտված է հատուկ պաշտպանիչ հագուստի միջոցով: Թեպետ վեպի վերջում համաճարակը նահանջում է, մարդիկ շարունակում են կրել այդ հանդերձանքները՝ չտարբերվելու համար: Հեղինակը ցույց է տալիս, որ հենվելով արտաքին պահանջին՝ մարդը հրաժարվում է սեփական ինքնությունից:

«Հալուկ պաշտպանիչ հագուստ կրելը նշանակում է լինել բոլորի նման: Իսկ լինել բոլորի նման նշանակում է չմտածել սեփական գոյության մասին: Դա նշանակում է, որ վարակվելու և առօրյա կյանքդ կործանելու վախից բացի՝ վախենալու ոչինչ չունես» (Hye-young, 2010, p. 107):

Փյուն Հե Յոնգի մեկնաբանությամբ՝ վեպում գերակշռում է երկու գույն՝ մոխրագույն և կարմիր, ինչի պատճառով էլ ընտրվել է վերնագիրը: Գույների հերթականությունը, ըստ հեղինակի, խորհրդանշական է. մոխրագույն, կորուսյալ աշխարհում կարմիրը խորհրդանշում է մահը և ապրելու անհագուրդ ձգտումը (Moreno-Garcia, 2018):

Եզրակացություններ

Այսպիսով, ուսումնասիրելով Փյոն Հե Յոնգի «Մոխրի և կարմիրի քաղաքը» վեպը, կարելի է եզրակացնել.

1. Այն մոդեռնիստական ստեղծագործություն է, որն իր կառուցվածքով և գաղափարական շեշտադրումներով հարում է հակաուտոպիայի ժանրին:
2. Այն վեպ-նախազգուշացում է, որը որպես նախատիպ բացահայտում է աղետների հնարավոր սոցիալ-քաղաքական հետևանքները:
3. Հեղինակը, ազդեցություն կրելով Ֆ. Կաֆկայի ստեղծագործություններից և միահյուսելով նատուրալիստական գեղագիտության տարրերը, ստեղծել է յուրօրինակ և ժամանակակից ընթերցողի համար արդիական մի վեպ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ REFERENCES

1. Կաֆկա Ֆ. (1992), Դատավարություն, Երևան, Ապոլոն հրատ, 198 էջ: Kafka M. (1992), Datavarutyown, Erevan, Apolon hratarakchownt'yown, 198 e'j: (in Armenian)
2. Կաֆկա Ֆ. Դղյակը. Ապոլոն հրատ. Երևան. 373 էջ: Kafka M. (1992), Dghyaky, Erevan, Apolon hratarakchownt'yown, 373 e'j: (in Armenian)
3. Կաֆկա Ֆ. (2020), Կերպարանափոխություն, Երևան, Անտարես, 88 էջ: Kafka M. (2020), Kerparanapoghutyun, Erevan, Antares hratarakchownt'yown, 88 e'j: (in Armenian)
4. Hye-young P. (2010), City of Ash and Red, New York, Arcade Publishing.
5. <https://www.npr.org/2018/11/10/665751817/city-of-ash-and-red-will-pull-you-into-its-nightmare> (Accessed: 18.09.2025)
6. <https://ktlit.com/korean-literature-chapter-six-transition-enlightenment-fiction-and-the-new-novel/> Accessed: 18.09.2025)

ТАМАРА АНТОНЯН - ЖАНРОВЫЕ И ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА ПЁН ХЕ ЁНГ «ГОРОД ПЕПЛА И КРАСНОГО»

Ключевые слова: *корейский модернизм, антиутопия, метаморфозы, натурализм, тоталитаризм*

Статья посвящена исследованию жанровых и эстетических особенностей романа современной южнокорейской писательницы Пён Хе

Ёнг «Город пепла и красного». Особое внимание уделяется тому, как автор соединяет элементы модернизма, антиутопии и натуралистической поэтики, создавая мрачный апокалиптический мир, в котором главный герой переживает символическую и психологическую трансформацию. В работе анализируются ключевые мотивы произведения — отчуждение личности, кризис идентичности и жизнь в условиях тоталитарного общества.

На творчество Пён Хе Ёнг огромное влияние оказал Франц Кафка, в связи с чем в статье представлен также и сопоставительный анализ романа с произведениями Кафки. «Город пепла и красного» сравнивается прежде всего с «Замком», «Метаморфозами» и «Процессом» – произведениями, в которых также проявляются мотивы бюрократического абсурда, несоответствия личности и системы, экзистенциальной изоляции, метаморфоз человека под влиянием системы.

TAMARA ANTONYAN - THE GENRE AND AESTHETIC PECULIARITIES OF “THE CITY OF ASH AND RED” BY PYUN HYE-YOUNG

Keywords: *Korean modernism, dystopia, metamorphosis, naturalism, totalitarianism*

The article examines the genre and aesthetic features of the novel “City of Ash and Red” by contemporary South Korean writer Pyun Hye-Young. It analyzes the key themes of the work, including personal alienation, identity crisis, and life under a totalitarian system. It focuses on how the author combines elements of modernism, dystopia, and naturalism to create a dark, apocalyptic world in which the protagonist undergoes symbolic and psychological transformation.

Franz Kafka’s work had a significant influence on the author, and the study also draws parallels with Kafka’s works, particularly “The Castle”, “Metamorphosis” and “The Trial”, where motifs of bureaucratic absurdity, the tension between the individual and the system, existential isolation and the metamorphosis of the individual under the pressure of the system are similarly prominent.

Ներկայացվել է՝ 20.09.2025 թ.
Գրախոսվել է՝ 30.10.2025 թ.

**ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ
ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՀՆԱՐ ԻՆՆ ՄԱՔՅՈՒԵՆԻ «ԻՆՁ ՊԵՍ
ՄԵՔԵՆԱՆԵՐ» ՎԵՊՈՒՄ**

ՍՈՆՅԱ ԱՊՐԵՍՈՎԱ

Համառոտագիր

Այլընտրանքային պատմությունը գրական հնար է, որը թույլ է տալիս գրողներին, մոդելավորելով պատմական սցենարները, բացահայտել հասարակական զարգացումների օրինաչափությունները:

«Ինձ պես մեքենաներ» (2019) վեպում բրիտանացի գրող Իեն Մաքլուենը (ծնվ. 1948թ.) վերակերտում է 1980-ականների Անգլիան՝ ներմուծելով երկու այլընտրանքային սյուժե: Վեպում նկարագրվող իրադարձությունների այլընտրանքային տարբերակում Մեծ Բրիտանիան պարտություն է կրում Ֆոլքլենդյան պատերազմում, ինչը հանգեցնում է երկրի քաղաքական ուղեծրի փոփոխության: Այս փոփոխությունը, իր հերթին, ծնում է վեպում ներկայացված երկրորդ այլընտրանքային սյուժեն. հայտնի մաթեմատիկոս Ալան Թյուրինգը բեղուն գործունեություն է ծավալում տեխնոլոգիաների ոլորտում՝ ստեղծելով պատմության մեջ առաջին սինթետիկ մարդուն: Այսպիսով, վերաշարադրելով Բրիտանիայի պատմության մի քանի դրվագներ՝ Մաքլուենը քննարկում է մեր ժամանակների հիմնարար հարցերը՝ տեխնոլոգիական առաջընթացի սահմանները, մարդկային և արհեստական միջև փոխհարաբերությունները, ինչպես նաև մարդու և մեքենայի համակեցությունից բխող բարոյական մարտահրավերները:

Հիմնաբառեր՝ այլընտրանքային պատմություն, արհեստական բանականություն, գիտական ֆանտաստիկա

Ներածություն

1823 թվականին բրիտանացի գրող Այզեկ Դիգրայեյլին (*Isaac D'Israeli*, 1766-1848) հրատարակեց իր «Պատմական իրադարձությունների մասին, որոնք տեղի չեն ունեցել» (*Of A History Of Events Which Have Not Happened*) էսսեն, որում խորհում է այն մասին, թե ինչ կլինեք, եթե անցյալում կատարված որոշ իրադարձություններ այլ ընթացք ստանային: Դիգրայեյլին մասնավորապես հիշատակում է հռոմեացի պատմաբան

Տիտոս Լիվիոսի «Հռոմի պատմությունը», որում Լիվիոսը մանրամասնորեն ներկայացնում է, թե ինչ զարգացում կունենար պատմությունը, եթե Ալեքսանդր Մակեդոնացին հասներ Հռոմ: Ըստ Գ'իսրայելի՝ այլընտրանքային սցենարների դիտարկումը պատմաբանների աշխատանքի կարևոր մասն է (D'Israeli I. <https://www.readbookonline.org/readOnLine/38010>):

Պատմաբան, «Աշխարհը, որը Հիտլերը երբեք չստեղծեց. այլընտրանքային պատմությունը և նացիզմի հիշողությունը» /The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism/ ծավալուն աշխատության հեղինակ Գ.Ռոզենֆելդը գրում է, որ այլընտրանքային պատմությունը պարզապես զվարճանք կամ պատմության շահարկում չէ, այլ կարևորագույն գործիք, որը թույլ է տալիս հասկանալ, թե ինչպես է հասարակությունը հիշում և վերաիմաստավորում իր անցյալը: Օրինակ՝ «ինչ կլիներ, եթե նացիստները հաղթեին» կամ «ինչ կլիներ, եթե Հիտլերը չլիներ» սցենարները, ըստ Ռոզենֆելդի, ընթերցողին պատմում են ոչ թե անցյալի, այլ այն մասին, թե ինչպես է ժամանակակից հասարակությունը վերաբերվում անցյալին, ինչ վախեր, տագնապներ ու հույսեր ունի:

Այլընտրանքային պատմությունն այսօր կարևոր տեղ է զբաղեցնում նաև գրականության մեջ՝ թույլ տալով գրողներին վերակերտել պատմությունը և, որպես հետևանք, առաջարկել հասարակության զարգացման նոր սցենարներ: Բրիտանացի գրող Իեն Մաքլունը (*Ian McEwan, 1948թ.*) «Ինձ պես մեքենաները» (*Machines Like Me, 2019*) վեպում դիմում է այդ հնարին՝ հետադարձ հայացք նետելով 1980-ականների Անգլիային և այդ ժամանակ տեղի ունեցած իրադարձությունները կապելով արդի տեխնոլոգիական խնդիրների հետ:

Սույն հոդվածի նպատակն է սահմանել այլընտրանքային պատմության՝ որպես վեպի առանցքային հնարի գործառույթն ու կիրառման առանձնահատկությունները:

Այլընտրանքային անցյալը՝ արդի խնդիրների քննարկման հարթակ

Մինչ Իեն Մաքլունի վեպի վերլուծությունը՝ նախ կարևոր է անդրադառնալ «այլընտրանքային պատմությանը», որը ժամանակակից գրականագիտության մեջ հաճախ ներկայացվում է որպես գիտական ֆանտաստիկայի ենթաժանր, իսկ երբեմն նաև որպես առանձին ժանր՝ իր առանձնահատկություններով: Ամերիկացի հետազոտող Կարեն Հելլեքսոնն իր «Այլընտրանքային պատմություն. վերաիմաստավորելով պատմական ժամանակը» (*The Alternate History: Refiguring Historical Time, 2001*) աշխատության մեջ վերլուծում է ժանրը՝ կիրառելով գրականագիտական և պատմական մեթոդները՝ ցույց տալու համար, թե ինչպես է այն վերաիմաստավորում ժամանակի և պատմության ընթերցողի

ընկալումը: Այսպիսով, «այլընտրանքային պատմությունը» պարզապես ֆանտաստիկ սյուժետային քայլ է, այլ պատմական փորձը վերաիմաստավորելու կարևոր գործիք: Այն թույլ է տալիս գրողին ստեղծել իրականության պայմանական մոդել, որտեղ իրադարձություններն ընթացել են այլ հունով, և այդպեսով ուսումնասիրել, թե դրա հետևանքով ինչպիսի զարգացում է ապրել հասարակությունը, մարդկային էությունը, մշակույթը: Ըստ Հելլեքսոնի՝ «այլընտրանքային պատմությունը» ցույց է տալիս, որ իրական ներկան ընդամենը բազմաթիվ հնարավոր «ներկաներից» մեկն է, և սա ոչ թե փաստերի արձանագրում է, այլ ներկան իմաստավորելու հնարավորություն (Hellekson K., 2001, էջ 168):

Մաքլունի վեպը նման մոտեցման վառ օրինակ է: Վեպի հեղինակը ցույց է տալիս, թե ինչպես անցյալի որևէ իրադարձության փոփոխություն կարող է արմատապես փոխել ապագան. *«Ներկան ամենապատահական հավանականություններից մեկն է: Այն կարող էր այլ լինել: Դրա ցանկացած մաս կամ ամբողջը կարող էր տարբերվել այսօրվանից <...> Որքա՞ն հեշտ է պարկերացնել աշխարհ, որտեղ ... Շեքսպիրը մահացել էր մանկության տարիներին, և ոչ ոքի մարքով չի անցնում, թե ինչ ենք կորցրել, որտեղ Միացյալ Նահանգները որոշում էր ընդունել ճապոնական քաղաքի վրա գցել իրենց կողմից կատարելապես փորձարկված ատոմային ռումբը, կամ որտեղ Ֆոլքլենդյան աշխարհային խումբը գործի չէր անցել, կամ հաղթանակած էր վերադարձել...»* (McEwan I., 2019, էջ 52):

Մաքլունը ստեղծում է մի աշխարհ, որն առաջին հայացքից ոչնչով չի տարբերվում իրականից՝ բացառությամբ երկու իրադարձության, որոնք էլ առանցքային են դառնում վեպում քննվող խնդիրների ուսումնասիրության համար: Դրանցից առաջինն այն է, որ Մաքլունի վեպում Մեծ Բրիտանիան պարտություն է կրում Ֆոլքլենդյան պատերազմում, որի հետևանքով Ֆոլքլենդյան կղզիները մնում են Արգենտինայի տիրապետության տակ:

Ֆոլքլենդյան պատերազմը շրջադարձային է 20-րդ դարի Բրիտանիայի պատմության մեջ: Ինչպես հայտնի է, Մեծ Բրիտանիան հաղթել է 1982 թվականին տեղի ունեցած պատերազմում և նվաճել Ֆոլքլենդյան կղզիները: Այդ պատերազմը կարևոր քաղաքական դեր խաղաց, քանի որ ամրացրեց երկրի վարչապետ Մարգարեթ Թետչերի դիրքերը և օգնեց նրան հաղթանակ տանել հաջորդ ընտրություններում՝ անմիջական ազդեցություն ունենալով երկրի քաղաքական ուղեծրի հետագայի վրա:

Մաքլունի վեպում իրադարձությունները հակառակ զարգացումն են ստանում: Մեծ Բրիտանիան պարտվում է, ինչը քաղաքական և սոցիալական ճգնաժամի պատճառ է դառնում: Հպարտության և

վստահության փոխարեն՝ հասարակության մեջ իշխում է անկումային տրամադրություն: Համընդհանուր հուսահատությունը հանգեցնում է նրան, որ Թեոսչերը պարտություն է կրում ընտրություններում:

«Երկաթե լեդին» վեպում բոլորովին այլ լույսի ներքո է ներկայանում.

«Տիկին Թեոսչերը դուրս եկավ Դաունինգ սթրիթի իր նստավայրի պարզգամբ հայտարարություն անելու համար: Սկզբում նա չէր կարողանում խոսել, ապա արտասվեց, բայց հրաժարվեց կրկին ներս մտնել: Վերջապես նա հավաքվեց և անսովոր ցածր ձայնով արտաբերեց. «Մեղքի ողջ բեռն իմ ուսերին է»»: (McEwan I., 2019, էջ 121)

Իրադարձությունների նման այլընտրանքային զարգացումը, անշուշտ, պատահական չէ: Ստեղծված իրավիճակը «հարմար» է տեխնոլոգիական առաջընթացի և մարդկային էության շուրջ խոր մտորումների համար, ինչը և ներկայացնում է Մաքյունենը:

Հեղինակը դիմում է այլընտրանքային պատմության հնարին ոչ թե Թեոսչերի կերպարը վերափոխելու, այլ վերափմաստավորելու համար նրա դերը 1980-ականների Բրիտանիայում: Վեպում նրա պարտությունը սյուժետաստեղծ դեր է խաղում. այն միտված է ցույց տալուն արհեստական բանականության թեմայի հնարավոր զարգացումները թուլացած և հուսահատ հասարակության մեջ: Այսպիսով, վեպում իրական պատմական կերպարը դառնում է գեղարվեստական գործիք, որը հեղինակին թույլ է տալիս հետազոտել, թե ինչպես կարող էր զարգանալ Բրիտանիան պարտության դեպքում, և ինչպես դա կազդեր հասարակության բարոյական և սոցիալական պատկերի վրա:

Քաղաքական իրավիճակի նման զարգացումը հանգեցնում է մեկ այլ կարևոր իրադարձության՝ հանրահայտ մաթեմատիկոս, արհեստական բանականության «հայր» Ալան Թյուրինգը շարունակում է իր աշխատանքը տեխնոլոգիաների ոլորտում: Սա Մաքյունենի առաջարկած երկրորդ այլընտրանքային պատմությունն է:

Իրական պատմության մեջ Ալան Թյուրինգի աշխատանքը Բրիտանիայի գաղտնագերծման կենտրոն Բլեչչի Փարկում վճռորոշ դեր խաղաց նացիստական Գերմանիայի նկատմամբ հաղթանակի գործում: Սակայն նրա կյանքը ողբերգական ավարտ ունեցավ: 1952 թվականին նա դատապարտվեց նույնասեռականության համար (այդ ժամանակ Մեծ Բրիտանիայում նույնասեռականությունը քրեորեն պատժելի էր): Նրան առաջարկվեց ընտրել ազատազրկման և հորմոնալ բուժման միջև: Թյուրինգն ընտրեց երկրորդը, սակայն 1954 թվականին, ենթադրաբար հենց նվաստացուցիչ բուժման և հուսահատության հետևանքով, նա

ինքնասպան եղավ: Նրա ներդրումը համակարգչային գիտության մեջ տասնամյակներ շարունակ մնաց քիչ հայտնի:

«Ինձ պես մեքենաներ» վեպում, սակայն, Թյուրինգի կերպարն այլ զարգացում է ստանում, ինչը ևս սյուժետաստեղծ տարր է դառնում: Վեպում Թյուրինգի ճակատագիրն անմիջականորեն կապված է Մեծ Բրիտանիայի պարտության հետ: Բրիտանիայի հաղթանակի և Թեոչերի գլխավորությամբ պահպանողականների՝ իշխանության մնալու դեպքում Թյուրինգն այսքան ազատություն չէր ունենա և, հետևաբար, չէր շարունակի արհեստական բանականության ոլորտում հետազոտությունները: Այսպիսով, Մաքլուենի առաջարկած երկու այլընտրանքային պատմությունները անհրաժեշտ պայման են դառնում սինթետիկ մարդկանց ստեղծման համար, որոնց շուրջ էլ կառուցվում է վեպի սյուժեն:

Մաքլուենի վեպում Թյուրինգը ոչ միայն չի ենթարկվում քրեական հետապնդման, այլ 1980-ականներին դառնում է աշխարհահռչակ գիտնական: Նա ղեկավարում է հսկայական ընկերություն, որտեղ ԱԲ ոլորտում լուրջ հետազոտություններ են կատարվում:

«Թյուրինգի ինստիտուտը առաջ մղեց արհեստական բանականությունը և հաշվողական կենսաբանությունը <...> Հարյուրավոր ականավոր գիտնականներ հետևեցին նրա օրինակին՝ բաց աղբյուրներում հրապարակումներ անելով, ինչը 1987 թվականին հանգեցրեց «Nature» և «Science» ամսագրերի փակմանը: Նա շատ քննադատվեց դրա համար: Մյուսները նշում էին, որ նրա աշխատանքը ստեղծել է տասնյակ հազարավոր աշխատատեղեր ամբողջ աշխարհում տարբեր ոլորտներում՝ համակարգչային գրաֆիկա, բժշկական տեսածրման սարքեր, մասնիկների արագացում, սպիտակուցների սինթեզ, էլեկտրաէներգիայի ողջամիտ բաշխում, պաշտպանական տեխնոլոգիաներ և տիեզերքի հետազոտություն: Այս ցանկը կարելի է անվերջ շարունակել»: (McEwan I., 2019, էջ 198)

Վեպում ներկայացվող այլընտրանքային սցենարների արդյունք է դառնում Ադամը՝ Թյուրինգի ստեղծած առաջին մարդ-անդրոիդը: Ադամը պարզապես ռոբոտ չէ, այլ բարդ, ինքնակրթվող էակ: Նա ոչ թե պարզապես հրահանգներ է կատարում, այլ ունակ է ինքնուրույն մտածել, զգալ, ինչպես նաև ունի սեփական էթիկական օրենսգիրք, ինչն իրեն թույլ է տալիս կասկածի տակ դնել գիտակցության, էթիկայի, բարոյական պատասխանատվության մասին գոյություն ունեցող պատկերացումները: Օրինակ՝ նա որոշում է Չարլիին պատմել Միրանդայի «հանցանքի» մասին: Ադամը իր գործողությունները բացատրում է այսպես. «Ես ստիպված էի դա անել, քանի որ ստելը և ճշմարտությունը թաքցնելը չի կարող բերել երջանկության»: Այս օրինակն ապացուցում է, որ Ադամը գործում է ոչ թե

նախապես ներդրված ալգորիթմների համաձայն, այլ հիմնվելով իր իսկ զարգացրած բարոյական նորմերի վրա: Մաքյունը այլընտրանքային պատմությունն օգտագործում է որպես հայելի, որն արտացոլում է մարդկության՝ ապագայի հետ կապված վախերն ու հույսերը: Վեպը բազմաթիվ անդրադարձներ ունի այսօրվա իրականությանը. Ադամի ինքնագիտակցության և էթիկական կողմի միջև երկընտրանքի մասին զրույցները ուղիղ արտացոլանքն են այսօր արհեստական բանականության շուրջ տարվող բանավեճերի: Ընթերցողին 20-րդ դարի 80-ականներ տեղափոխելը միտում ունի ԱԲ-ի հետ կապված էթիկական և բարոյական խնդիրները դիտարկել ոչ թե ապագայում, այլ ճանաչելի անցյալում՝ վերջինիս մշակութային և քաղաքական կյանքի համատեքստում:

Այսպիսով, այլընտրանքային պատմությունը «Ինձ պես մեքենաներ» վեպում կարևոր գեղարվեստական գործիք է, որը թույլ է տալիս Մաքյունին ստեղծել վերահսկվող, սակայն միևնույն ժամանակ՝ ծանոթ աշխարհ, որտեղ նա կարող է անկաշկանդ հետազոտել գիտակցության, բարոյականության, սիրո, պատասխանատվության հետ կապված բարդ խնդիրները՝ խուսափելով ֆանտաստիկ պատումից:

Մաքյունն այդ հնարին դիմում է ոչ թե ֆանտաստիկ աշխարհ ստեղծելու, այլ մեր իրականությունից մի փոքր այլ իրականության պայմաններում մարդկային էությունը ուսումնասիրելու համար:

Պատմական իրականության այս հորինված փոփոխությունները ծառայում են ոչ միայն որպես սյուժետային միջոց, այլև որպես վերլուծության մեթոդաբանական գործիք: Վերաշարադրելով բրիտանական պատմության հիմնական դրվագները՝ Մաքյունը կարողանում է ուսումնասիրել մեր ժամանակների հիմնարար հարցերը՝ տեխնոլոգիական առաջընթացի սահմանները, մարդկային և արհեստականի միջև հարաբերությունները, ինչպես նաև մարդու և «մեքենայի» համակեցությունից բխող բարոյական մարտահրավերները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ REFERENCES

1. Disraeli I. Of A History Of Events Which Have Not Happened // <http://www.readbookonline.org/readOnLine/38010>
2. Hellekson K. (2001) The Alternate History: Refiguring Historical Time. The Kent State University Press, Kent, Ohio

3. McEwan I (2019) *Machines Like Me*. Penguin Random House
4. Rosenfeld G. D. (2005) *The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism*. Cambridge: Cambridge University Press.

SONYA APRESOVA - ALTERNATIVE HISTORY AS A LITERARY DEVICE IN IAN McEWAN'S NOVEL "MACHINES LIKE ME"

Keywords: *alternative history, artificial intelligence, science fiction*

Alternative history is one of the key literary devices of the twentieth and twenty-first centuries. It enables writers to construct hypothetical versions of historical development, reveal hidden patterns of social dynamics, and open new perspectives for the interpretation of cultural experience.

In his novel "*Machines Like Me*" (2019) the British writer Ian McEwan (b. 1948) employs this device by reconstructing the setting of the 1980s England while simultaneously introducing fundamental divergences from historical reality. The most significant turning points of this alternative narrative are two events.

First, in McEwan's version the United Kingdom suffers defeat in the Falklands War, which leads to a shift in political course and undermines the country's international authority. Second, in the fictional world of the novel Alan Turing continues to live and work; his research in mathematics and cybernetics contributes to the accelerated development of artificial intelligence.

These artistic modifications of historical reality serve not merely as elements of the plot but also as an analytical tool. By rewriting crucial episodes of British history, McEwan creates the conditions for addressing fundamental questions of contemporary culture: the limits of technological progress, the relationship between the human and the artificial, the ethical challenges arising in the context of coexistence between human beings and intelligent machines.

Thus, the use of alternative history in "*Machines Like Me*" is of a dual nature. On the one hand, it performs a socio-political function by demonstrating possible scenarios of Britain's development under altered historical conditions. On the other hand, it acquires a philosophical and anthropological dimension, enabling the author to raise the question of human essence and of humanity's place in a world undergoing rapid technological transformation.

СОНЯ АПРЕСОВА - АЛЬТЕРНАТИВНАЯ ИСТОРИЯ КАК ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПРИЕМ В РОМАНЕ ИЭНА МАКЬЮЭНА «МАШИНЫ КАК Я»

Ключевые слова: Макьюэн, альтернативная история, искусственный интеллект, научная фантастика

Альтернативная история является одним из значимых художественных приёмов литературы XX–XXI веков. Она позволяет писателям моделировать сценарии исторического развития, тем самым выявляя скрытые закономерности социальной эволюции.

В романе «Машины как я» (2019) британский писатель Иэн Макьюэн (р. 1948) обращается к данному приёму, реконструируя пространство Англии 1980-х годов и одновременно внося в него принципиальные изменения. Ключевыми точками расхождения с исторической действительностью становятся два события.

Во-первых, в альтернативной версии событий Великобритании терпит поражение в Фолклендской войне, что влечёт за собой трансформацию политического курса и утрату национального авторитета. Во-вторых, в художественном мире романа продолжает жить и работать Алан Тьюринг, чья деятельность в области математических наук и технологий приводит к ускоренному развитию искусственного интеллекта.

Данные художественные модификации исторической реальности выполняют функцию не только сюжетного приёма, но и методологического инструмента анализа. Переписывая ключевые эпизоды британской истории, Макьюэн получает возможность исследовать фундаментальные вопросы современности: пределы технологического прогресса, соотношение человеческого и искусственного, а также этические вызовы, возникающие в ситуации сосуществования человека и «машины».

Таким образом, приём альтернативной истории в романе «Машины как я» имеет двойственную природу. С одной стороны, он выполняет социально-политическую функцию, демонстрируя возможные варианты развития британского общества в условиях иной исторической динамики. С другой стороны, он играет философско-антропологическую роль, позволяя писателю ставить вопрос о сущности человека в эпоху стремительной технологизации.

Ներկայացվել է՝ 06.10.2025 թ.
Գրախոսվել է՝ 31.10.2025 թ.

ԿԱՆԱԴԱԿԱՆ ՊՈՍՏՄՈԴԵՐՆԻՍՏԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԼԻԼԻԹ ԳԵՂԱՄՅԱՆ

Համառոտագիր

Հոդվածում ուսումնասիրվում են կանադական պոստմոդերնիստական գրականության ծնավորման առանձնահատկությունները՝ հասարակական, մշակութային և քաղաքական համատեքստում: Կանադական գրականությունն անցել է յուրօրինակ ուղի, և դրա հիմքում ընկած է բազմամշակութայնությունը, ազգային ինքնության որոնումը, ամերիկյան ազդեցությունից ազատվելու ձգտումը և պատմականությունը: Կանադան երկար տարիներ իրեն ընկալում էր որպես «եզրերի երկիր», որտեղ ներգաղթյալներն ու մարգինալ խմբերը կազմում էին գրականության առանցքը: Հայտնի կանադացի գրող Մարգարեթ Աթվուդը որպես կանադական գրականության միավորող գաղափար նշում է «գոյատևման» խնդիրը, ինչը ևս կապում է ԱՄՆ ազդեցությունից թոթափվելու ձգտման հետ: Կանադական պոստմոդերնիզմին հատուկ է պատմագրական մետապատումայնությունը, որը փաստացի պատմության վերաիմաստավորումն է գեղարվեստականի ու քաղաքականի համատեքստում: Ընդհանուր առմամբ, կանադական պոստմոդերնիզմը միավորում է բազմազանության, ինքնության որոնման, գոյատևման և պատմականության յուրօրինակ ընկալումները:

Հիմնաբառեր՝ կանադական պոստմոդերնիզմ, ազգային ինքնություն, բազմամշակութայնություն, գոյատևում, պատմագրական մեթոդավորում

Ներածություն

Կանադան համեմատաբար երիտասարդ պետություն է, ուստի գրականությունը չունի հարուստ պատմական ավանդույթներ: Այնուամենայնիվ, 20-րդ դարի երկրորդ կեսից կանադական գրականությունը նկատելի զարգացում ապրեց, ինչը արդյունք էր ինչպես երկրի սոցիալ-քաղաքական կյանքում փոփոխությունների, այնպես էլ համաշխարհային գրական գործընթացների ազդեցության: Այս շրջանը

նշանավորվեց կանադական պոստմոդերնիզմի ձևավորմամբ, որը, պայմանավորված կանադական յուրահատուկ պատմամշակութային համատեքստով, ձեռք բերեց տարբերակիչ հատկանիշներ:

Կանադական պոստմոդերնիզմի կարևոր ուղերձներից է ազգային ինքնության պահպանության և բազմամշակութայնության խնդիրների քննությունը: Այս խնդիրներն արդիական են առ այսօր՝ գլոբալացման և հասարակական բազմազանության աճի պայմաններում, ինչն ընդգծում է դրանց մշտական ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը: Ուստի, այս վերլուծության առաջնահերթությունը պայմանավորված է ոչ միայն պատմական համատեքստով, այլև ժամանակակից սոցիոմշակութային մարտահրավերներով:

Հոդվածի **նորույթն** այն է, որ կատարվել է կանադական համատեքստի համալիր ուսումնասիրություն, ինչը թույլ է տվել վեր հանել անգլիալեզու կանադական պոստմոդերնիստական խոսույթի առանձնահատկությունները:

Հոդվածի **նպատակն** է ուսումնասիրել կանադական պոստմոդերնիստական խոսույթի ձևավորման յուրահատկությունը:

Նշված նպատակին հասնելու համար մեր առջև դրել ենք հետևյալ **խնդիրները՝**

1. դիտարկել պոստմոդերնիզմի առանցքային հայեցակարգերը և դրանց դրսևորումները կանադական գրականության մեջ,

2. վեր հանել կանադական ազգային ինքնության և մշակույթի համատեքստերի դերը պոստմոդերնիստական հայեցակարգերի մեջ,

Աշխատանքի **մեթոդաբանական հիմքը** պատմահամեմատական մեթոդն է:

Հոդվածի **գործնական նշանակությունն** այն է, որ ուսումնասիրության արդյունքներն ու եզրակացությունները կարող են նշանակություն ունենալ 20-րդ դարավերջի և 21-րդ դարասկզբի կանադական գրականությանը և պոստմոդերնիզմին նվիրված ուսումնասիրություններում:

Կանադական պոստմոդերնիզմի ձևավորման առանձնահատկությունները

1960-ականները ընդունված է համարել կանադական գրականության ծաղկունքի ժամանակաշրջան: Չնայած ավանդական ռեալիստական արձակի գոյությանը՝ 70-ականներին և 80-ականներին ի հայտ եկավ նոր երևույթ: Այն, ինչը համաշխարհային գրականության մեջ կոչվեց «պոստմոդերնիզմ», իր դրսևորումն ստացավ նաև Կանադայում, սակայն այն ձևը, որ ստացավ, կրում էր բացառապես կանադական բնույթ

(Hutcheon, 1988, p.1): Հետևաբար, կարևոր է պարզել, թե որն է այն առանձնահատկությունը, որը կանադական պոստմոդեռնիզմը դարձնում է յուրահատուկ: Ինչպես «Նորի անկում» (“Decline of the New”) (1959) աշխատությունում նշում է պոստմոդեռնիստական քննադատության հիմնադիրներից մեկը՝ Իրվինգ Հոուն (Irving Howe), «պոստմոդեռնիստական արձակը լավագույնս ընկալվում է, երբ այն դիտարկվում է մշակութային համատեքստում» (Germundson, 1987, p. 2): Ուստի պոստմոդեռնիզմը քննելու համար նախ և առաջ անհրաժեշտ է ուսումնասիրել կանադական մշակութային համատեքստը:

Տասնամյակներ շարունակ Կանադայում ձևավորված մշակույթը դուրս չէր եկել երկրի սահմաններից, ավելին՝ այն հաճախ նույնացվում էր ամերիկյանի հետ (Korobova, 2009, c. 80): Բացի դրանից՝ երկրի ներսում կանադացի գրողները զանազան խնդիրների էին բախվում: Կանադացի գրող Մարգարետ Լոուրենսը (Margaret Laurence) փաստում է. «Ժամանակին գրողի համար Կանադայում չափազանց դժվար էր: Շատ տարիներ մեր գիտակցությունը գաղութային էր, մեզանից շատերը կարծում էին, որ կանադացու կողմից գրված գիրքը դժվար թե որևէ արժեք ներկայացներ. դրա համար այն պետք է հրատարակվեր Նյու Յորքում կամ Լոնդոնում: Մշակութային կլիման երկրում անճանաչելիորեն փոխվել է, հատկապես վերջին տասնամյակում»: Լոուրենսը խոսում է մասնավորապես 60-70-ական թվականների մասին (Голунова, 2008, c. 16): Թերևս հենց այս շրջանում են կանադացի գրողները սկսում գնահատել իրենց ազգային ինքնությունը, քանի որ, ինչպես նշում է գրականագետ Ռոզմարին Հայդենրայխը (Rosmarin Heidenreich), «հետպատերազմյան անգլիալեզու կանադական գրականությունը մասամբ կարելի է բնութագրել մշակութային համաձայնության ձեռքբերման և ազգային ինքնության ձևավորման մտահոգությամբ» (Heidenreich, 1989, p. 5): Սակայն ի՞նչ է ենթադրում կանադացի լինելը, և ինչն է ընկած կանադական ինքնության հիմքում: Պարզվում է, որ կանադական ինքնությունը հիմնականում ընկալվում է բազմամշակութայնության համատեքստում, և կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ Կանադայի կառավարությունը «մշակութային խճանկարը» դիտարկում է երկրի ազգային ինքնության հիմնական բնութագրիչներից մեկը (Korobova, 2009, c. 79):

Այս բազմամշակութայնությունը, բնականաբար, ներթափանցում է նաև գրականություն և նպաստում ազգային ինքնության ուսումնասիրությանը, ինչպես նաև սեփական «ես»-ի գիտակցմանը: Հատկանշական է, որ կանադացի տեսաբան Նորթրոփ Ֆրայը (Northrop Frye) ընդգծում էր, որ Կանադայի մշակութային հանրության վճռական և

շարունակական ծգտումն է՝ ինքնությունը բացահայտել և ճանաչել գրականության միջոցով (Frye, 1971, p. 216):

Ինքնաճանաչման ծգտումն իր վառ արտահայտությունն է ստանում Մայքլ Օնդաշիի (Michael Ondaatje) «Առյուծի մաշկի մեջ» (“In the Skin of a Lion”) վեպում, որտեղ ներկայացված են մի շարք ներգաղթյալներ, որոնք ինքնադրսևորվում են որպես լքյալ և անտեսված ու ակտիվորեն պայքարում են իրենց իրավունքների և արդարության համար: Ընդունելով մարտահրավերները՝ նրանք փորձում են ադապտացվել, յուրացնել երկրի լեզուն և ինտեգրվել հասարակությանը: Նման ներգաղթյալի օրինակ է Նիկոլաս Տեմելկովի կերպարը:

«Նա անգլերեն գրեթե չէր խոսում և որոշեց գնալ դպրոց՝ գիշերներն աշխատելով մակեդոնական փողում: Առանց անգլերենի՝ նա պարզապես կկորեր: [...] Սուրմ ապրելու ընթացքում նա տեսնում էր թարգմանչական երազներ իր՝ անգլերենով տարված լինելու պատճառով» (Ondaatje, 1997, p. 46):

Նիկոլասը վեպի փոքրամասնություն կազմող այն բազմաթիվ հերոսներից մեկն է, որոնք իրենց գոյությամբ և փորձառությամբ համակազմակերպում են Կանադայի բազմամշակութային ինքնությունը և ընդգծում դրա բազմաշերտ բնույթը:

Այսպես, ներգաղթյալների և բազմամշակութայնության ևս մեկի օրինակ է Ջոյ Կոգավայի (Joy Kogawa) «Օբասան» (“Obasan”) վեպը, որը ներկայացնում է Կանադայի մեկ այլ մարգինալ խմբի՝ ճապոնացի ներգաղթյալների կյանքը: Վեպում բազմաթիվ հերոսներ ներգրավված են իրենց կանադական ինքնության հաստատմանն ու պահպանմանն ուղղված պայքարի գործընթացում:

«Երբ նրան, ինչպես Ամբակում մարգարեին, կանչում են վկայություն տալու, նա վկայություն է տալիս այն լույսին, որը փայլում է Նիսեյների կյանքում՝ նրանց իրենց կանադացի լինելն ապացուցելու հուսահատ ջանքերում, նրանց կոշտ և միաժամանակ նուրբ հոգում:

[...] Որտեղ որ հայտնվում էին «ճապոնական ռասա» բառերը, մորաքույր Էմիլին ջնջում էր դրանք՝ փոխարենը գրելով «Կանադայի քաղաքացի» (Kogawa, 2017, p. 28, 30):

Թեկուզ նման փոքր քայլերով, բայց վեպի հերոսները փորձում են լինել կանադական հասարակության լիիրավ անդամ:

Խոսելով Կանադայի բազմամշակութային բնույթի և այդ խճանկարում ներգաղթյալների դերի մասին՝ կանադացի գրող Ռոբերտ Կրյոտշը (Robert Kroetsch) գրում է. «Կանադան պոստմոդեռն երկիր է: Այստեղ կենտրոնը չի գործում, և այն գլխավորապես եզրերի երկիր է: Այժմ եզրը՝ ծայրամասը, սահմանը, այն հետաքրքիր և վտանգավոր

սահմանագիծն է, որտեղ լռությունը հանդիպում է ծայնին: Գործողությունները հենց այստեղ են տեղի ունենում: Մեր մոայլ պահերին մենք զգում ենք, որ պետք է դիմադրենք նոր կամ հին գաղափարներով այն նոր վայրերի կույր և կլանող ուժին, որոնք այժմ ցանկանում են կենտրոններ դառնալ: Մեր երջանիկ պահերին մենք հրճվում ենք տեղականի էներգիայով, բազմազանության և տարբերության առատությամբ, որոնք գոյություն ունեն մարդկային փորձառության ցանկացած ասպարեզում»: (Kroetsch, 1989, p. 23)

Իր տեսությունը հիմնավորելու համար Կրյոտչն անդրադառնում է Մարգարետ Աթվուդի (Margaret Atwood) «Արթնացում»-ը (Surfacing) վեպին, որի գլխավոր հերոսուհին որոնում է հորը, սակայն ապարդյուն: Հոր բացակայությունը, ըստ Կրյոտչի, խորհրդանշական է և ապացուցում է հաստատուն հիմքի, «կենտրոնի» անհնարինությունը: Կրյոտչի մեկնաբանությամբ՝ սա բնորոշ է կանադական ինքնության կառուցվածքին. միասնականությունը ձևավորվում է ոչ թե ամբողջականության, այլ մասնատվածության, չմիաբանված լինելու հիմքի վրա (Kroetsch, 1989, p. 31) :

Այս մոտեցումը համահունչ է նաև Լինդա Հատչնի մեկնաբանությանը: Վերջինս պնդում է, որ պոստմոդեռնիզմը Կանադայում վերափմաստավորել է գրականության մեջ ավանդաբար գոյություն ունեցող շեշտադրումը տարածաշրջանայնության (regionalism) վրա: Միատարրության, համընդհանրության և կենտրոնացվածության փոխարեն՝ շեշտը դրվում է տարբերության, տեղայնության և կոնկրետության վրա: Կանադական պոստմոդեռնիզմի էությունը, ըստ Հատչնի, հենց կոնկրետը մարմնավորելու և տեղական արտակենտրոնությամբ (էքսցենտրիկությամբ) հպարտանալու պատրաստակամության մեջ է (Hutcheon, 1988, p. 19):

Այդուհանդերձ, կանադական գրական և մշակութային խոսույթում ինքնաճանաչման հարցադրումները սովորաբար այնքան սուր չեն դրվում, որքան ամերիկյան մշակույթին հակադրությունը: (Кородова, 2009, с. 80) Ընդհանուր առմամբ, ըստ Լինդա Հատչնի, պոստմոդեռնիզմին բնորոշ տարբերության և բազմազանության արժեքավորումը, ինչպես նաև միասնությանն ու միատարրությանը հակադրվելը, ամենայն հավանականությամբ, առավել բնորոշ է հենց Կանադային, կամ առնվազն այդպես է ընկալվում կանադական հասարակության մեծ մասի կողմից:

Կանադայի կարգախոսը՝ *A mari usque ad mare* («Ծովից մինչև ծով»), այստեղ դիտվում է որպես հակադրություն ամերիկյան *E pluribus unum*-ին («Միություն բազմությունից»): առաջինը շեշտադրում է տարածքային լայնությունը և բազմակենտրոնությունը, մինչդեռ երկրորդը՝

միավորման մոդելը: Այս հակադրությամբ՝ Կանադան իրեն ներկայացնում է իբրև այնպիսի ազգ, որը կարողացել է դիմակայել ամերիկյան միասնականության մոդելին՝ լինի դա աշխարհագրական, ժողովրդագրական կամ գաղափարախոսական առումով (Hutcheon, 1988, p. 19):

Այդպիսով, ինքնության որոնումների առանցքային դրդապատճառը Կանադայում հաճախ հանդես է գալիս ոչ թե որպես ինքնանպատակ գործընթաց, այլ որպես ԱՄՆ մշակութային և քաղաքական ստվերից դուրս գալու փորձ: Այս գործընթացը, սակայն, հաճախ վերածվում է բացահայտ հակակրանքի ամերիկացիների և ամերիկյան մշակույթի հանդեպ: Դրա վկայություններից մեկը Մարգարեթ Աթվուդի «Աթնացում» (Surfacing, 1972) վեպում այն դրվագն է, որտեղ հերոսուհին ինքն իրեն հարցնում է՝ «Արդյոք ամերիկացիները ավելի վա՞տը չեն, քան Հիտլերը»: (Atwood, 1972, p. 139)

Հետագայում հանդիպում ենք նման տողերի՝

«Այնուհետև հետ ենք գնում դեպի քաղաքը և դեպի համատարած սպառնալիքը՝ ամերիկացիները: Նրանք գոյություն ունեն, նրանք առաջ են շարժվում, նրանց հարցերը պետք է լուծել, բայց, ամենայն հավանականությամբ, նրանց կարելի է հետևել, նրանց գործողությունները կարելի է կանխատեսել և կանգնեցնել՝ առանց նրանց կրկնօրինակելու» (Atwood, 1972, p. 203):

Վեպում հետևողականորեն արտահայտվում է ամերիկացիների նկատմամբ հակակրանքը և նրանց չնմանվելու ձգտումը: Նույնիսկ այն պահին, երբ հերոսուհին հասկանում է, որ իրեն հանդիպած անձինք իրականում կանադացիներ են, նա, միևնույն է, շարունակում է նրանց անվանել «ամերիկացիներ»: Այս անվանումը պայմանավորված է ոչ թե նրանց իրական ինքնությամբ, այլ նրանց վարքագծով. վերջիններիս գործողությունները բավական էին, որ նրանք ընկալվեին որպես ամերիկացիների նմանակներ: Աթվուդի համար այս նմանեցումը բացասական երանգավորում է ստանում:

Այս ձգտումն ու պայքարը ձևավորել են մի ընդհանուր հատկանիշ, որը, ըստ Մարգարեթ Աթվուդի, բնորոշ է կանադական գրականությանը: Աթվուդի դիտարկմամբ՝ յուրաքանչյուր ազգ իր մշակույթի հիմքում ունի միավորող և սահմանող խորհրդանիշ. դա կարող է լինել բառ, արտահայտություն, գաղափար, պատկեր կամ համոզմունքների համակարգ, որն ապահովում է երկրի ներքին միասնականությունը և ուղղորդում մարդկանց համատեղ գործողությունները հանուն ընդհանուր նպատակի: Կանադայի պարագայում այդ խորհրդանիշը, Աթվուդի վերլուծության համաձայն, «գոյատևումն» է (survival): Սա դրսևորվում է թե՛

անգլիալեզու, թե՛ ֆրանսալեզու կանադական գրականության մեջ: Կանադական վեպերում հերոսները մշտապես գոյատևման պայքար են մղում. նրանք ծագում են դիմակայել արտաքին և ներքին վտանգներին, սակայն հաճախ դատապարտված են պարտության: Աթվուդը հարցադրում է անում՝ արդյո՞ք կանադացիների ինքնության հիմքում ընկած չէ պարտվելու նույնքան ուժեղ ծագումը, որքան ամերիկացիների ինքնության մեջ՝ հաղթելու ցանկությունը:

Ելնելով իր տեսական եզրահանգումներից՝ Մարգարեթ Աթվուդը առաջարկում է զոհի հինգ հիմնական դիրքերի դասակարգում:

Առաջին դիրք՝ հերոսները ժխտում են զոհ լինելու փաստը:

Երկրորդ դիրք՝ հերոսները գիտակցում են զոհի՝ իրենց կարգավիճակը, սակայն այն վերագրում են տարբեր արտաքին կամ ներքին գործոններին (ճակատագիր, կենսաբանական շարժառիթներ և այլն):

Երրորդ դիրք՝ հերոսները ընդունում են զոհի կարգավիճակը, սակայն հրաժարվում են այն անխուսափելի համարելուց:

Չորրորդ դիրք՝ ստեղծագործ «ոչ զոհերը» (non-victims), որոնք կարողանում են վերափոխել իրավիճակը:

Հինգերորդ դիրք՝ միստիկները, որոնց մասին հեղինակը չի մանրամասնում՝ պատճառաբանելով, որ միստիկները, որպես կանոն, գրքեր չեն գրում:

Այս դասակարգումը, ըստ Աթվուդի, արդարացված է այն հանգամանքով, որ կանադական գրականությունը հարուստ է զոհի կերպարի տարբեր արտահայտություններով (Atwood, 1972, p. 32, 36-39):

Այսպես, օրինակ, Աթվուդի «Աղախնի պատմությունը» (The Handmaid's Tale, 1985) վեպի գլխավոր հերոսուհին՝ Ֆրեդուվան, ևս հայտնվում է գոյատևման պայքարի մեջ: Նրա դիրքը կարելի է բնորոշել որպես երկրորդ: Ֆրեդուվան գիտակցում է իր զոհ լինելը. նա դժգոհ է նոր կարգից, հիշում է և կարոտում նախորդ կյանքը, սակայն հաշտվում է այն մտքի հետ, որ իր կարգավիճակը պայմանավորված է կանացի ինքնությամբ և գոյություն ունեցող հասարակական կարգով: Նա բացահայտ ապստամբության չի դիմում և նախընտրում է գործել իրենից պահանջված ձևով, քանի որ «մտադիր է գոյատևել» (Atwood, 1985, p. 22):

Կանադական պոստմոդեռնիզմին հատուկ առանձնահատկություններից մեկն է նաև պատմականությունը: Ամերիկացի գրաքննադատ Ֆրեդրիկ Ջեյմսոնը (Fredric Jameson) ամերիկյան պոստմոդեռնիզմի հիմնական հատկանիշներից է համարում պատմականության թուլացումը, այսինքն՝ անցյալի հետ սերտ կապի բացակայությունը և ժամանակի յուրահատուկ ընկալումը (Jameson, 1989, p. 6):

Այնուամենայնիվ, կանադական պոստմոդերնիզմի դեպքում իրավիճակն այլ է: Շանթալ Պոնթրիանի (Chantal Pontbriand) դիտարկմամբ՝ կանադական մշակույթը բարգավաճել է պոստմոդերնիզմի համատեքստում, մասամբ հենց այն պատճառով, որ այն ակտիվորեն դիմում է պատմական հղումների դաշտին: Պոնթրիանի խոսքով՝ պատմությունը կանադական պոստմոդերնիզմում դառնում է «մի հսկայական թատրոն, որտեղ զարգանում է դրամա»:

Կանադական պոստմոդերնիստական գործերում անցյալի հետ կապը հաճախ դրսևորվում է ինքնահղման միջոցով. այս մոտեցումը թույլ է տալիս կապ հաստատել սեփական պատմության հետ՝ հաճախ հեգնանքի, ծաղրանմանման կամ մշակութային վերաբժևորման միջոցով, և միաժամանակ հանդիսատեսի հետ ակտիվ հաղորդակցություն ապահովել: Այսպիսով, պատմականությունը այստեղ դառնում է ոչ միայն թեմատիկ հենարան, այլ նաև մեթոդաբանական գործիք, որն ընդգծում է ժամանակի, անցյալի և ներկայության միջև դինամիկ հարաբերությունները:

Ինչպես նշում է Լինդա Հատչնը, կանադական գրականության մեջ առկա են ահռելի թվով ստեղծագործություններ, որոնք վերաիմաստավորում են պատմությունը և նրա կապը թե՛ գեղագիտական, թե՛ քաղաքական համատեքստի հետ (Hutcheon, 1988, p. xi): 1980-ականներին Հատչնն այս տեսակի վեպերի մասին խոսելիս օգտագործում է «պատմագրական մետապատում» (historiographic metafiction) եզրը: Նա ընդգծում է, որ այս վեպերը թեև բացահայտորեն գեղարվեստական են, սակայն տարօրինակորեն ներկայացնում են ճշգրիտ պատմական իրադարձություններ և կերպարներ (Hutcheon, 1988, p. 5):

Կանադական պոստմոդերնիստական նման ստեղծագործություններից կարող ենք առանձնացնել Մայքլ Օնդաչիի «Անգլիացի պացիենտը» (The English Patient): Վեպը նկարագրում է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը և այլ պատմական իրադարձություններ, ինչպիսիք են, օրինակ, Ջերզուրայի որոնումները: Որոշ կերպարներ ունեն իրական պատմական նախատիպեր, օրինակ՝ անգլիացի բուժառուի կերպարի համար նախատիպ է ընտրվել հունգարացի անապատային հետազոտող Լասլո Ալմասին: Վեպում հիշատակվում են նրա կատարած աշխատանքները՝ քարանձավների ուսումնասիրությունը և Ջերզուրայի օազիսը:

«Եգիպտագիտության բաժնում աշխատում էի գրքիս վրա՝ «*Récentes explorations dans le Désert Libyque*»» (Օնդաչի, 2021, էջ 239)

Այսպես ընթերցողը գիտակցում է, որ իր առջև գեղարվեստական ստեղծագործություն է, բայց միևնույն ժամանակ ականատես է լինում իրական պատմական դեպքերի և կերպարների:

Պատմագրական մետապատումի ևս մեկ օրինակ է Զոյ Կոզավայի «Օբասան» վեպը: Վեպը պատմում է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի մասին՝ հատկապես կենտրոնանալով ճապոնացի-կանադացիների ճակատագրերի վրա: Չնայած այն համարվում է մասամբ կենսագրական՝ վեպի գործող հերոսները իրական պատմական նախատիպեր չունեն: Այնուամենայնիվ, պատմության շերտի ավելացման և իրականության պատրանք ստեղծելու նպատակով այստեղ հիշատակվում են իրական պատմական դեմքեր, որոնք անմիջականորեն չեն ազդում վեպի դեպքերի վրա, օրինակ՝ Կանադայի խորհրդարանի անդամ Սթենլի Նաուզը և Կանադայի նախկին վարչապետ Մաքենզի Քինգը:

Կոզավան օգտագործում է «փաստաթղթեր»՝ այս քաղաքական գործիչների խոսքերի պարունակությամբ, որպեսզի ավելի ընդգծի Մորաքույր Էմիլիի պայքարը և ակտիվիզմը: Չնայած այդ թղթերն իրական չեն և խոսքերը անմիջականորեն չեն արտահայտվել նրանց կողմից, դրանք վեպին հաղորդում են իրականության պատրանք և ուժեղացնում հեղինակի ծայրը: Վեպն ավարտվում է 1946 թվականի Կանադայում ճապոնական ծագմամբ քաղաքացիների վերաբերյալ գործակցական կոմիտեի խորհրդարանական հուշագրից քաղվածքով:

Այս հնարներն օգտագործելով՝ հեղինակները ակնհայտորեն ավելի են ընդգծում իրենց ստեղծագործությունների պատմականությունը:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ կանադական պոստմոդեռնիզմը պահպանել է ուղղության հիմնական հատկանիշներն ու թեմատիկան՝ ներառյալ հղումները, ակնարկները, հեզնանքը, ծաղրանմանումը և պատմականության ներգրավումը: Միևնույն ժամանակ, Կանադայի յուրահատուկ պատմամշակութային համատեքստը, երկրի բազմալեզվականությունն ու տարածաշրջանային բազմազանությունը, ինչպես նաև ամերիկյան ազդեցության հանդեպ դիմադրությունը հանգեցրել են այս ուղղության մեջ որոշ առանձնահատուկ տարրերի ձևավորմանը:

Եզրակացություններ

Ուսումնասիրելով կանադական պոստմոդեռնիզմը՝ եկել ենք հետևյալ եզրակացություններին.

1. Կանադական պոստմոդերնիզմին հատուկ է պատմագրական մետապատումայնությունը, որը փաստացիորեն պատմության վերաիմաստավորումն է գեղարվեստականի ու քաղաքականի համատեքստում:
2. Ազգային ինքնության փնտրտուքն ու ներքին բախումները կանադական պոստմոդերնիզմում ունեն առաջնային դեր: Մշակութային բազմազանությունն ավելի է սրում այդ բախումները՝ ի վերջո դառնալով ազգային ինքնության ընկալման անբաժանելի մաս:
3. Ընդհանուր առմամբ, կանադական պոստմոդերնիզմը միավորում է բազմազանության, ինքնության որոնման, գոյատևման և պատմականության յուրօրինակ ընկալումները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ REFERENCES

1. Օնդաչի Մ. (2021), Անգլիացի պացիենտը, Երևան, «Դարակ» հրատարակչություն, 320 էջ:
O'ndachi M. (2021), Angliaci pacienty', Er&an, «Darak» hratarakchownt'yown, 320 e'j: (In Armenian)
2. Голюнова, Т.Н. (2008). Мультикультурализм и канадская литература. - Санкт-Петербург. Вестник Санкт-Петербургского университета - С. 16-21.
Goljunova, T.N. (2008). Mul'tikul'turalizm i kanadskaja literatura. - Sankt-Peterburg. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta - S. 16-21. (In Russian)
3. Коробова С.Н. (2009). Выражение национальной канадской идентичности в художественной культуре. - Москва. Вестник Московского университета - С. 77-84.
Korobova S.N. (2009). Vyrazhenie nacional'noj kanadskoj identichnosti v hudozhestvennoj kul'ture. - Moskva. Vestnik Moskovskogo universiteta - S. 77-84. (In Russian)
4. Atwood, M. (1983). Surfacing. Toronto: General Publishing Co., 212 p.
5. Atwood, M. (1972). Survival: a Thematic Guide to Canadian Literature. Toronto: Anansi, 300 p.
6. Frye, N. (1971). The Bush Garden: Essays on the Canadian Imagination. Toronto: Anansi, 284 p.

7. Heidenreich, R.E. (1989). The Postwar Novel in Canada: Narrative Patterns and Reader Response. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 224 p.
8. Hutcheon, L. (1988). A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. New York: Routledge, 292 p.
9. Hutcheon, L. (1988). The Canadian Postmodern: a Study of Contemporary English-Canadian Fiction. Toronto: Oxford University Press, 252 p.
10. Kogawa, J. (2017). Obasan. Markham, Ontario: Penguin Canada, 244 p.
11. Kroetsch, R. (1989). The Lovely Treachery of Words: Essays Selected and New. Toronto: Oxford University Press, 220 p.
12. Ondaatje, M. (1997). In the skin of a lion. New York: Vintage International, 260 p.

Էլեկտրոնային աղբյուրներ

13. https://dn790000.ca.archive.org/0/items/the-handmaids-tale_pdf/the-handmaids-tale_ForLibrary.pdf (Accessed 03.09.2025)
14. <https://ruor.uottawa.ca/items/f97d9a76-d986-4ad5-a535-3200b1fbd6fd/full> (Accessed 20.07.2025)
15. <https://web.education.wisc.edu/halverson/wp-content/uploads/sites/33/2012/12/jameson.pdf> (Accessed 25.08.2025)

ЛИЛИТ ГЕГАМЯН – ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КАНАДСКОГО ПОСТМОДЕРНИЗМА

Ключевые слова: канадский постмодернизм, национальная идентичность, мультикультурализм, выживание, историографический метароман

В статье рассматриваются особенности формирования канадской постмодернистской литературы в социальном, культурном и политическом контексте. Канадская литература прошла уникальный путь, в основе которого лежат мультикультурализм, поиск национальной идентичности, стремление избавиться от американского влияния и историзм. Канада долгие годы воспринимала себя как «страну окраин», ядро литературы составляли иммигранты и маргинальные группы. Известная канадская писательница Маргарет Этвуд отмечает проблему «выживания» как объединяющую идею канадской литературы, которая также ассоциируется

со стремлением избавиться от американского влияния. Для канадского постмодернизма характерен историографический метароман, который фактически является переосмыслением истории в художественной и политической плоскости. В целом, канадский постмодернизм сочетает в себе уникальные представления о разнообразии, поиске идентичности, выживании и историчности.

LILIT GEGHAMYAN - THE PECULIARITIES OF THE FORMATION OF CANADIAN POSTMODERNISM

Keywords: *Canadian postmodernism, national identity, multiculturalism, survival, historiographic metafiction*

The paper examines the development of Canadian postmodern literature within the social, cultural, and political contexts. Canadian literature has followed a unique path, rooted in multiculturalism, the search for national identity, the desire to escape American influence, and historicism. For many years, Canada perceived itself as a "country of the margins," with immigrants and marginalized groups forming the core of its literature. Renowned Canadian writer Margaret Atwood identifies the problem of "survival" as the unifying theme in Canadian literature, which she also links to the desire to escape American influence. Canadian postmodernism is characterized by historiographical metafiction, which essentially reinterprets history within the artistic and political context. Overall, Canadian postmodernism combines unique notions of diversity, the search for identity, survival, and historicity.

Ներկայացվել է՝ 06.10.2025 թ.
Գրախոսվել է՝ 31.10.2025 թ.

ԼԵՃՈՒ ՎԵՐՋՆԱԲԱՂԱԴՐԻՉՈՎ ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԸ

ԴԱՎԻԹ ԳՅՈՒՐՋԻՆՅԱՆ

Համառոտագիր

Լեզու վերջնաբաղադրիչով կազմված հայերեն մոտ 100 բառ կա, որոնք իմաստաբանորեն բաշխվում են տարբեր խմբերի միջև՝ «տվյալ լեզվով խոսող (**հայալեզու ասորիներ, ռուսալեզու համայնք**), «տվյալ լեզվով գրող» (**պարսկալեզու բանաստեղծ**), «այդ լեզվով ստեղծված՝ տպված» (**հայալեզու մամուլ, իսպանալեզու գրականություն**), «լեզվական տվյալ հանրությանը պատկանող» (**արաբալեզու աշխարհ**) կամ «տվյալ լեզվաընտանիքի / լեզվախմբի լեզուներով խոսող» (**թյուրքալեզու ժողովուրդներ**): Այս բառերը բնորոշ են գիտական խոսքին, մամուլին և առավելաբար գործածվում են լեզվաքաղաքական խոսույթում: Մեծ մասն ունի **խոս** և **գիր** վերջնաբաղադրիչներով զուգահեռներ (**հայախոս, հայագիր**):

Քննարկվող բառերի հիմքում ընկել է համապատասխան ժողովրդանունը, լեզվանունը (**ֆրանսալեզու, վրացալեզու**) կամ երկրանունը (**դադստանալեզու**), լեզվաընտանիքի կամ լեզվախմբի անունը (**հնդեվրոպալեզու, սլավոնալեզու**): Այս կառուցվածքը բնորոշ է օտար լեզուներին ևս (օրինակ՝ ռուսերեն, անգլերեն), և հայերեն որոշ բառեր կազմվել են օտար համարժեքների հետևողությամբ:

Գրավոր վկայված ամենահին բառերը գրաբարյան են՝ **հայալեզու** (X դ.) և **յունալեզու**: Կան XIX դ. երկրորդ կեսի կազմություններ (**տաճկալեզու, գաղղիալեզու, հունգարալեզու**), բայց այս կառուցվածքով բառեր կազմելու ամենաբեղուն շրջանը եղել է XX դարը, և այդ ընթացքը շարունակվում է մինչ այսօր: Կազմությունները վերաբերում են ինչպես կենդանի, այնպես էլ մեռած լեզուներին (**գրաբարալեզու, լատինալեզու**):

Այս բառերը հաճախ ընդգծում են լեզվական, ոչ թե ազգային պատկանելությունը:

Բառախմբի մի շարք միավորներ դրսևորում են տարբերակայնություն՝ ա) գրական հայերենի մեկ ճյուղի շրջանակում (արևելահայերեն **անգլիալեզու / անգլալեզու, հոլանդալեզու - նիդեռլանդալեզու**), բ) գրական հայերենի երկու ճյուղերի միջև (արևել. **քրդալեզու, թուրքալեզու** - արևմտ. **քրտալեզու, թրքալեզու**) և այլն:

Հաճախականությամբ աչքի են ընկնում **հայալեզու, թյուրքալեզու, ռուսալեզու, իրանալեզու, գերմանալեզու** և մի քանի ուրիշ բառեր, բայց մեծ մասը սակավադեպ է, մի շարք բառեր հայտնի են եզակի գործածությամբ (**դրավիդալեզու, իրոկեզալեզու**):

Միևնույն խոսքաշարում հաճախ գործածվում են նույնակառուցվածք բառեր (**հայալեզու – թյուրքալեզու / քրդալեզու / ռուսալեզու** կամ **իրանալեզու – թյուրքալեզու**), որոնք երբեմն հակադրություններ են ստեղծում:

Հայերենի բացատրական բառարաններում գրանցվել են **հայալեզու, յունալեզու / հունալեզու, պարսկալեզու, թյուրքալեզու**, գրողի լեզվի բառարանում՝ **խապանալեզու**, նոր բառերի բառարաններում՝ **արաբալեզու, իտալալեզու, ուկրաինալեզու, ֆրանսալեզու** բառերը: **Լեզու** վերջնաբաղադրիչով բառերի զգալի մասը ենթակա է տարատեսակ (այդ թվում՝ թարգմանական) բառարաններում գրանցվելու:

***Հիմնաբառեր՝ լեզու** վերջնաբաղադրիչ, լեզվանուն, ժողովրդանուն, երկրանուն, բառակազմական մասնակաղապար, նորաբանություն, դիպվածաբանություն, տարբերակայնություն, գիտական խոսք, բառարանագրական մշակում*

Ներածություն

Հայերենի բառապաշարը հանգամանորեն ուսումնասիրվել է ըստ ծագման, հայոց լեզվի զարգացման փուլերի, բառակազմության, բառաիմաստային խմբերի, ձևաբանական և ոճական արժեքի, բառարանագրական մշակման և այլ տեսանկյուններից: Հատկապես վերջին տարիներին բազմակողմանի քննության են ենթարկվել հայերենի լեզվանունները, դրանց ժամանակագրական շերտերը, պատմական զարգացումը, լեզվանուններ կազմելու եղանակներն ու միջոցները, ներկա փուլում առկա տարբերակայնությունը՝ կանոնարկման և բառարանային մշակման խնդիրները և այլն (Գյուրջինյան, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025):

Հայերեն լեզվանվանական միավորներին սերտորեն առնչվում են այն բառերը, որոնք **լեզու** վերջնաբաղադրիչ ունեն (մոտ 100 բառ), ինչպես՝ **հայալեզու, պարսկալեզու, ռուսալեզու, թյուրքալեզու, իրանալեզու** և այլն: Դրանք արտահայտում են «տվյալ լեզվով խոսող կամ գրող», «տվյալ լեզվով ստեղծված՝ տպված» և «տվյալ ընտանիքի / խմբի լեզուներին պատկանող» կամ «այդ լեզուներով խոսող» իմաստները: **Լեզու** վերջնաբաղադրիչով բառերը բառակազմական և իմաստային յուրահատուկ խումբ են կազմում և արտահայտում են հանրամշակութային տարբեր իրավիճակներ: Սրանք գործածվում են մամուլում, գիտական

գրականության մեջ, հետաքրքիր են բառակազմական, իմաստաբանական, պատմամշակութային, համեմատական-զուգահրեական, հանրալեզվաբանական առումներով, ուստի ուսումնասիրելու անհրաժեշտություն կա:

Հետազոտության նպատակն է պարզել **լեզու** վերջնաբաղադրիչով կազմված և լեզվանուններին հարող բառերի կազմը, դրանց ձևավորման կերպը, կազմության ժամանակը, իմաստային ընդգրկումը, կապակցելիությունը, գործածության ոլորտները, բառարանագրման պատմությունը և բառարաններում գրանցելու անհրաժեշտությունը, ցույց տալ իմաստային-բառակազմական առնչությունները հայերենի այլ բառերի հետ, բացահայտել օտար լեզուների համանման իրողությունները:

Բառախմբի ուսումնասիրությունը կնպաստի հայերեն գիտական խոսույթի և մամուլի լեզվի ընդհանուր պատկերի ստեղծմանը, ինչպես նաև գործնական օգուտ կտա բառարանագիրներին:

Լեզու վերջնաբաղադրիչով բառերը նախ բաժանում ենք ժամանակագրական երկու խմբի՝ ա) գրաբարյան և բ) աշխարհաբարյան (նորհայերենյան):

ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայալեզու

X դ. պատմիչ Ուխտանես Եպիսկոպոսը խոսում է հայկական սահմանային Յուրտավ գաղթավայրի մասին՝ այն բնորոշելով որպես **Հայալեզու**, այսինքն՝ «հայերեն խոսող՝ հայախոս»։ «.... **Հայալեզու** իշխանութեամբ Յուրտաւայ եկեղեցւոյր», «.... ամենայն վանաց Երիցանց և գեղջաց Քահանայից, ազատաց և շինականաց, ծերոց և տղայոց, **Հայալեզու** աշխարհաց» (Ուխտանես Եպիսկոպոս, 1871, էջ 28, 32): **Հայալեզու**-ն մեծատառ է գրվել:

Ստեփանոս Օրբելյանը (XIII դ.) ևս գործածել է **հայալեզու** բառը, պարզապես «հայերեն» իմաստով. «.... բայց զոր գտաք ի **հայալեզու** գիրս սակաւ ինչ յիշատակ՝ դիցուք» (Ստեփանոս Սիւնեցի Եպիսկոպոս, 1861, էջ 273): Գրաբարի նորոգյա բառարանում նշվել է բառի նաև «հայերեն գրված» իմաստային բաղադրիչը (Հովհաննիսյան, 2010, էջ 162), որպես «հայերեն» իմաստի մի դրսևորում:

Կիրակոս Գանձակեցին (XIII դ.) նույն խոսքաշարում **հայալեզու** բառի կողքին դրել է **հայերէնախօս** հոմանիշը. «Մանաւանդ զի և առաջնորդք նոցա **հայալեզուք, հայերէնախօսք** յոլովք էին» (Կիրակոս Գանձակեցի, 1961, էջ 192):

Գրաբարի ամենատարողունակ՝ Նոր հայկագյան բառարանում **հայալեզու** բառը չի գրանցվել, բայց հետագայում գլխաբառ է դարձել

Առձեռն բառարանում՝ «հայերէն խօսող» բացատրությամբ (Առձեռն բառարան Հայկազնեան լեզուի, 1865, էջ 468):

Հայալեզու-ին սերտորեն առնչվող բառեր կան: Հոմանիշ են գրաբարյան **հայաբարբառ**-ը և **հայերէնախօս**-ը, որոնք V դ. կազմություններ են, ածականներ և նշանակում են «որ հայերէն բարբառի» և «որ հայերէն խօսի» (Աւետիքեան, Սիրմէլեան, Աւգերեան, 1837, էջ 29, 30), «որ հայերեն է խոսում», այսինքն՝ «հայերեն խոսող»: Այսպես, օրինակ՝ «... եկեալ հասեալ ի ձեռն հաւասարելոցն՝ **հայաբարբառք հայերէնախօսք** գտան» (Կորյուն, 1981, էջ 104):

Նշված բառերը, որպես հոմանշային զույգ, ներկայացված են գրաբարի հոմանիշների բառարանում (Ղազարյան, 2006, էջ 405): Հետաքրքրական է, որ այստեղ **հայալեզու** բառի հավելմամբ հոմանշային շարք չի ձևավորվել: Այնինչ նախօրինակներն ունենք: Այսպես. XIX դ. կեսերին աշխարհաբարից գրաբար բառարանում տեսնում ենք այդ շարքը՝ «- Հայերէն խօսող: **հայալեզու. հայաբարբառ. հայերէնախօս**» (Հիւրմիւզ, 1869, էջ 297): XX դարում հայոց լեզվի հոմանիշների բառարանում **հայալեզու** բառից հղվում է **հայախոս**-ին, իսկ **հայախոս** գլխաբառում տրված են հիշատակված երեք բառերն էլ՝ **հայերենախոս, հայաբարբառ, հայալեզու** (Սուքիասյան, 1967, էջ 361): Ի դեպ, գրաբարյան **հայերէնախօս**-ը կրճատման հետևանքով արդի հայերենում դարձել է **հայախոս**: Այնպես որ այժմ հոմանիշ են **հայալեզու** և **հայախոս** բառերը: Կտեսնենք, որ սա ընդհանրական երևույթ է **լեզու** վերջնաբաղադրիչով բառերի համար առհասարակ: Գրավոր արտադրանքին վերաբերող խոսքում **հայալեզու**-ն հաճախ գործածվում է «հայագիր» իմաստով:

Հայալեզու-ն արդի հայերենում գործածական բառ է: Արևելահայերենի ազգային կորպուսում (ԱՐԵՎԱԿ), որն արտացոլում է XIX դ. կեսերից մինչև 2008 թ. լեզվավիճակը, **հայալեզու** բառը հանդիպում է 138 համատեքստում (103 տեքստ): Գործածվել է առավելապես մամուլի լեզվում, տարբեր կապակցություններում, որոնցում լրացյալ են դարձել բազմապիսի բառեր, ինչպես՝ **թերթ, պարբերական, մամուլ, լրատվամիջոց, կայք, հանրագիտարան, գիրք, գրականություն, աշխատություն, հրատարակություն, դպրոց, ռադիոկայան, հեռուստատեսություն, ընթերցող, տարբերակ, տեղեկատվական համակարգ, հավելված** և այլն:

Հայկական բազմահատորյա հանրագիտարանում **հայալեզու**-ն գործածվել է հիմնականում **հայալեզու դպրոց** կապակցության մեջ: Այսպես՝ «Գեռլայի հայերը 215 տարի գլխավորել են Տրանսիլվանիայի հայերի պայքարը հայկական ավանդույթների և **հայալեզու դպրոցների** պահպանման համար» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1977,

էջ 17), «Թարգմանչաց շարժման մի կարևոր արտահայտությունն էր Հայաստանի տարբեր վայրերում **հայալեզու դպրոցների** ստեղծումը» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1978, էջ 150), «Վաղարշապատի դպրոց (վարդապետարան). **հայալեզու առաջին դպրոցը**» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1985, էջ 251) և այլն: **Հայալեզու դպրոց(ներ)** կապակցությանն անմիջականորեն կապվում է **հայալեզու դպրություն**-ը. «Երկիրն ազատել հունական ազդեցությունից՝ հայոց դպրոցներ հիմնելու, քրիստոնեական գլխավոր գրքերը և այլ երկեր հայերեն թարգմանելու, եկեղեցական ծեսերը հայացնելու, ինքնուրույն **հայալեզու դպրություն** սկզբնավորելու միջոցով» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1978, էջ 149): Տեսնում ենք նաև ուրիշ կապակցություններում՝ «Գրիգոր XIII պապը 1579-ին կարգադրել է հայերեն նոր տպատառեր ծուլել՝ Հռոմում **հայալեզու տպագրություն** սկսելու համար» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1985, էջ 185), «Թուրքալեզու խաղերին Սայաթ-Նովան հակադրել է **հայալեզու երգերն** ու խորապես մարդկային ապրումներ արտահայտող ստեղծագործությունները» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1984, էջ 163-164): Վերջինիս մեջ հակադրվել են **թուրքալեզու** և **հայալեզու** բառերը:

Անսովոր կիրառության դեպքում կամ **հայալեզու** բառի բուն իմաստին հակադրվող կապակցություններում **հայալեզու**-ն դրվում է չակերտներում: Այսպես. «Ի տարբերություն «**հայալեզու**» թատրոնների, Ստանիսլավսկու անվան ռուսական դրամատիկական թատրոնի խաղացանկում գերակշռում են հայ դասականների գործերը» («Առավոտ», 3.09.2005), «Այստեղ (Ռուսաստանում – Դ.Գ.) ազգային կառույցներ չեն եղել ողջ խորհրդային շրջանում, այսօր էլ հատուկենտ են «**հայալեզու**» դպրոցները, մամուլը ռուսերեն է» («Ազգ», 7.05.2006):

Հայալեզու-ն հակադրական հարաբերության մեջ է **օտարալեզու** և **այլալեզու** բառերի հետ: Դրանք հաճախ գործածվում են միևնույն խոսքաշարում, որն ավելի ցայտուն է ցուցադրում այդ հակադրությունը: Օրինակ՝ «Նախամեսրոպյան դպրոցներ, մինչև Մեսրոպ Մաշտոցի կողմից հայկական այբուբենի և **հայալեզու** դպրոցների ստեղծումը Հայաստանում գործած **օտարալեզու** (հուն., մասամբ նաև ասորերեն) դպրոցներ» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1982, էջ 157): Կամ հակադրամիասնությունը (եթե կարող ենք այդպես ձևակերպել), ինչպես՝ «Արդեօք կարելի՞ է սփիւռքի **հայալեզու** եւ **օտարալեզու** հայ գրողներու մասին եւս դասախօսական շարք մը կազմակերպել» («Հայրենիք» (Բոստոն), 21.04. 2006), «**Հայալեզու** և **օտարալեզու** հայ մամուլը իր

ամենօրյա գործունեության կարևորագույն խնդիրն է համարում» («Ազգ», 25.09.2008):

Հայալեզու-ն և նույնակառուցվածք մյուս բառերը հաճախ ընդգծում են մայրենի լեզվի կարևորությունը ինքնության պահպանման և մշակութային պատկանելության հարցում:

Հայալեզու-ն բնականորեն գրանցվել է նաև աշխարհաբարի բառարաններում: Ստ. Մալխասյանցը բառը բացատրում է այսպես՝ «հայերեն լեզու ունեցող, հայերեն խօսող» (Մալխասեանց, 1944, էջ 36), բերում է կապակցությունների նմուշներ՝ **հայալեզու քրդեր՝ ասորիներ**: Նկատելի է, որ **հայալեզու** ածականը դրվել է օտարազգիներ նշանակող բառերի հետ, մի բան, որ բնորոշ է քննարկվող բառախմբի միավորներին:

Հայալեզու բառի իմաստն «Արդի հայերենի բացատրական բառարանում» ներկայացված է այսպես. 1. «հայերեն խոսող, հայախոս», 2. «հայերեն գրված, հայագիր» (Աղայան, 1976, էջ 810): Ընդարձակ բացատրական մյուս բառարաններում «հայերեն գրված» իմաստը նշված է (Ճիգմեճեան, 1957, էջ 793, Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, 1974, էջ 281, Ճերեճեան, Տոնիկեան, 1992, էջ 1136):

Յունալեզու / հունալեզու

Յունալեզու բառը ևս գրաբարյան շրջանից է: Նոր հայկազյան բառարանում գրանցվել է «որ վարէ գլոյն լեզու, բնակիչ Յոնիա գաւառի» իմաստներով և բնագրային օրինակներով՝ «**Յունալեզու** հրէայքն դարձեալք ի գերութենէ, մոռացեալ զհայրենի լեզուն (Տօնակ.)», «Եւ ամենայն իսկ **յունալեզու** նշանաւորք» (Ոսկ. Եփես.) (Աւետիքեան, Սիրմէլեան, Աւգերեան, 1837, էջ 375): Արձանագրվել է նաև Հայկազյան բառարանի հետ նույն տարում լույս տեսած գրաբար-իտալերեն բառարանում (Ջախջախեան, 1837, էջ 1047): Առձեռն բառարանում տրված է «հոռմի լեզուով, հոռում» բացատրությամբ (Առձեռն բառարան Հայկազնեան լեզուի, 1865, էջ 599), այսինքն՝ «հույնի լեզվով (հունարեն) կամ հույն»:

Հունալեզու-ն փոխանցվել է նոր հայերենին: Գործածվում է գերազանցապես գիտական խոսքում: Օրինակներ հայկական հանրագիտարանից՝ «Եկեղեցական ծեսերն ու արարողությունները հունարեն էին կատարվում, դպրոցները **հունալեզու** էին» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1978, էջ 149), «Հունարենը դարձավ Հայաստանի վարչական լեզուներից մեկը: Սկզբնավորվեց տեղական **հունալեզու** պատմագրությունը» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1980, էջ 335) և այլն: Հանդիպում է նաև մամուլի լեզվում: Օրինակ՝ «.... երկրորդը ռամկավարների «Նոր աշխարհ»

շաբաթաթերթն է, երրորդը՝ **հունալեզու** «Արմենիկան» («Առավոտ», 11.10.2008):

Հունալեզու բառի պարագայում ևս նկատում ենք, որ գործածվում է առավելաբար ոչ հույների և բուն հունական իրողությունների վերաբերմամբ: Այս առումով ուշագրավ են Ստ. Մալխասյանցի բառարանի «յունարէն լեզուով խոսող, յունախօս», «Յունաստանի բնակիչ» բացատրությանը հաջորդող կապակցությունները՝ **յունալեզու հայեր՝ հրեաներ** (Մալխասեանց, 1945, էջ 418):

Հունալեզու-ն գրանցվել է նաև աշխարհաբարի բառարաններում: Ակադեմիական բացատրական բառարանի մեկ բառահոդվածում միավորվել **հունալեզու, հունախոս** բառերը՝ որպես հավասարազոր գլխաբառեր՝ «հունարեն լեզվով խոսող» բացատրությամբ (Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, 1974, էջ 399): Էդ. Աղայանի բառարանում իրավացիորեն հավելվել է գրելու իմաստային բաղադրիչը՝ 1. «հունարեն խոսող կամ գրող», 2. «հունարեն գրված» (Աղայան, 1976, էջ 910):

ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՐՅԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հատկապես **հայալեզու** բառը, մասամբ նաև **յունալեզու**-ն նախատիպ են դարձել նույնակառուցվածք ուրիշ բառերի համար, որոնք աշխարհաբարյան կազմություններ են: Գրաբարյան կազմությունների բառակազմական հիմքը արմատական է (**հայ, յոյն**): Նոր շրջանի բառերի պարագայում պատկերը տարբեր է: Եթե դիտարկենք, որ բառակազմական հիմքը ժողովրդանունն է, ապա հիմքը կարող է լինել ինչպես արմատական (**արաբ, ռուս**), այնպես էլ ածանցավոր (**խսպանացի, ֆրանսիացի**): Արմատական բաղադրիչին հոդակապով միանում է **լեզու**-ն (**արաբալեզու, ռուսալեզու**), կամ էլ կրճատվում է «որևէ ազգի ներկայացուցիչ» նշանակող **-ացի** ածանցը: Իսկ եթե բառակազմական հիմք համարենք լեզվանունը, ապա կրճատվում է լեզվանվանակերտ **-երեն** ածանցը (**խսպաներեն - խսպանալեզու, ֆրանսերեն - ֆրանսալեզու**):

Աշխարհաբարյան բառերն իրենց հատկանիշներով հար և նման են **հայալեզու** և **յունալեզու** բառերին. դրանք ածականներ են և նշանակում են «տվյալ լեզվով ստեղծված», «տվյալ լեզվով խոսող» կամ «տվյալ լեզվով գրված»:

Աշխարհաբարյան կամ նորհայերենյան (գերազանցապես արդի հայերեն) բառերը խմբավորել ենք այսպես՝ ա) բառարաններում գրանցված բառեր և բ) բառարաններում դեռևս չգրանցված բառեր: Այդ բառերի ներկայացման հերթականությունը որոշելիս հաշվի ենք առել՝ ա) բառի ստեղծման ժամանակը, բ) բառարանագրման ժամանակը, գ) բառի

հաճախադեպությունը, դ) բառակազմական հիմք դարձած հարաբերակից լեզվանունների նշանակած լեզուների ծագումնաբանական մերձավորությունը և այլն:

Նախ առանձին ներկայացնում ենք **տաճկալեզու** և **գաղղիալեզու** բառերը, որոնք, ըստ մեր ունեցած տվյալների, քննվող կառուցվածքն ունեցող աշխարհաբարյան ամենավաղ կազմություններն են:

Տաճկալեզու

Վերջին դարերի հայերենում **տաճիկ** բառը նշանակում է «օսմանցի թուրք», ըստ այդմ էլ **տաճկերեն**՝ «թուրքերեն», **Տաճկաստան**՝ «Թուրքիա», **տաճկահայ**՝ «Օսմանյան կայսրության, ապա և Թուրքիայի հայ. արևմտահայ», բոլորն էլ հնացած են: Այս բառերի առաջին բաղադրիչի հիման վրա կազմվել և XIX դ. կեսերին գրական արևմտահայերենում գործածվել է **տաճկալեզու** բառը: Օրինակ՝ «Տասնաբանեայ պատուիրանքին խօսքերը հայագիր **տաճկալեզու** քրիստոնեականին ըսածին հետ բաղդատելու համար...» («Երեւակ», հանդէս ամսօրեայ (Կ. Պոլիս), 16 փետրվար, 1860, թիւ 76, էջ 116): Ուշադրության արժանի է **հայագիր տաճկալեզու** կապակցությունը, որ տեսնում ենք նույն պարբերականի մեկ այլ համարում՝ «**Հայագիր տաճկալեզու** լրագիր մը՝ բաւական երկար յօդուած հրատարակած է» («Երեւակ», 23 մարտի, 1863, թ. 60, էջ 92):

Տաճկալեզու-ն համեմատելի է **տաճկախոս** բառին, որը բառարանային միավոր է դարձել (Մալխասեանց, 1945, էջ 369):

Հետագայում **տաճկալեզու** բառի փոխարեն սկսեց գործածվել **թ(ու)րքալեզու** բառը:

Գաղղիալեզու

Ֆրանսիացիների լեզուն հայերեն անվանելու համար, մինչև **Ֆրանսերեն**-ին հասնելը, գործածվել են մի շարք բառեր և բառակապակցություններ, ինչպես՝ **Ֆռանկերէն / Ֆռանգերէն / փռանկերէն, գաղղիարէն / գաղղիերէն, գաղղիական բարբառ / լեզու, գաղղիացի լեզու ֆրանսիարէն** և այլն. երկիրը կոչվում էր **Գաղղիա**, բնակիչները՝ **գաղղիացի** (Գյուրջինյան, 2022, էջ 137- 167): Թվարկված բառերի **գաղղ** «գալլ» հիմքից և **լեզու** արմատից կազմվել ու XIX դ. 60-ական թվականներից գրական արևմտահայերենում գործածվել է **գաղղիալեզու** «ֆրանսալեզու» բառը: Այսպես. «.... թրքախօս է, պարսկադօղանջ, արաբահնչիւն է, թաթարակրկո է, **գաղղիալեզու** է» («Փարիզ», լրագիր կիսամսեայ (Փարիզ), 1862 թ., 25 ապրիլ, թիւ 65), «.... հետեւեալ մասը կը գտնեմք տեղական **Գաղղիալեզու** թերթի մը մէջ» («Արարատ. Շաիղյառաջադիմութեան» (Կ. Պոլիս), 1871 թ., նոյ. 23, թիւ 43):

Ի դեպ, կազմվել է **գաղղիախօս** բառը, որը բառարանային գրանցում ունի (Գալֆայեան, 1861, էջ 172, Լուսինեան - Բասմաջեան, 1915, էջ 149): **Գաղղիալեզու**-ն, սակայն, չի բառարանագրվել:

Գաղղիալեզու-ն ժամանակի ընթացքում հնացավ, ինչպես **գաղղիարեն** / **գաղղիերեն**-ը, և դուրս մղվեց գործածությունից: Փոխարինելու եկավ **ֆրանսալեզու**-ն, որը համահայերենյան բնույթ ունի:

ա) Բառարաններում գրանցված բառեր

Պարսկալեզու

Պարսկալեզու բառը նշանակում է «պարսկերեն խոսող կամ գրող, պարսկերենը որպես առօրյա հաղորդակցման լեզու օգտագործող» (*պարսկալեզու ժողովուրդներ*), «պարսկերենով գրված» (պարսկալեզու գրականություն) (Աղայան, 1976, էջ 1206):

Բառը բնորոշ է գիտական խոսքին: Թարմ օրինակ է բուլորովին վերջերս Մատենադարանի հրատարակած գրքի վերնագիրը՝ «Հայերը **պարսկալեզու** միջավայրում» (Երևան, 2025): Կապակցվում է հիմնականում **գրականություն** բառի հետ: Օրինակներ՝ «XII դ. սկսած զարգացել է **պարսկալեզու գրականությունը**, որի խոշոր ներկայացուցիչներից է բանաստեղծ-հումանիստ, մեծ քնարերգակ Նիզամի Գյանջևին» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1974, էջ 87), «Բեդիլի պոեզիան զգալի ազդեցություն է թողել հետագա **պարսկալեզու գրականության** վրա» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1976, էջ 351), «XIII դ. սկզբնավորվեց հնդկական **պարսկալեզու գրականությունը**» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1980, էջ 486): Կապակցություն է կազմում նաև **բանաստեղծ, բանաստեղծություն, ընթերցող, աղբյուրներ** բառերի հետ: Նկատենք, որ պարսկալեզու բանաստեղծը կարող է և պարսիկ չլինել. պարսկերենը նրա ստեղծագործության լեզուն է:

Պարսկալեզու-ն մի իմաստով աղերսվում է **պարսկախոս**-ին: Ստ. Մալխասյանցի բառարանում, ի դեպ, **պարսկալեզու** և **պարսկախոս** բառերը միավորված են միևնույն բառահոդվածում՝ որպես գլխաբառեր՝ «պարսկերենը գործածող, պարսկերեն խոսող» իմաստով (Մալխասեանց, 1945, էջ 88), այսինքն՝ դրանք հավասարաթեք են դիտվել:

Հայ-ռուսերեն ակադեմիական բառարանը հիմք է ընդունել Էդ. Աղայանի բառարանի բացատրությունը: Այսպես՝ 1. Говорящий по-персидски, 2. Написанный по-персидски (Հայ-ռուսերեն բառարան, 1987, էջ 563), ընդ որում այս վերջին իմաստն օժտվել է հզվդ. նշումով:

Ասենք, որ հայոց լեզվի հանգաբառարանում հետազոտվող բառախմբից զետեղվել են միայն **հայալեզու** և **պարսկալեզու** բառերը (Հայոց լեզվի հանգաբառարան, 1976, էջ 598):

Թուրքալեզու

Ըստ Էդ. Աղայանի բառարանի՝ **թուրքալեզու** բառն ունի երկու իմաստ՝ 1. «թուրքերեն՝ թուրքերի լեզվով խոսող», 2. «թուրքերեն գրված՝ տպված» (Աղայան, 1976, էջ 466): Բառի իմաստային կառուցվածքում «տպված» բաղադրիչի ներառումն այլ բառերի (օրինակ՝ **հայալեզու**, **պարսկալեզու**) պարագայում այս բառարանում և այլուր չի պատահում: **Թուրքալեզու**-ն մի իմաստով հոմանիշ է **թուրքախոս** բառին:

Թուրքալեզու-ն **պարսկալեզու** բառի համեմատ հաճախադեպ է: Արևելահայերենի ազգային կորպուսում **թուրքալեզու**-ն հանդիպում է 126 համատեքստում (87 տեքստ), այնինչ **պարսկալեզու**-ն՝ 22 համատեքստում (13 տեքստ): Անհրաժեշտ է նշել, որ **թուրքալեզու** բառի այսչափ շատ գործածությունների զգալի մասը վերաբերում է թյուրքական լեզուներին և ո՛չ թուրքերենին: Այսպես, համեմատենք. մի կողմից՝ «Այսօր Թուրքիայում շուրջ 60 հազար հայ է բնակվում՝ 80 տոկոսն արդեն **թուրքալեզու** է» («Ազգ», 24.01.2007), «Ստամբուլահայ երիտասարդներն ավելի շատ **թուրքալեզու** «Ակոս» են կարդում, քան հայալեզու մամուլ» («Առավոտ», 18.09.2008), «Գտնում էր Դեր Ջորից հրաշքով հայրենիք կամ օտար ափեր հասած հայերին, գրի առնում նրանց վավերական պատմություններն ու գաղթի ճամփաներին ծնված հայերեն ու **թուրքալեզու** երգերը («Ազգ», 29.06.2006) և մյուս կողմից՝ «Խոջալուի կոնվներն իբրև ցեղասպանություն որակելու հարցում Ադրբեջանին չի հաջողվում համոզել նույնիսկ Միջին Ասիայի **թուրքալեզու** հանրապետություններին» («Ազգ», 9.02.2005):

Այս վերջինում խոսքը Միջին Ասիայի այն պետությունների մասին է (Ղազախստան, Ուզբեկստան, Թուրքմենստան, Ղրղզստան), որոնց պաշտոնական լեզուները պատկանում են թյուրքական (կամ թուրքական) լեզվաընտանիքին:

Թվում է, թե երբեմն **թուրքալեզու** բառի փոխարեն պիտի ասվեր պարզապես **թուրքերեն**: Օրինակ՝ «Հանդիսատեսին էին ներկայացված նաև մի քանի **թուրքալեզու** գրքեր՝ Համշենի ու համշենահայերի լուսանկարներով զարդարուն» («Ազգ», 24.07.2008): Ասվածը վերաբերելի է **լեզու** վերջնաբաղադրիչով ուրիշ բառերի բազմաթիվ գործածությունների:

Թուրքալեզու-ն ունի հնչյունափոխված առաջին բաղադրիչով տարբերակ՝ **թրքալեզու**, որ բնորոշ է արևմտահայերենին: XIX դ. վերջին քառորդում այդ բառը հանդիպում է տպագիր խոսքում՝ «Խուժիկ որ կու

ասեմք չէ խուժ դուժ, այլ **թրքալեզու** Խուզիստանցին» («Բազմավէպ», 1886, հոկտ.-դեկտ., էջ 287):

Արևմտահայերենն այսօր էլ նախընտրում է **թրքալեզու** տարբերակը: Օրինակ՝ «Մենք հպարտ չենք քու հայ ըլլալուդ, եւ աւելի հպարտ չենք քու խմբագրած **թրքալեզու** թերթովը» («Հայրենիք», 26.04.2002): Հանդիպում է նաև արևելահայերեն խոսքում: Այսպես՝ «Այդ նույն **թրքալեզու** մամուլը չէ՞ր գրում. «Դուք մի խառնվեք, հայերն իրենք իրենց լավ էլ ուտում են»» («Ազգ», 25.11.2006): Անշուշտ, արևմտահայերենի ազդեցությամբ է այդպես գրվել. կարող է նաև թերթի խմբագրի (ծագումով արևմտահայ) գործոնը լինել: Հմմտ. **թրքախոս**:

Բառարանագրական մի դիտարկում. եթե հայ-ռուսերեն ակադեմիական բառարանում **պարսկալեզու**-ն գլխաբառ է դարձել, ապա ավելի գործածական **թուրքալեզու**-ն անտեսվել է: Առհասարակ նկատելի է, որ հայերենի թարգմանական բառարաններում **լեզու** վերջնաբաղադրիչով այս կարգի բառերին սովորաբար տեղ չի տրվում:

Արաբալեզու

Արաբալեզու բառը XX դ. երկրորդ կեսի կազմություն է, նշանակում է նախ «արաբերեն խոսող», նաև «արաբերեն գրված» կամ պարզապես «արաբերեն»՝ ածականի իմաստով: Հմմտ. **արաբախոս**, **արաբագիր**, նաև **արաբատառ**:

Գործածվում է գիտական խոսքում, ինչպես՝ «1960-ական թթ. կեսերից սկսվեց **արաբալեզու** արձակի բուռն վերելքը» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1981, էջ 335), «Սելջուկ տիրակալների հովանավորությամբ ստեղծվել է **արաբալեզու** մահմեդական գրականություն» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1982, էջ 162): Ավելի հաճախ պատահում է մամուլի լեզվում: Օրինակներ՝ «Ծանոթությունը կատարվում էր գլխավորապես միջնադարյան **արաբալեզու** սկզբնաղբյուրների տեղեկությունների միջոցով» («Հայրենիքի ծայն», 12.08.1987), «Քրդերի ծագման հիմնահարցը ողջ մահմեդական միջնադարում իր վրա է հրավիրել **արաբալեզու** հեղինակների ուշադրությունը» («Ազգ», 5.06.2004): Երբեմն նույն խոսքաշարում տեսնում ենք **լեզու** վերջնաբաղադրիչով երկու բառ. «Սկսել է աշխատակցել Լիբանանում հրատարակվող **ֆրանսալեզու** «Լորիան» և **արաբալեզու** «Էլ Ջարիդա» թերթերին» («Ազգ», 11.11.2003): Հետաքրքրական է այս նմուշը՝ «Արաբագիր-**արաբալեզու** բառարանագրության մշակույթը ևս ձեռք է բերել նվաճումներ՝ արդեն **այլալեզու** բառարանների ստեղծմամբ» (Ավետիսյան, 2024, էջ 12): Այստեղ **արաբալեզու** բառին զուգակցվել է **արաբագիր**-ը:

Արաբալեզու բառն ընդգծում է լեզվական, այլ ոչ թե ազգային պատկանելությունը: Ներկայումս արաբալեզու են եգիպտացիները, լիբանանցիները, սիրիացիները, հորդանանցիները, եմենցիները և այլ երկրների ժողովուրդները, արաբերենը մի շարք երկրներում պետական-պաշտոնական լեզվի կարգավիճակ ունի:

Արաբալեզու-ն գլխաբառ է դարձել նորաբանությունների բառարանում (Էլոյան, 2002, էջ 64): Այստեղ տրված «արաբերեն խոսող՝ գրող» բացատրությունը չի բխում բառի գործածության նմուշօրինակից. «Խարազին, պատասխանելով **արաբալեզու** «Ալ մաջալե» շաբաթաթերթի հարցերին, հայտարարել է....» («Մոլորակ», 13.12.1996): Բառն այստեղ նշանակում է «արաբերեն տպվող՝ հրատարակվող»:

Իսպանալեզու

Արդեն ձևավորված բառակազմական մասնակաղապարի հիման վրա XX դ. երկրորդ կեսին կազմվել է **իսպանալեզու** բառը: Հմմտ. **իսպանախոս, իսպանագիր**:

Իսպաներենն աշխարհի ամենատարածված երկրորդ լեզուն է (չինարենից հետո): Այն բազմակենտրոն է. Իսպանիայի, Կենտրոնական և Հարավային Ամերիկայի երկրների (բացառությամբ Բրազիլիայի և Սուրինամի) պաշտոնական լեզուն: Այդ պատճառով էլ սովորական են **իսպանալեզու երկրներ / պետություններ, ժողովուրդներ, բնակչություն, գրականություն** և նման կապակցությունները:

Բառի մեզ հայտնի ամենավաղ գործածությունը սա է՝ «Վկա **իսպանալեզու** (տասից ավելի) գրականությունները» (Սևակ, 1972, էջ 425): Սրա հիման վրա **իսպանալեզու**-ն գրանցվել է Պ. Սևակի լեզվի բառարանում (Պապոյան, 1986, էջ 203): Այդ բառարանի հրատարակումից 10 տարի անց բառահոդվածն անքննադատ փոխադրվել է նոր բառերի բառարան (Մեյթիխանյան, 1996, էջ 73): Բանն այն է, որ Պ. Սևակը **գրականություն** բառը գործածել է հոգնակիով, որը Արտ. Պապոյանի բառարանում տրվել է եզակիով. այստեղից էլ Փ. Մեյթիխանյանը նույնությամբ արտագրել է նոր բառերի բառարանում: Նույնն է թողնվել նաև «իսպաներեն լեզվով գրված» բացատրությունը, որից **լեզվով** բաղադրիչը կարող էր զեղչվել:

Արևմտահայերենում գործածվում է **սպանալեզու** տարբերակը (հմմտ. **Սպանիա, սպանացի, սպաներէն**): Օրինակներ՝ «Ասիկա **սպանալեզու** հայկական մատենագիտութեան առաջին հատորն է» (Մատթէոսեան, 1991, էջ 58): «Արժանացած է «Միկէլ տէ Սերվանթէս» մրցանակին, որ կը սեպվի **սպանալեզու** երկիրներու գրականութեան բարձրագոյն պարգեւը» («Արարատ» (Բեյրութ), 4.06.2019):

Արևմտահայերեն տարբերակը համեմատաբար նոր է, բառարաններում չի գրանցվել:

Ֆրանսալեզու

Ֆրանսալեզու բառն ամենայն հավանականությամբ XX դ. երկրորդ կեսի կազմություն է: Գործածության օրինակ՝ «1962-ից Ալժիրի **Ֆրանսալեզու** գրականության մեջ իշխող է դարձել ազգային-ազատագրական շարժման թեմատիկան» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1974, էջ 169): **Ֆրանսալեզու**-ն տարբեր խոսքաշարերում կարող է նշանակել «ֆրանսերեն ստեղծված», «ֆրանսերեն խոսող՝ իմացող», «ֆրանսերեն գրող՝ ստեղծագործող»: Օրինակներ՝ «Տպագրվել է Կ.Պոլսի **Ֆրանսալեզու** մամուլում. գործերն արտատպվել են Փարիզի, Բուխարեստի, Պետերբուրգի **Ֆրանսալեզու** պարբերականներում» (Բախչինյան, 2002, էջ 387), «..... հաստատվել էր Աֆրիկայի **Ֆրանսալեզու** արաբական երկրներում» (Հարությունյան, 2004, էջ 134):

Ֆրանսալեզու-ն բովանդակությամբ ընդգրկում է **Ֆրանսախոս**, **Ֆրանսագիր** բառերի իմաստները, մասամբ աղերսվում է **Ֆրանսագետ** բառին (գոյ., ած.), որն ավելի շուտ ըմբռնվում է որպես «ֆրանսերենի կամ ֆրանսագիտության մասնագետ», նշանակում է նաև «ֆրանսերեն լավ իմացող մարդ»: Նկատենք, որ **Ֆրանսախոս** ասելով ըմբռնվում է «ֆրանսերեն լավ խոսող *օտար՝ այլազգի* մարդ»:

Քանի որ ֆրանսերենը բազմակենտրոն լեզու է, **Ֆրանսալեզու** բառի գործածությունը տեսնում ենք Աֆրիկայի, Մերձավոր Արևելքի ֆրանսիական նախկին գաղութներին, ինչպես նաև Կանադային, Շվեյցարիային և Բելգիային վերաբերող տեքստերում: Մասնավոր դրսևորմամբ, ինչպես՝ «**Ֆրանսալեզու** կանտոնների (Ժնև, Նևշատել, Վո, Վալե) հոգևոր ու գրական կյանքն սկսվել է Ռեֆորմացիայի դարաշրջանում» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1982, էջ 572) և ընդհանուր առումով, ինչպես՝ «Մարկ Արյանին հիշում եւ սիրում են բոլոր **Ֆրանսալեզու** երկրներում» («Ազգ», 3.12.2005):

Հանդիպում է քննարկվող բառի **Ֆրանկալեզու** տարբերակը, որն օտար **Ֆրանկոֆոն**-ի ազդեցությամբ է ստեղծվել (հմմտ. ֆրանս. francophone): Այսպես, օրինակ՝ «Պաշտոնական Պեկինը դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեց 14 **Ֆրանկալեզու** աֆրիկյան երկրների հետ» (Գևորգյան, 2023, էջ 20): Մերժելի է **Ֆրանկոլեզու** կազմությունը (**ո**-ով): Այստեղ ավելի ակնհայտ է օտար ազդեցությունը: Հմմտ. «Երգչին **Ֆրանկոլեզու** մշակույթի զարգացման գործում իր ավանդի համար պարգևը կհանձեն Բելգիայի ֆինանսների

նախարար Դիոյե Ռեյնդերը և այդ երկրի **Ֆրանկոֆոն** հանրության մշակույթի նախարար Օլիվյե Սատելը» («Ազգ», 11.03.2004):

Միայն վերջերս **Ֆրանսալեզու**-ն գրանցվել է նոր բառերի բառարանում (Գալստյան և ուրիշներ, 2021, էջ 202): Բացատրական բառարաններում զխաբառ դարձել են միայն **Ֆրանսախոս**-ը և **Ֆրանսագետ**-ը (Մալխասեանց, 1945, էջ 630, Աղայան, 1976, էջ 1609, Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, 1980, էջ 826), **Ֆրանսագիր**-ը՝ դարձյալ նոր բառերի բառարանում (Գալստյան և ուրիշներ, 2018, էջ 166):

Իտալալեզու

Իտալալեզու բառը կազմվել է համակառուցվածք մյուս բառերի նմանակությամբ: Անցյալ դարի վերջին քառորդում գործածվել է հայկական հանրագիտարանում՝ «**Իտալալեզու** գրականության ռեալիստական ավանդույթներին հարազատ են մնում....» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1982, էջ 572): Ընտրվել է **իտալալեզու** բառը, քանի որ խոսքը Շվեյցարիայի բազմալեզու գրականության մասին է. երկրի գրականությունը հանրագիտարանում ներկայացվում է ըստ լեզուների՝ «Գերմաներեն գրականությունը», «Ֆրանսերեն գրականությունը», «Իտալերեն գրականությունը» և «Ռետոռոմաներեն գրականությունը» բաժանմամբ:

Բառը պատահում է մամուլում, ինչպես՝ «.... առաջին անգամ ներկայացրել էր գրադարանի ֆոնդում պահպանված հնատիպ **իտալալեզու** այլ գրքեր ևս» («Առավոտ», 4.11.2005):

Տեքստ կազմողները երբեմն **լեզու** բաղադրիչով բառ(եր)ին են դիմում կրկնությունից խուսափելու, խոսքի պեսապիսություն ապահովելու նպատակով: Այսպես, օրինակ. «Կաթոլիկ եկեղեցու ղեկավարի միկրոբլոգը վարում են 9 լեզվով՝ *անգլերեն, արաբերեն, իսպաներեն, իտալերեն, լատիներեն, գերմաներեն, լեհերեն, պորտուգալերեն* ու *ֆրանսերեն*»:

Ամենաշատ հետևողներ ունի միկրոբլոգի *իսպանալեզու* տարբերակը (ավելի քան 8.5 միլիոն), իսկ երկրորդ տեղում *անգլալեզու* տարբերակն է (5.8 միլիոն): Եռյակը եզրափակում է **իտալալեզու** տարբերակը (2.7 միլիոն)» (<https://168.am/2015/04/13/478496.html>): Տեքստում **երեն** ածանցով կազմված 9 բառերին հաջորդել են **լեզու** վերջնաբաղադրիչով կազմված նույնահիմք երեք բառերը: Այսպես ոճական խնդիր է լուծվել:

Գլխաբառ է դարձել նոր բառերի բառարանում (Գալստյան և ուրիշներ, 2021, էջ 65): **Իտալալեզու թերթ** բառակապակցությունից ելնելով՝ բացատրվել է «իտալերեն հրատարակվող»: Վերոբերյալ

օրինակների հաշվառմամբ այս բացատրությունը կարելի է ընդարձակել՝ «իտալերեն գրված՝ ստեղծված», «իտալերեն իմացող՝ խոսող»:

Ուկրաինալեզու

Հայերենում **ուկրաիներեն** լեզվանվան առաջին գործածությունները վերաբերում են XX դ. 30-40-ական թվականներին (Գյուրջինյան, 2024, էջ 56): Լեզվանվան հիմքից անցյալ դարի վերջերին կազմվել է **ուկրաինալեզու** բառը, որը մի արձագանք է անկախ Ուկրաինայում սկիզբ առած լեզվական հակամարտությանը: Օրինակ՝ «Ղրիմում ռուսալեզու բնակչության պաշտպանության պատրվակով զանգվածային հետապնդումներ են սկսվել **ուկրաինալեզու** բնակիչների նկատմամբ» (<https://www.irates.am>): Ուշադրություն դարձնենք **ռուսալեզու** և **ուկրաինալեզու** բառերի համաժամանակյա գործածությանը: Եվ, իհարկե, բառը կարող է գործածվել նաև չեզոք նշանակություն ունեցող համատեքստում, ինչպես՝ «Հայաստանում գտնվող Սերգեյ Փարաջանովի թանգարանում գործարկվել է **ուկրաինալեզու** աուդիոռեկոնստրուկցիոն» (<https://1or.am/?p=85581&l=am>): Հազվադեպ է:

Ուկրաինալեզու-ն նորաբանությունների բառարանում գլխաբառ է դարձել Ռ. Իշխանյանի գործածած նախադասության հիման վրա՝ «Ուկրաինայում այժմ որոշվել է ամբողջ ուսումնական ցանցը **ուկրաինալեզու** դարձնել» («Ազգ», 18.09.1992), «ուկրաիներեն խոսող» բացատրությամբ (Էլյան, 2002, էջ 463): Գործածության նմուշը և տրված իմաստը համապատասխան չեն, բայց բառն ընդհանրապես այդ իմաստն ունի:

Թաթարա-ազերալեզու

Յուրահատուկ է **թաթարա-ազերալեզու** հատվածական դիպվածային կազմությունը: Ձևավորվել է **թաթարերեն** և **ազերերեն** (այսինքն՝ ազերիների «ադրբեջանցիների» լեզուն) կազմիչներից՝ առաջինի մասնիկի անկմամբ և երկրորդի՝ **-երեն** ածանցը **լեզու** բաղադրիչով փոխարինելով: Գործածել է Ա. Զաքարյանը. «1923-ին Բաքուն ուներ **թաթարա-ազերալեզու** միայն մեկ լրագիր» («Հայաստանի Հանրապետութիւն», 20.01.1993): Այս բաղադրությամբ ակնարկվել է պատմական այն հայտնի իրողությունը, որ XX դ. սկզբին ներկայիս ադրբեջանցիներին անվանում էին «կովկասյան թաթարներ» (ըստ այդմ էլ լեզուն՝ «թաթարերեն»), «թուրքեր» կամ պարզապես «մահմեդականներ», հետագայում՝ ազերիներ: Բառը քամահրական որոշակի վերաբերմունք է արտահայտում. միտումնավոր անտեսվել է **ադրբեջաներեն**-ը, որ վաղուց պաշտոնապես ընդունված լեզվանուն էր (նկատի ունենանք, որ հատվածական

բաղադրությունը գործածվել է հայ-ադրբեջանական առաջին պատերազմի շրջանում):

Թաթարա-ազերալեզու կազմությունը գրանցվել է նորաբանությունների բառարանում (Էլոյան, 2002, էջ 171): Այդ կազմության փոխարեն այժմ գործածվում է **ադրբեջանալեզու** բառը:

բ) Բառարաններում դեռևս չգրանցված բառեր

Ըստ բառարանագրված լինել/չլինելու հատկանիշի խմբավորված այս բառերի մեջ կարող ենք իմաստային ներքին բաժանում կատարել՝ ա) բառեր, որոնք արտահայտում են «տվյալ լեզվով ստեղծված», «տվյալ լեզվով խոսող» կամ «տվյալ լեզվով գրված» իմաստները և բ) բառեր, որոնք արտահայտում են «տվյալ ընտանիքի / խմբի լեզուներով ստեղծված», «այդ լեզուներով խոսող» կամ «այդ լեզուներով գրված» իմաստները: Առաջին խմբի միավորները մասնավոր նշանակություն ունեն, երկրորդ խմբինը՝ ընդհանուր:

Առաջին ենթախմբում կատարել ենք ևս մեկ ներքին բաժանում՝ ա) կենդանի լեզուներին հարաբերակցվող բառեր, բ) մեռած լեզուներին հարաբերակցվող բառեր:

«Տվյալ լեզվով ստեղծված», «տվյալ լեզվով խոսող» կամ «տվյալ լեզվով գրված» իմաստներն արտահայտող բառեր

ա) Կենդանի լեզուներին հարաբերակցվող բառեր

Հունգարալեզու

Հունգարալեզու բառը կազմվել է XIX դ. վերջին քառորդին, արևմտահայերենում: Ուշագրավ է բառի գործածության այս (մեզ հայտնի ամենավաղ) նմուշը՝ «1887 Յունուար 1-ին լոյս տեսաւ «Արմենիա» **հունգարալեզու**, բայց բովանդակութեամբ զուտ հայ ամսաթերթը» («Հանդէս ամսօրեայ» (Վիեննա), 1889, թիւ 1, էջ 14): Նույնքան ուշագրավ է թղթակցության վերնագիրը՝ «Կերլայի հայք ու անոնց «Արմենիա» հունգարերէն ամսաթերթը»: Հստակ է՝ տեքստում գործածվել է **հունգարալեզու** բառը, որի միջոցով հուշվում է, որ ամսագիրը հունգարական կամ սոսկ հունգարերեն չէ: Վերնագրում **հունգարերեն** բառի գործածությունը միանգամայն ճիշտ է, քանի որ նրա առաջին բաղադրիչում հայերը հիշատակված են:

Ժամանակով նախորդին շատ մոտ և թեմատիկ ընդհանրություն ունեցող այս խոսքաշարում ուշադրություն է գրավում **հունգարալեզու** բառի կողքին դրված **ազգային**-ը. «Կերլա հայաքաղաքը հրատարակուող **հունգարալեզու ազգային** թերթին խմբագրութիւնն որոշած է հայերէն

լեզուաւ «Յաւելուած» մը հրատարակել» («Բազմավէպ» (Վենետիկ), 1891, նոյ., էջ 318):

Հունգարալեզու-ն առհասարակ գործածվում է գիտական խոսքում: Օրինակ՝ «Այսօրինակ կեցությունն ու շփումները ծնում էին պրոբլեմներ, որոնց չէին կարող չանդրադառնալ **հունգարալեզու** հայ գրողները» (Գևորգյան, 1974, էջ 88): Այստեղ **հունգարալեզու**-ն նշանակում է «հունգարերենով ստեղծագործող», քանի որ խոսքը վերաբերում է ոչ հունգարացի ստեղծագործողներին, որոնց ստեղծագործության լեզուն հունգարերենն է: Իսկ այս՝ «XIII– XIV դդ. ստեղծված **հունգարալեզու** կրոնական գրականությունը վերելք է ապրել XV դ. 30–ական թթ.» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1980, էջ 674) նախադասության **հունգարալեզու**-ն համարժեք է **հունգարերեն** կամ **հունգարական** բառերին:

Ասորալեզու

Ասորիների լեզվի անվան՝ **ասորերեն**-ի հիմքով կազմվել է **ասորալեզու** բառը: Հայերեն գիտական տպագիր խոսքում գործածվել է XX դ. սկզբներին. «Սոյն հովուական կամ վարդապետական թուղթը ուղղուած է հաւանորէն ասորածէս կամ **ասորալեզու** պարսիկ քրիստոնէից» (Թորոսեան, 1911, էջ 561): Հմմտ. **հայալեզու**, **յունալեզու**, նաև **ասորախոս**:

Ասորալեզու բառն այժմ էլ գործածվում է գիտական խոսքում, ինչպես նաև մամուլի լեզվում: Օրինակներ՝ «.... յուրատեսակ պատնէշ ստեղծել Պարսկաստանի և նրա կողմից հովանավորվող՝ Սասանյանների կամակատար **ասորալեզու** եկեղեցու դեմ» (Արևշատյան, Միրումյան, 2014, էջ 88), «Հանրային ռադիոն ոչ միայն շարունակելու է 13 լեզուներով հաղորդումների հեռարձակումը, այլև դրան ավելանալու են **ասորալեզու** հաղորդումները («Ազգ», 21.12.2006):

Հարյուրամյա պատմություն ունեցող **ասորալեզու** բառը բառարանագիրների ուշադրությունից սպրդել է (նաև վերը հիշատակված **ասորածէս**-ը):

Ռուսալեզու

Ռուսալեզու բառը համեմատաբար նոր է, թերևս XX դ. վերջի իրողություն: Օրինակներ՝ «Գործարանի ճակատը «զարդարող» տեղին ու անտեղի լոգունգները, կոչերը, ցուցադրական ագիտացիան **ռուսալեզու** են» («Լեռնագործ», 10.09.1988), «Ի՞նչ կտա հանրապետությանը հեղինակավոր **ռուսալեզու** թերթի անխուսափելի անհետացումը» («Գործ», 1990, սեպտ., N 23), «Մեր **ռուսալեզու** մամուլը շարունակում է հին

ավանդույթը՝ ռուսականացնել հայերի՝ հայրանունով դիմելու (գրելու) ծնը» («Երեկոյան Երևան», 6.02.1996):

Նշանակում է «ռուսերեն խոսող, ռուսերենը որպես առօրյա հաղորդակցության լեզու գործածող»: Հմմտ. **ռուսախոս**, որի բացատրության մեջ ուշագրավ մի դիտարկում ունի Էդ. Աղայանը՝ «սովորաբար ռուսերեն խոսող, առօրյա հաղորդակցման համար ռուսերենը գործածող մարդ (իր մայրենի լեզուն չիմանալու, վատ իմանալու կամ արհամարհելու պատճառով)» (Աղայան, 1976, էջ 1265): Փակագծերում տրվածը մասամբ վերագրելի է **ռուսալեզու** բառին:

Ռուսալեզու բառը բնորոշ է մամուլի լեզվին: Արևելահայերենի ազգային կորպուսում այն գործածվել է 197 համատեքստում, գերազանցապես մամուլ («Ազգ», «Առավոտ», «Հայկական ժամանակ»): Գործածել են նաև առանձին հեղինակներ, ինչպես՝ «Ռուսերենն էր իշխում Հայաստանում, իսկ կինոստուդիան լրիվ **ռուսալեզու** էր» (Ա. Այվազյան, «Եղած չեղածը՝ մի կյանք» (Հուշագրություն), Երևան, 2005):

Բառի կապակցելիությունը. առավելաբար կապակցվել է այսպիսի բառերի հետ՝ **բնակչություն, ժողովուրդներ, մամուլ (ամսագիր, հանդես, թերթ, կայք), հեռուստաալիք, աղբյուր(ներ), գրականություն, դպրոց, հեղինակ, ընթերցող(ներ), գյուղ, համայնք(ներ)** և այլն:

Այն, որ **ռուսալեզու** բառը չի գրանցվել հայերենի բացատրական բառարաններում, հասկանալի է. այդ բառարաններից վերջինը՝ ակադեմիական բացատրական բառարանի չորրորդ հատորը, հրատարակվել է 1980-ին, երբ բառը շրջանառության մեջ դեռևս չկար: Բայց բառը չկա նաև նորաբանությունների կամ նոր (իրականում հաճախ ուղղակի չբառարանագրված) բառերի բառարաններում: Այդ բացթողումը պետք է վերացնել:

Անգլիալեզու

«Անգլերեն ստեղծված, անգլերեն խոսող, անգլերեն գրող» իմաստներն արտահայտելու համար հայերենում գործածում են **անգլիալեզու** և **անգլալեզու** տարբերակները: Ասենք, որ Արևելահայերենի ազգային կորպուսում (www.eanc.net) **անգլիալեզու**-ն հանդիպում է 33 համատեքստում (33 տեքստում), **անգլալեզու**-ն՝ 30 համատեքստում (35 տեքստում): Բաշխումը գրեթե հավասար է: Հմմտ. **անգլիախոս** և **անգլիագիր**, որոնք նույնպես առանց **ի**-ի տարբերակներ ունեն:

Ինչո՞ւ է առաջացել այս տարբերակայնությունը: XIX դ. երկրորդ կեսին կիրառվում էին **անգղիերեն / անգլիերեն** լեզվանվանական տարբերակները, և **անգլիերեն, անգլիացի, Անգլիա** միավորների հիմքից կազմվել են **անգլիաբանություն, անգլիաբնակ, անգլիագետ, անգլիագիր** «անգլերեն գրող՝ ստեղծագործող», **անգլիախոս** «անգլերեն խոսող», **անգլիական, անգլիահայ, անգլիահպատակ, անգլիամոլ, անգլիասեր** և ուրիշ բառեր (Գյուրջինյան, 2022, էջ 179-180): Ինչպես տեսնում ենք, թվարկված բոլոր բառերում **ի** բաղադրիչը կա (միակ բացառությունը **անգլուհի**-ն է): Ներկայումս ընդունված **անգլերեն** տարբերակի **անգլ** հիմքից ելնելով, ավանդույթը և բառակազմական օրինաչափությունը հաշվի չառնելով՝ արևելահայերենում վերջերս տարածվել են առանց **ի**-ի անբարեհունչ տարբերակները՝ **անգլագիր, անգլախոս** և **անգլալեզու** (Գյուրջինյան 2019, էջ 86): Նկատենք, որ առանց **ի**-ի անհնար է պատկերացնել **անգլիաբանություն, անգլիագետ** և համանման մյուս բառերը:

Հետևենք վերոթվարկյալ բառերի ընթացքին: **Անգլիախոս**-ը նոր չէ. այն կազմվել է **անգլիերեն** տարբերակի կիրառման շրջանում: Օրինակ XX դ. առաջին տասնամյակից. «Նմանօրինակ վկայություններ արել են անգլիացի թե՛ **անգլիախոս** գիտուններ եւ գիտնական փորձարկուներ» («Շարունակություն վկայությանց» վերնագրով հոդվածը գրվել է 1910 թ. նոյեմբերին, տպվել Կ. Պոլսի «Ոստան» հանդեսում 1911 թ. հունվարի համարում (Ինտրա, 2014, էջ 259, 438)): Այս բառը չի գրանցվել հայերենի բառարաններում, և դա նպաստել է հետագայում զուգաձևության առաջացմանն ու խորացմանը: **Անգլիախոս** և **անգլիախոսություն** բառերը բառարաններում գրանցվել են միայն վերջին տարիներին (Բարլեզիզյան, 2009, էջ 56, Գյուրջինյան, 2020, էջ 12): Պ. Բեդիրյանի բառարանում **անգլիախոս**-ը ենթավերնագրում է՝ «Հայերէն-անգլերէն, անգլերէն-հայերէն գործնական բառարան (**անգլիախոս** արեւմտահայերու եւ արեւելահայերու համար)» (Պէտիրեան, 2010): Իսկ **անգլիագիր**-ը, որը համեմատաբար նոր է, արձանագրվել է համապատասխան բառարանում (Խլղաթյան, 1982, էջ 20): Այնինչ **անգլիալեզու**-ն (կամ **անգլալեզու**-ն) առ այսօր բառարանային գրանցում չունի:

Այսպիսով՝ օրինաչափ է **անգլիալեզու, անգլիախոս** և **անգլիագիր** բառերը **ի**-ով գործածելը: Այդպես կպահպանվի ավանդույթը, չի խախտվի բառակազմական համակարգայնությունը, ինչպես նաև արևելահայերենի ու արևմտահայերենի հավելյալ մի տարբերություն չի գոյանա:

Գերմանալեզու

Գերմանալեզու բառը կազմվել է XX դ. երկրորդ կեսին, համանման բառերի նմանակությամբ: Նշանակում է «գերմաներեն խոսող, գերմաներեն իմացող՝ գրող, գերմաներենով ստեղծված»: Օրինակներ՝ «**Գերմանալեզու** գրականությունը լավ շարադրանքից է սկսվում, համեմվում է հումորով և ունենում է լավ վերջաբան» («Առավոտ», 11.03.2006), «Այն կարող է հետաքրքրական լինել **գերմանալեզու** ընթերցողների համար» («Ազգ», 6.06.2008): Նկատի պիտի ունենանք, որ գերմանալեզու գրականությունը կամ մամուլը գերմանական գրականությունը կամ մամուլը չէ, այլ ավելի շուտ գերմաներենով ստեղծված գրականությունը կամ մամուլը, որ կարող է լինել ավստրիական, շվեյցարական և այլն, սրանց հետ, իհարկե, նաև բուն գերմանական: **Գերմանալեզու** բառն է գործածվում իմաստային հենց այդ նրբությունը դրսևորելու համար: Այդ բանն ավելի ցայտուն երևում է **գերմանալեզու ընթերցող** բառակապակցության մեջ: Գերմանալեզու ընթերցող կարող է լինել ով ասեք. այս պարագայում կարևորը գերմաներենի իմացությունն է:

«Գերմանալեզու ժողովուրդներ» ասելով հասկանում ենք այն ժողովուրդները, որոնց մայրենի լեզուն գերմաներենն է: Դրանք են գերմանացիները, ավստրիացիները, շվեյցարացիները, լիխտենշտեյնցիները, լյուքսեմբուրգցիները:

Բառարանային գրանցում ունեցող նոր բառեր են **գերմանալեզու** բառին հոմանիշ **գերմանախոս**-ը (Գալստյան և ուրիշներ, 2015, էջ 39) և **գերմանագիր**-ը (Գալստյան և ուրիշներ, 2016, էջ 28, Թորոսեան, 2019, էջ 138): **Գերմանալեզու**-ն, սակայն, բառարաններում տակավին գլխաբառ չի դարձել, այնինչ անհրաժեշտություն է:

Վրացալեզու

Վրացերէն լեզվանունը գրավոր վկայվել է V դարում, ինչպես **հայերէն**-ը, **յունարէն**-ը, **պարսկերէն**-ը (Գյուրջինյան, 2023, էջ 102-139), որոնց հիմքից էլ դարեր անց կազմվել են **լեզու** վերջնաբաղադրիչով բառերը. գրաբարում՝ **հայալեզու**, **յունալեզու**, նոր հայերենում՝ **պարսկալեզու** և ժամանակակից փուլում՝ **վրացալեզու**, մյուսների համեմատ՝ բավական ուշ: **Վրացալեզու**-ն հոմանշային հարաբերության մեջ է **վրացախոս** բառի հետ, որի «վրացերեն խոսող» ինքնին հասկանալի բացատրությունից զատ ուշադրություն է գրավում այս մատնանշումը՝ «որպես առօրյա հաղորդակցման լեզու վրացերենը օգտագործող մարդ՝ **այլազգի**» (Աղայան, 1976, էջ 1401) (ընդգծումը մերն է – Դ.Գ.): Սա ընդհանրական իրողություն է ոչ միայն **խոս**, այլև **լեզու** վերջնաբաղադրիչով ուրիշ բառերի դեպքում: Այսպես, օրինակ՝

«**Վրացալեզու** հայազգի շատ գործիչներ դարերի ընթացքում հարստացրել են վրաց ժողովրդի հոգևոր գանձարանը» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1985, էջ 523): Կրկենք վերը ասվածը՝ **լեզու** վերջնաբաղադրիչով բառերը ցույց են տալիս լեզվական, ոչ թե ազգային պատկանելություն:

Վրացալեզու բառը շրջանառության մեջ է XX դ. 60-ական թվականներից: Օրինակ՝ «Նրանից առաջ **վրացալեզու** այսպիսի ոտանավորներ չկային» (Մուրադյան, 1963, էջ 39): Գործածվել է հանրագիտարանում. «**Վրացալեզու** գրականությունը V դարից ընդհուպ մինչև XI դ. վերջը կրոնական բովանդակություն ունի» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1985, էջ 522), նաև մամուլում, մասնավորապես Վրաստանի լեզվաքաղաքականությանը, երկրի լեզվական իրավիճակին վերաբերող նյութերում. «Վրաստանի Նինոծմինդա քաղաքում **վրացալեզու** մանկատան ստեղծումը վրացի որբ երեխաների համար տարօրինակ որոշում էր» («Ազգ», 22.12.2005)»:

Վրացալեզու բառի արտահայտած հատկանիշի ժխտումը կատարվում է **ոչ** բառ-մասնիկի միջոցով: Այսպես՝ «Վրաստանում գործում է **ոչ վրացալեզու** 481 դպրոց, որից 167-ում ուսուցումը տարվում է ռուսերեն, 164-ում՝ ադրբեջաներեն, իսկ 150-ում՝ հայերեն» («Առավոտ», 9.04.2005):

Քրդալեզու

Հարևան ժողովրդի՝ քրդերի ու նրանց լեզվի անունից կազմվել է **քրդալեզու** «քրդերեն խոսող» բառը. հմմտ. **քրդախոս** «իր մայրենի լեզվի փոխարեն քրդերեն խոսող (մայրենի լեզուն չիմանալու պատճառով)» (Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, 1980, էջ 752), որն ավելի հաճախադեպ է:

Քրդալեզու բառը շրջանառության մեջ է մտել XX դ. կեսերին: Օրինակ այդ շրջանի տպագիր խոսքից՝ «Այստեղ ապրել են քրդախոս հայեր, իրենց **քրդալեզու** երգերով» (Թահմիզյան, 1965, էջ 118): Հետաքրքրական է **քրդախոս** և **քրդալեզու** բառերի գործածությունը միևնույն նախադասության մեջ, որտեղ դրսևորվում են այդ բառերի իմաստային յուրահատկությունները:

Բառն առհասարակ բնորոշ է մամուլի լեզվին: Օրինակներ՝ «Քրդերի համար **քրդալեզու** գրականություն տպագրելու և կրթություն կազմակերպելու կոչով հեռուստատեսությամբ հանդես եկած Դեմիրելը եզրակացրեց....» («Առավոտ», 16.03.2002), «Նախատեսվում է ստեղծել **քրդալեզու** հեռուստաընկերություններ, ռադիոկայաններ, համալսարաններում բացվելու են քրդերենի դասավանդմամբ ֆակուլտետներ» («Հայկական ժամանակ», 26.03.2010):

Խոսքաշարում **քրդալեզու** բառին հաճախ զուգակցվում են **թուրքալեզու** և **հայալեզու** համակառուցվածք բառերը: Օրինակներ՝ «Այս հարցում մեծ դեր ունի նաև գավառներում բնակվող **թուրքալեզու** և **քրդալեզու** հայերի Ստամբուլում հաստատվելու փաստը» («Ազգ», 24.01.2007), «Ռադիոյի և հեռուստատեսության Թուրքիայի պետական ընկերությունը (TRT) պաշտոնապես սկսել է **հայալեզու** և **քրդալեզու** ռադիոհաղորդումների հեռարձակումը» (<https://tert.am/am/news/2009/04/02/turkishradio/96316>): Սա միանգամայն հասկանալի է. դարեր շարունակ հայերը, թուրքերը և քրդերն ապրել են իրար կողքի, իրար հետ, և պատմությանը հայտնի է, որ եղել են (նաև կան) թուրքալեզու քրդեր, հայալեզու քրդեր, քրդախոս հայեր և այլն: Ի դեպ, Ստ. Մալխասյանցը **հայալեզու** բառահոգվածում որպես նմուշօրինակ բերում է **հայալեզու քրդեր՝ ասորիներ** կապակցությունները (Մալխասեանց, 1944, էջ 36): Այժմ էլ այս ազգերի ընթացքը հաճախ է խաչվում:

Արևմտահայերենի ուղղագրությամբ գրվում է **քրտալեզու** (< **քուրտ** / **քիւրտ**, **քրտերէն** / **քիւրտերէն**), որը սակավադեպ է (Գյուրջինյան, 2022, էջ 30): Ահա արևելահայ գրվածքը ավանդական (տվյալ դեպքում՝ արևմտահայերենի) ուղղագրությամբ. «Օրական մէկ ժամ ռադիոհաղորդումներ են տրուում քրտերէնով, լոյս են տեսնում **քրտալեզու** «Ռիա Թազա» և հայալեզու «Բոստան» թերթերը («Նոր օր» եռօրյա (ԱՄՆ), 5.08.1995):

Թամիլալեզու

Թամիլ ժողովրդի (թամիլներն ապրում են Հնդկաստանի հարավում և Շրի Լանկայի հյուսիսային շրջաններում) լեզվի անվան՝ **թամիլերեն**-ի հիմքից կազմվել է **թամիլալեզու** բառը: Օրինակ՝ «Շրի Լանկայի **թամիլալեզու** գրականությունը դարեր շարունակ զարգացել է Հնդկաստանի թամիլական գրականության հունով և գրված է եղել ազգային ինքնատիպ բնույթից» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1982, էջ 586): Հատուկ ընտրվել է **թամիլալեզու** բառը (և ոչ **թամիլերեն**-ը), քանի որ երկրի գրականությունը զարգանում է հիմնականում սինհալերեն, դրա հետ մեկտեղ՝ նաև թամիլերեն, անգլերեն և հինդի լեզուներով: Եզակի գործածություն է:

Տազալալեզու

Ֆիլիպիններում պաշտոնական լեզվի կարգավիճակ ունի (անգլերենի հետ) տազալների լեզուն (պատկանում է ավստրոնեզիական (մալայա-պոլինեզյան) լեզվաընտանիքին), որը հայերենում անվանել են նախ փոխառյալ բառով՝ **տազալոզ**, այնուհետև՝ **տազալոզերեն**, հանրագիտարանը որդեգրել է **տազալերեն** լեզվանունը (Գյուրջինյան,

2023, էջ 129-130): Այս վերջինից էլ կազմվել է **տազալալեզու** «տազալերեն գրված՝ ստեղծված» բառը: Օրինակ՝ «**Տազալալեզու** գրականության դասական Ա. Վ. Էոնանդեսը (1903-70) հեղինակ է սոցիալական վեպերի» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1986, էջ 660): Կրկին եզակի գործածություն է:

Ադրբեջանալեզու

Ադրբեջանալեզու-ն նորակազմություն է, նշանակում է «ադրբեջաներեն խոսող, ադրբեջաներեն հեռարձակվող՝ տպվող»: Գործածվում է զանգվածային լրատվության միջոցներում: Օրինակ՝ «Մրցանակ՝ «Ձայն արդարության» **ադրբեջանալեզու** ռադիոկայանով եթեր արձակված շարքի համար» («Ազգ», 22.12.2006):

Հաճախ միևնույն խոսքաշարում հանդիպադրվում են մի կողմից՝ **ադրբեջանալեզու**, մյուս կողմից՝ **ռուսալեզու**, **հայալեզու** և նման բառեր: Օրինակներ՝ «Օրաթերթերից բարձր վարկանիշ ունեն **ադրբեջանալեզու** «Ենի Մուսավաթ» եւ **ռուսալեզու** «Ջերկալո» թերթերը» («Հայկական ժամանակ», 3.12.2004), «Հանդիպում է ունեցել **ադրբեջանալեզու** «Գուրջիստան» և **հայալեզու** «Վրաստան» թերթի ղեկավարության և խմբագրության հետ» (<https://hraparak.am>):

Ալբանալեզու

Ազգային փոքրամասնությունների լեզվական իրավունքներին անդրադարձող համացանցային հրապարակումներում հանդիպում է **ալբանալեզու** նորակազմ բառը: Այսպես, օրինակ՝ «Կոսովոյի խորհրդարանն արձակվեց, պետական **ալբանալեզու** ռադիոն և հեռուստատեսությունը փակվեցին, էթնիկ ալբանացիները հեռացվեցին պետական պաշտոններից, իսկ ալբաներենով ուսուցումը դադարեցվեց» (<https://www.amerikayidzayn.com/a/6767000.html>): Իսկ «Մայր Թերեզան ծնվել է **ալբանալեզու** ընտանիքում» (<https://www.panorama.am/am/news/2009/10/10/albania/1200831>) նախադասության մեջ գործածված **ալբանալեզու**-ն հիմք է տալիս ենթադրելու, որ Մայր Թերեզան ալբանացի չէր, այլ պարզապես ալբաներեն խոսող:

Լեհալեզու

Լեհալեզու բառի մեզ հայտնի գործածությունները վերաբերում են վերջին տարիներին և առնչվում են հայությանը: Խոսվում է լեհերեն հրատարակությունների մասին, որոնք հայերն են լույս ընծայում: Այսպես. «1977 թ. Կրակովում ստեղծվում է «Հայ մշակութային ընկերությունը», որը հրատարակում է **լեհալեզու** «Բյուլետեն» ամսագիրը» (Մաթևոսյան, 2013, էջ 115), «1927թ. հայ կաթողիկե եկեղեցին Լվովում հիմնադրում է «Սբ.

Գրիգոր Սուրհանդակ» պատմաբանասիրական, եկեղեցական, **լեհալեզու** հանդեսը» (<https://armenpress.am/hy/article/371658>): Անշուշտ, կարող էին պարզապես **լեհերեն** բառը գործածել, բայց այդպես ենթամաստը չէր դրսևորվի:

Չվեդալեզու

Չվեդալեզու բառի եզակի գործածություններն առնչվում են Ֆինլանդիային, այդ երկրի ազգային փոքրամասնության՝ շվեդների լեզվական խնդիրներին: Օրինակ՝ «Հակամարտության կարգավորման համար կարելի էր կիրառել Ֆինլանդիայի կազմում ինքնավար ու **շվեդալեզու** Ալանդյան կղզիախմբի փորձը» («Առավոտ», 6.02.2004):

Ստորև այբբենական կարգով տրվում են վերջին տարիներին **լեզու** վերջնաբաղադրիչով ստեղծված մի շարք կազմություններ, որոնք սակավ (երբեմն եզակի) գործածություն ունեն: Դրանք սփռված են համացանցում, տպագիր գիտական աշխատություններում, հազվադեպ՝ գեղարվեստական ստեղծագործություններում, այլուր: Այդ կազմություններից չորսը Վիքիպեդիայից են: Հայտնի է, որ ազատ հանրագիտարանի տեքստերը փոփոխելի են. մենք պարզապես արձանագրել ենք բառի գոյության փաստը: Ներկայացված բառերից շատերն առաջին հայացքից կարող են անսովոր թվալ, որոշ դեպքերում՝ գուցե անհաջող, բայց դրանց մեծ մասը ներուժ ունի, և դրանք կարող են հետագայում ավելի հաճախ գործածվել: Եվ, իհարկե, օգտակար լինել բառարանագիրներին:

Աբխազալեզու. «**Աբխազալեզու** դիմորդները պետք է հանձնեն աբխազական լեզվի քննություն» (https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123991/1/Axali_Ganatileba_2014_N8.pdf):

Բենգալալեզու. «Ձևավորվեց Լիզա Ավամի կուսակցությունը որպես **բենգալալեզու** ժողովրդի պաշտպան» (https://hy.wikipedia.org/wiki.Բանկիմ_Չանդրա_Չաթերջի): Հմմտ. **բենգալախոս:**

Բուլղարալեզու. «Նա **բուլղարալեզու** ընթերցողի դատին է հանձնել հայ արձակի շուրջ 30 ստեղծագործություններ» («Ազգ», 3.03.2006): Հմմտ. **բուլղարախոս:**

Գնչուալեզու «Նրա անունով է կոչվում **գնչուալեզու** գրականության մրցանակներից մեկը» (https://hy.wikipedia.org/wiki.Բրոնիսլավա_Վայս):

Էստոնալեզու. «Կալասը խոստովանել է, որ **էստոնալեզու** կրթության համակարգի հարկավոր էր անցնել վաղուց (<https://www.aliqmedia.am/2024/01/16/150352/>): Հմմտ. **էստոնախոս:**

Թաթալեզու. «.... ուսումնասիրում է **թաթալեզու** հայերի խումբը, որոնք մի ժամանակ ապրում էին Ադրբեջանում, որտեղ փոխառել էին իրանալեզու թաթերից իրենց լեզուն» (Նահապետյան, 2023, էջ 313): Հմմտ. **թաթախոս:** **Թաթարալեզու.** «Ծառուրը կոտրատված ռուսերեն սովորեց ու մի քանի **թաթարալեզու** հայիոյանք՝ գրեթե մոռանալով իր մայրենին ու բարբառը» (Ն. Ադալյան, «Դուբայ». <https://www.grakanter.am/archives/1535>): Հմմտ.

թաթարախոս:

Թալիշալեզու. «Վերադարձել է հայրենիք 2005 թվականին, հրատարակել «Շանիշտ» **թալիշալեզու** թերթը» («Ալիք», 9.10.2018), «**Թալիշալեզու** ոչ մի լրատվամիջոց պետության կողմից ֆինանսական աջակցություն չի ստացել (<https://araratnews.am/show/38421>):

Իռլանդալեզու. «Ազգային գրող, որն ընթերցող չունի և **իռլանդալեզու** հեղինակ այն դեպքում, երբ ազգային լեզուն անգլերենն է» (Դոլուխանյան, 2017, էջ 255): Հմմտ. **իռլանդախոս:**

Լատվիալեզու: Լատվիայի պետական լեզուն հայերեն տարբերակային երեք անուն ունի՝ **լատիշերեն, լատվերեն, լատվիերեն** (Գյուրջինյան, 2021, էջ 217-239): **Լեզու** բաղադրիչը **լատիշ** հիմքին չի միացել: **Լատվիալեզու**-ն ի բաղադրիչ ունի, ինչպես **Լատվիա**-ն, **լատվիերեն**-ը և **լատվիացի**-ն: Օրինակ՝ «Ազգային ինքնությունը սկսել է ծաղկում ապրել **լատվիալեզու** գյուղացիության շրջանում» (<https://www.wikiwand.com/hy/articles/>): Հմմտ.

լատվիախոս:

Լիտվալեզու. «140 տարի առաջ տպագրել են առաջին **լիտվալեզու** թերթերը» (<https://karap.lv/2023/02/15/>):

Կատալոնալեզու. «Բալեարյան կղզիների պատմության մեջ ամենամարդաշատ ցույցն ի նպաստ **կատալոնալեզու** հանրային դպրոցների պաշտպանության» (<https://www.lezu.am/?p=1382>): Հմմտ.

կատալոնախոս, որը բառարանային միավոր է դարձել (Գալստյան և ուրիշներ, 2020, էջ 67):

Կորեալեզու. «... ասել է ՄՕԿ-ը X-ի իր պաշտոնական **կորեալեզու** օգտահաշվում» (<https://civic.am/news/73631>): Հմմտ. **կորեախոս:**

Հինդիալեզու. «**Հինդիալեզու** գովազդային բովանդակություն» (<https://www.travelandtourworld.am/news>):

Ղազախալեզու. «Ղազախստանը հայտագրել է իր հավատարմությունը եռալեզու (ղազախերեն, ռուսերեն, անգլերեն) ապագային, որտեղ կարևորություն է տրվում **ղազախալեզու** կրթությանը» (Մկրտչյան, 2017, էջ 177):

Ճապոնալեզու. «Ցանցում հայտնվել է Բեթմենի մասին **ճապոնալեզու** անիմե թրեյլերը» (<https://armenpress.am/hy/article/914583>):

Չերքեզալեզու. «Հյուսիսային Կովկասի արեւմտյան մասը, որը մինչեւ 19-րդ դարի երկրորդ կեսը բնակեցված էր **չերքեզալեզու** էթնիկ խմբերով գրեթե «մաքրվեց» բնիկներից» (<https://armtimes.com/hy/article/25307>):

Չինալեզու. «Հայաստանում սկսել է գործել առաջին **չինալեզու** հայկական կայքը (<https://www.aysor.am/am/news/2016/10/04>): Հմմտ. **չինալսոս:**

Պորտուգալալեզու. «Իսպանալեզու և **պորտուգալալեզու** տարածաշրջանային ցուցիչը» (<http://csiam.sci.am/media/pdfs/3063575.pdf>): Հմմտ. **պորտուգալալսոս:**

Ռումինալեզու. «Ռումինահայ «Արարատ» հանդեսն օրըստօրե ծանուցում էր իրադարձությունների մասին և իր **ռումինալեզու** կայքէջում զետեղում ծավալուն նյութեր» (<https://armenpress.am/hy/article/888644>): Հմմտ.

ռումինալսոս:

Վալլիալեզու. «Ուելսի ազգային վալլիական թատրոնն (վալլիերեն՝ Theatr Genedlaethol Cymru) Ուելսի **վալլիալեզու** ազգային թատրոնն է» (<https://hy.wikipedia.org/wiki>. Ուելսի ազգային վալլիական թատրոն):

Վիետնամալեզու. «Նաև ընկերացա մոտակայքում գտնվող **վիետնամալեզու** ժողովի որոշ անդամների հետ» (<https://www.jw.org/hy>):

Ուզբեկալեզու. «Տաշքենդում իմամը կոչ է արել արգելել տղամարդկանց գինեկոլոզ աշխատել, հաղորդում է AsiaTerra-ն՝ վկայակոչելով **ուզբեկալեզու** Mehrob.uz կայքը» (<https://www.top-news.am/?p=4739&l=am>):

Ույղուրալեզու. «Ներբեռնված **ույղուրալեզու** Android հավելվածների գրեթե մեկ երրորդը վարակված է լրտեսող ծրագրերով» (<https://168.am/2022/11/12/1795096.html>): Հմմտ. **ույղուրալսոս:**

Ուրդուալեզու. «Խորասանին նույն օրը **ուրդուալեզու** կայքում տեղադրած իր ուղերձում հայտարարել է» (<https://hetq.am/hy/article/60135>): Հմմտ.

ուրդուալսոս:

Օղուզալեզու (< օղուզների լեզու). «Թուրքիայի **օղուզալեզու** ռազմական կոչումների համակարգը» (<https://hy.wikipedia.org/wiki/Ենթասպա>):

Օսալեզու. «Վրաստանում գործում են 141 ադրբեջանալեզու դպրոցներ, 133 հայալեզու դպրոցներ և 20 սեկտոր, 87 ռուսալեզու դպրոցներ և 152 սեկտոր, ինչպես նաև 10 **օսալեզու** սեկտորներ» (Աղաջանյան, 2005, էջ 79), «Այս տարի ծրագրին գրանցվել և ուսանող է դարձել մի **օսալեզու** դիմորդ» (<https://www.panorama.am/am/news/2018/09/01>):

Ֆլամանդալեզու. ««Հայ ճամբար 2025»-ը՝ նախատեսված **Ֆլամանդալեզու** հայ մանուկների և պատանիների համար» (<https://www.nidoragir.com/2025/05/>): Հմմտ. **Ֆլամանդալսոս:**

Որոշ բառեր հանդիպում են համացանցային ինքնաշխատ թարգմանություններում, օրինակ՝ **փուշթուալեզու** (**փուշթուալեզու** ռադիոկայան): Սա նշանակում է, որ բառակազմական մասնակաղապարը

լիարժեք գործում է: Մեզ հետաքրքրողը բառի գոյության փաստն է, որտեղ էլ այն գործածված լինի: Որևէ հիմք չկա մի կողմից, օրինակի համար, ընդունելու **ուրդուալեզու** բառի գոյության իրավունքը և մերժելու **փուշթուալեզու**-ն: Այդպես էլ **մալայալամալեզու** (**մալայալամալեզու** ֆիլմ), **բերբերալեզու** (**բերբերալեզու** բանաստեղծ):

Այս կարգի բառերի շրջանակը փակ չէ, և ցանկն ըստ անհրաժեշտության կամ դիպվածի թելադրանքով կարող է համալրվել նոր կազմություններով:

Հավելենք, որ **խոս** վերջնաբաղադրիչով համեմատվող բառերը ևս ենթակա են բառարանագրման:

Տարբերակային բառեր

Եբրայալեզու / հրեալեզու

V դ. հայերենում գրավոր վկայվել են տարահիմք **եբրայեցերէն**, **հրէարէն** / **հրէերէն** տարբերակային լեզվանունները, որոնք հասել են մինչև մեր օրերը (առավելաբար **եբրայերեն** և **հրեերեն** ձևով) (Գյուրջինյան, 2021, էջ 3-17): **Եբրայեցի**, **եբրայեցերեն** / **եբրայերեն**, **եբրայական** բառերի հիմքից կազմվել է **եբրայալեզու** բառը. «Արդի եբրայերենի ակունքները պետք է փնտրել դեռևս XVI դարում, երբ գրվեց առաջին **եբրայալեզու** դրաման և կազմվեց առաջին իդիշ-եբրայերեն բառարանը» (Հակոբյան, 2019, էջ 20), **հրեերեն**, **հրեական** բառերի **հրեա** հիմքից՝ **հրեալեզու**. «**Հրեալեզու** կենտրոնական հրատարակչությունները հազվադեպ են ուշադրություն դարձնում Կովկասին» (<https://news.am/arm/news/99260.html>): Հմմտ. **եբրայախոս**, **հրեախոս**:

Երկու տարբերակներն էլ սակավադեպ են, դրանցից որևէ մեկին նախապատվություն չի տրվում:

Հոլանդալեզու / նիդեռլանդալեզու

Հոլանդալեզու և **նիդեռլանդալեզու** բառերը հարաբերում են **հոլանդերեն** և **նիդեռլանդերեն** տարբերակային լեզվանուններին, որոնք, տարահիմք լինելով, անվանում են միևնույն լեզուն: «Լեզվաբանական բառարանում» **նիդերլանդերեն**-ից (ը-ով է գրվել) հղում է արվում **հոլանդերեն**-ին (Պետրոսյան, Գալստյան, Ղարաբյուլյան, 1975, էջ 233), այսինքն՝ առաջնային դա է դիտվել: Իսկ հայերենի բացատրական բառարաններում գետեղվել են միայն առաջինի հիմքով բառերը՝ **հոլանդական**, **հոլանդացի**, **հոլանդերեն**, **հոլանդուհի**, նոր բառերի բառարաններում՝ **հոլանդահայ**, **հոլանդահպատակ** և այլն:

XX դ. վերջին քառորդում **հոլանդալեզու** բառը գործածվել է հանրագիտարանում՝ «Գլխանայի **հոլանդալեզու** բնակչություն»

(Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1980, 280-րդ էջին հաջորդող «Հարավային Ամերիկա. ազգագրական քարտեզ» ներդիր): Այնուհետև բառը հայտնվում է զանգվածային լրատվության միջոցներում, ինչպես՝ «Ֆլամանդական (**հոլանդալեզու**) և վալոնական (ֆրանսալեզու) կուսակցությունները այդպես էլ չեն կարողացել հասնել փոխզիջման» (<https://armenpress.am/hy/article/600018>):

Հոլանդալեզու բառի գոյությունն անտեսելով (գուցեև դրա մասին չիմանալով) **նիդեռլանդերեն** տարբերակից կազմվել է **նիդեռլանդալեզու** բառը՝ առաջ բերելով նոր տարբերակայնություն: Օրինակներ՝ «Պատճառ են դարձել հակասությունները ֆրանսալեզու Վալոնիայի և **նիդեռլանդալեզու** Ֆլանդրիայի միջև» (<https://armenpress.am/hy/article/767288>), «Բելգիան բաժանված է երկու լեզվական հանրակցության՝ ֆրանսալեզու (4,5 միլիոն), որն ապրում է երկրի հարավում, եւ **նիդեռլանդալեզու** (6,5 միլիոն)՝ հյուսիսում» (<https://armenpress.am/hy/article/767288>): Հմմտ. **հոլանդախոս, նիդեռլանդախոս**:

Կիրգիզալեզու / դրդալեզու

Խորհրդային տարիներին միութենական հանրապետություններից մեկը կոչվում էր **Կիրգիզիա**, ժողովուրդը՝ **կիրգիզ**, լեզուն՝ **կիրգիզերեն: Լեզու** բաղադրիչով կազմվել է **կիրգիզալեզու** դիպվածային բառը՝ համատեքստում հակադրվելով **հայալեզու** բառին: Օրինակ՝ «Նախարարը չէ, որ որոշում է՝ մեր երկրում հանրակրթական դպրոցները պետք է հայալեզու կամ **կիրգիզալեզու** լինեն» («168 ժամ», 1.05.2010): Դիպվածային այս բառի փոխարեն կարող էր լինել, ասենք, **բաշկիրալեզու** կամ էլ **նորվեգալեզու (այդպիսիք գործածության մեջ)**:

Անկախության առաջին տարիներին, հաշվի առնելով թյուրքական հիշյալ լեզվի հնչյունական իրողությունները, հայերենում պաշտոնապես ընդունվեցին **Ղրղզստան, դրղզ և դրղզերեն** տարբերակները, այստեղից էլ՝ **դրղզալեզու**: Օրինակ՝ «.... տարբեր տարիներին համագործակցել էին **դրղզալեզու** «Այթ Այթ Դեսե» և ռուսալեզու «Թեմիրով Live» լրագրողական նախագծերի հետ» (<https://epress.am/2024/01/23>): Ակներև է, որ **դրղզալեզու**-ն գործածվել է **ռուսալեզու** բառի թելադրանքով՝ որպես զուգակշիռ: Իհարկե, այստեղ այն դիպվածաբանություն չէ: Հմմտ. **դրղզախոս**:

բ) Մեռած լեզուներին հարաբերակցվող բառեր

Գրաբարալեզու

Իմաստի առումով **հայալեզու** բառի մասնակի դրսևորումն է **գրաբարալեզու**-ն: Բառի առաջին կազմիչ միավորը **գրաբար**-ն է

(գիր+ա+բար): Գրաբարը կամ հին հայերենը ցույց է տալիս հայոց լեզվի տևական մի գոյավիճակը. խոսակցական լեզու է եղել մինչև XI դարը, գրաբարով գրական և գիտական աշխատություններ են գրվել մինչև XIX դ. կեսերը:

Եթե **հայալեզու** բառի առաջին բաղադրիչը հստակորեն մատնանշում է հայ ազգը, ըստ այդմ էլ՝ նրա լեզուն (< հայ / հայերեն), ապա **գրաբարալեզու** բառի պարագայում ժողովրդանվան հիշատակություն չկա: Այս առումով այն մյուս բառերից տարբերվում է:

Ըստ մեր ունեցած տվյալների՝ **գրաբարալեզու** բառը կազմվել է XX դ. առաջին տասնամյակներին: Օրինակ՝ «Ընդհանուր ականարկ **գրաբարալեզու** գրականության մասին» (Միջնակարգ դպրոցների (քաղաքի և գյուղի) ծրագրեր, 1933, էջ 24):

Որպես կանոն՝ **գրաբարալեզու**-ն գործածվում է գիտական կամ գիտաուսումնական խոսքում: Օրինակներ՝ «Նա կատարում է **գրաբարալեզու** գրականության շրջանաբաժանում» (Ջահուկյան, 1974, էջ 449), «Ծավալվում է 1960 թ. սկսված **գրաբարալեզու** հեղինակների երկերի քարտագրման աշխատանքը» (Թոսունյան, 1976, էջ 103):

Գրաբարալեզու-ն, **հայալեզու** բառի հետ համեմատած, կապակցելիական մեծ հնարավորություններ չունի. կապակցվում է առավելապես **գրականություն, հեղինակ, մատենագիր, քնարերգություն, բանաստեղծություն, երկ** և նման մի քանի բառերի հետ:

Գիտական խոսքում տասնամյակներ շարունակ գործածվող **գրաբարալեզու** բառը հայերենի բառարաններում գլխաբառ դարձել է արդյոք: Էդ. Աղայանն իր բառարանի «Առաջաբանում» գրում է. «Միջին հայերենից հետո մինչև աշխարհաբարի, իբրև նոր գրական լեզվի, հաղթանակը, մեր գրականությունը **գրաբարալեզու** գրականություն է» (Աղայան, 1976, էջ VIII): Այս բառարանում գրանցվել են **գրաբար** հիմքից կազմված **գրաբարաբան** (նաև **գրաբարաբանություն**), **գրաբարագետ**, **գրաբարախառն**, **գրաբարաձև**, **գրաբարամերձ**, **գրաբարամուլ**, **գրաբարասեր**, **գրաբարատիպ**, **գրաբարացում**, **գրաբարյան** և ուրիշ բառեր: Որքան էլ զարմանալի է, այս շարքում տեղ չի գտել առաջաբանում գործածված **գրաբարալեզու** բառը, որը վերը թվարկված մի շարք բառերից ավելի կենսունակ է: Ի դեպ, բառացանկից դուրս է մնացել նաև **գրաբարախոս** բառը, որ կրկին գործածվել է հիշյալ առաջաբանում (**գրաբարախոս միջավայր** կապակցության մեջ):

Լատինալեզու

Հայերենում **լատին** հիմքով մի շարք բառեր են կազմվել, լեզվանունը՝ **լատիններեն, լատինաբան, լատինագետ, լատինադավան,**

լատինաձես, լատինական, լատինասեր, լատինամոլ, լատինապաշտ, լատինատառ և այլն, որոնք գրանցվել են հայերենի տարբեր բառարաններում: Այս շարքում են նաև **լատինագիր-ը** և **լատինախոս-ը**, որոնց «իմաստային հանրագումարը» տրված է **լատինալեզու** բառում, որն անցյալ դարի կեսերին արդեն շրջանառության մեջ էր: Օրինակ՝ «Այդ աղբյուրները ոչ միայն հունալեզու են և **լատինալեզու**, այլև գրված են ուրիշ ժողովուրդների լեզուներով» (Բյուզանդական աղբյուրներ, 1967, էջ XII): Սակայն այս բառը դուրս է մնացել բառարանագիրների տեսադաշտից:

Գործածվում է միայն գիտական խոսքում: Այսպես, օրինակ՝ «Հայ քրիստոնեական ջատագովական փիլիսոփայությունը շատ ընդհանրություններ ուներ թե՛ հունալեզու և թե՛ **լատինալեզու** ջատագովական մտքի հետ» («Հայաստան» հանրագիտարան, 2012, էջ 515), «Ազդեցություն են ունեցել բյուզանդական (հունալեզու) ու արևմտաեվրոպական (**լատինալեզու**) տարբեր հեղինակների աստվածաբանական-փիլիսոփայական և պատմագիտական ուսմունքները» (Զաքարյան, 2016, էջ 131): Նկատելի է, որ բերված բոլոր խոսքաշարերում կա **հունալեզու** բառը, որի ազդեցությամբ էլ թերևս կազմվել-գործածվել է **լատինալեզու-ն**:

Խուռիալեզու

Փոքր Ասիայի մեռած հնագույն լեզուներից է խուռիերենը: Լեզվանվան հիմքից XX դ. վերջին քառորդում կազմվել է **խուռիալեզու** բառը: Օրինակ՝ «Ենթադրվում է, որ Հավնունիների տոհմանունն ու զավառանունը համապատասխանում է Ուրարտուի **խուռիալեզու** բնեռագրերում պահպանված Աբաննի անվանը» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1980, էջ 270):

Շումերալեզու

Հարավային Միջագետքում մ.թ.ա. 4-2-րդ հազարամյակում բնակվող շումերների լեզուն շումերերենն է, որ Բաբելոնի հնագույն արձանագրությունների լեզուն է: **Շումեր** բառակազմական հիմքից կազմվել և հայկական հանրագիտարանում գործածվել է **շումերալեզու** բառը՝ «.... ի տարբերություն **շումերալեզու** հարավի» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1976, էջ 168):

Ակկադալեզու

Աքքադերենը կամ ակկադերենը Միջագետքում գործառել է երկու բարբառով՝ ասուրերեն (ասորեստաներեն) (մ.թ.ա. 2800-650 թ.) և բաբելերեն (մ.թ.ա. 650-մ.թ. սկիզբը), որոնք գրի են առնված սեպագրով: **Ակկադ** և **աքքադ** տարբերակային հիմքերով կազմվել են **ակկադալեզու** և

աքքադալեզու տարբերակային բառերը: Օրինակներ՝ «Ակկադացիների՝ Միջագետքում բնակություն հաստատելուց հետո շումերները աստիճանաբար դառնում են **ակկադալեզու**» (Ջահուկյան, 1987, էջ 451) և «Տեքստերը բացառապես **աքքադալեզու** են» (Յականյան, 2024, էջ 163):

Ասուրալեզու

Ասուրերենը՝ ասուր-բաբելական լեզուն, սեմական ընտանիքի հյուսիսային խմբի հնագույն լեզուն է, մեռած: Նեղ մասնագիտական գրականության մեջ հանդիպում է **ասուրալեզու** բառը. «Սարգուրե Ա-ն (845-825) իր **ասուրալեզու** արձանագրություններում, առանց քաղաքի անունը տալու, նշում է....» (Կարազեոզեան, 1998, էջ 33):

Պարթևալեզու

Պարթևների լեզուն պատկանել է իրանյան լեզվախմբի արևմտյան ենթախմբերից մեկին, Կասպից ծովից հարավ-արևելք տարածված պետության՝ Պարթևստանի լեզուն էր, որը գործածությունից դուրս է մղվել V-VI դարերում:

Պարթևարեն / պարթևերեն լեզվանվան հիմքով կազմվել է **պարթևալեզու** բառը: Օրինակ XX դ. երկրորդ կեսից՝ «.... **պարթևալեզու** հնագույն դիցազներգութան «Ջարիրանի ասանդութան» չափաբանութիւնն է» (Միրզոյեան, 1964, էջ 72):

Ուրարտալեզու

Ուրարտերեն-ի բառակազմական հիմքով XX դ. երկրորդ կեսին գործածվել է **ուրարտալեզու** բառը՝ «ուրարտերեն խոսող» իմաստով: Օրինակ՝ «Դիդուանիին որևէ **ուրարտալեզու** ցեղ է ներկայացնում դիցարանում» (Հմայակյան, 1976, էջ 13):

Խեթալեզու

Խեթերենը Փոքր Ասիայի հնագույն հնդեվրոպական լեզուներից է, մեզ է հասել մ.թ.ա. XVIII-XIII դդ. սեպագիր արձանագրություններով: Գիտական խոսքում վերջերս գործածվում է **խեթերեն** լեզվանվան հիմքից կազմված **խեթալեզու** բառը: Օրինակներ՝ «.... բացակայում են այն տվյալները, որոնք հաստատում են հայկական ցեղերի երկարատև բնակությունը **խեթալեզու** տարածքներում» (Հմայակյան, 2017, էջ 195), «Լեռնաշխարհի **խեթալեզու** բնակիչները» (Պետրոսյան, Պալյան, 2023, էջ 11):

Աղվանալեզու

Աղվաներեն «կովկասյան աղվանների լեզուն», **աղվանական** բառերի հիմքից կազմվել է **աղվանալեզու** բառը: Օրինակ՝ «Աղվանքի ավանդական եկեղեցու այսօրվա գոյության մասին զեկույցում ոչինչ չի

ասվում, չնայած այդ քրիստոնեության ուղղության հետևորդներ **աղվանալեզու** ուղիների մնացորդների գոյությանն Ադրբեջանում» (<https://ysuinterlaw.wordpress.com/>):

Ղփչաղալեզու

Ղփչաղները վաչկատուն ցեղեր էին, որոնց լեզուն՝ ղփչաղերենը, թյուրքական լեզվաընտանիքի ղփչաղյան լեզվախմբին է պատկանում: Անիի գրավումից հետո հայերը գաղթեցին Կասպից և Սև ծովերի ափերը, որոնք ղփչաղների ձեռքին էին: Հայերը քաղաքական կախվածության մեջ էին ղփչաղներից. յուրացրին նրանց լեզուն և հաճախ գրում էին հայատառ ղփչաղերեն (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1981, էջ 54-55):

Վերջերս կազմվել է «ղփչաղների լեզվով խոսող՝ գրող» իմաստն արտահայտող **ղփչաղալեզու** բառը: Օրինակ՝ «Հայ-ղփչաղերեն լեզուն հայտնի է հայ առաքելական եկեղեցու հավատը դավանող **ղփչաղալեզու** հայերի գրավոր հուշարձաններով» (Հովհաննես Կամենացի, 2015, էջ 8):

Օսմանալեզու

XIV դ. թուրք նվաճող սուլթան Օսման I-ի անունից թուրքերին կոչում են **օսմաններ** կամ **օսմանյան / օսմանցի թուրքեր**, առաջացած կայսրությունը՝ **Օսմանյան**, լեզուն՝ **օսմաներեն**: Վերջինս «թուրքերեն, տաճկերեն» է նշանակում, ցույց է տալիս թուրքերենի զարգացման փուլերից մեկը (այժմ մեռած), որը պաշտոնական լեզու էր Օսմանյան կայսրությունում, որ քայքայվեց Առաջին համաշխարհային պատերազմում պարտվելուց հետո: Հիշենք Պ. Զ. Կարապետյանի աշխատությունները՝ «Մեծ բառարան հայերէնէ օսմաներէն» (Կ.Պոլիս, 1907), «Մեծ բառարան օսմաներէնէ հայերէն» (Կ.Պոլիս, 1912):

Նշված բառերի հիմքով կազմվել է **օսմանալեզու** բառը, որ հանդիպում է առավելաբար մամուլում: Օրինակներ՝ «Հայաստանի ազգային արխիվի տնօրեն Ամատունի Վիրաբյանն ասում է, որ այժմ Ազգային արխիվում կան **օսմանալեզու** փաստաթղթեր» (<https://mediamax.am/am/specialprojects/special-report/14299/>), «1918 թվականի նոյեմբերից ու 1919-ի գրեթե ողջ ընթացքում **օսմանալեզու** մամուլն անդրադառնում էր այն թեմային» (https://mediamax.am/am/news/special_case/50638/): Սակավադեպ է:

Օսմանալեզու-ն հոմանշային հարաբերության մեջ է **թուրքալեզու** բառի հետ:

«Տվյալ ընտանիքի / խմբի լեզուներով խոսող», «այդ լեզուներով գրված՝ ստեղծված» կամ «այդ լեզուներին պատկանող» իմաստներն արտահայտող բառեր

ա) Բառարանում գրանցված բառ

Իրանալեզու

Իրանական լեզուները հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի առանձին ճյուղ են կազմում, դրանցով խոսում են Իրանում, Աֆղանստանում, Տաջիկստանում, Ռուսաստանում, Ադրբեջանում, Թուրքիայում և այլուր: Բաժանվում են երկու մասի՝ արևմտյան (պարսկերեն, տաջիկերեն, քրդերեն, բելուջերեն, թալիշերեն, թաթերեն) և արևելյան (աֆղաներեն կամ փուշտու, օսերեն, պամիրյան լեզուներ) (Աղայան, 1987, էջ 673, Գյուրջինյան, 2024, էջ 64-121, Գյուրջինյան, 2025, էջ 143-158): Այս լեզուներով խոսող կամ այս լեզուները գործածող հանրությունները բնութագրելու համար կազմվել և անցյալ դարի կեսերից գործածվում է **իրանալեզու** բառը: Օրինակ՝ «.... Աջամը (**իրանալեզու** ժողովուրդներ – Շ.Գ.), ինչպես գիտության, այնպես էլ հանգի բնագավառում հետևորդներ են եղել և ոչ թե հիմնադիրներ» (Գրիգորյան, 1965, 1, էջ 86):

Իրանալեզու-ն բնորոշ է գիտական խոսքին: Օրինակներ՝ «Ալաններ, սկյութա-սարմատական ծագմամբ **իրանալեզու** ցեղեր» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1974, էջ 136), «.... հիմքում ընկած է **իրանալեզու** բոլոր ժողովուրդների «իրանական միասնական ազգ» լինելու, «Մեծ Իրան» ստեղծելու գաղափարը» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1983, էջ 121) և այլն: Բառը հաճախ կապակցվում է **ցեղ, ցեղախումբ, ժողովուրդ** (առավելաբար հոգնակիով), **բնակչություն**, նաև **տարր, փոքրամասնություն, միջավայր** բառերի հետ:

Գլխաբառ է դարձել նոր բառերի բառարանում՝ «իրանական լեզուներով խոսող՝ հաղորդակցվող» բացատրությամբ (Գալստյան և ուրիշներ, 2021, էջ 6): Թեև բառը ո՛չ նոր է, ո՛չ էլ որպես նոր է ընկալվում:

բ) Բառարաններում չգրանցված բառեր

Թյուրքալեզու

Լեզուների ծագումնաբանական դասակարգման մեջ առանձնացվում է **թյուրքական** կամ **ալթայական լեզվաընտանիքը**, որի մեջ մտնում են թյուրքերենը, թյուրքմեներենը, ադրբեջաներենը, ուզբեկերենը, դազախերենը, թաթարերենը, բաշկիրերենը, չուվաշերենը և այլ լեզուներ (Աղայան, 1987, էջ 679): Մի շարք լեզվաբաններ **ալթայան** անվան տակ խմբավորում են թյուրքական, մոնղոլական և տունգուս-մանջուրական լեզուները (Խաչատրյան, 2008, էջ 269):

Թյուրքական լեզուներ կապակցությունից բաղադրվել և XX դ. երկրորդ կեսից գործածության մեջ է մտել **թյուրքալեզու** բառը

(ավանդական ուղղագրությամբ՝ **թիւրքալեզու**): Նշանակում է «թյուրքական լեզվաընտանիքի լեզուներով խոսող, այդ լեզուներով հաղորդակցվող, նրանց վերաբերող»: Հմմտ. **թյուրքախոս**:

Լեզու վերջնաբաղադրիչով բառերի մեջ **թյուրքալեզու**-ն բարձր հաճախականություն ունեցողներից է. ԱՐԵՎԱԿ-ում գտնվում է 93 համատեքստում (28 տեքստում): Անցյալում **թյուրքալեզու** ասելով հաճախ հասկանում էին պարզապես «թուրքալեզու»:

Թյուրքալեզու-ն գործածվում է գիտական խոսքում: Օրինակներ՝ «**Թյուրքալեզու** քոչվոր ցեղերի հոծ զանգվածների ներխուժումը Ատրպատական և Անդրկովկաս սկսվեց XI դարից» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1974, էջ 91), «Պատմում են **թյուրքալեզու** ժողովուրդները» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1974, էջ 193) և այլն: Սովորական է մամուլում, ինչպես՝ «Անթալիայում ավարտված **թյուրքալեզու երկրների** 10-րդ համաժողովը ընդունել է մի որոշում» («Հայկական ժամանակ», 22.09.2006), նույն տեղում՝ «**Թյուրքալեզու պետությունները** առավելագույն ջանքեր կգործադրեն»: Այս և բառի գործածության մյուս նմուշները ցույց են տալիս, որ հաճախադեպ են **թյուրքալեզու ցեղեր / ժողովուրդներ, պետություններ / երկրներ** կապակցությունները:

Համակառուցվածք **իրանալեզու և թյուրքալեզու** բառերը հաճախ գործածվում են միևնույն խոսքաշարում: Դա ինքնին հասկանալի է, քանի որ իրանալեզու և թյուրքալեզու ժողովուրդները տևաբար ապրել են հարևանությամբ կամ միասին: Օրինակներ՝ «Աղբյուրեջանցիների, որպես ժողովրդի, ձևավորումն ընթացել է **թյուրքալեզու և իրանալեզու** տարրերի համախմբման բարդ պայմաններում» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1974, էջ 91), «17-րդ դարի սկզբից մինչև 19-րդ դարը Արևելյան Հայաստանի բնակչության մեծ մասը ոչ թե հայեր էին, այլ **թյուրքալեզու և իրանալեզու** մահմեդականներ» («Հայկական ժամանակ», 22.09.2006): Իհարկե, համանման ուրիշ բառերի հետ նույնպես՝ «Թուրքագիտության համար կարևոր աղբյուրներ են միջնադարյան **արաբալեզու, պարսկալեզու և թյուրքալեզու** հեղինակների հաղորդած տեղեկությունները» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1978, էջ 249):

Բառափմաստային ընդհանրությունների պատճառով գործածելիս շփոթվում են **թուրքալեզու և թյուրքալեզու** բառերը: Օրինակներ՝ «Ենթադրվում է, որ (բալկարները – Դ. Գ.) կազմավորվել են Կովկասի ցեղերի և իրանալեզու ու **թուրքալեզու** խմբերի (ալաններ, բուլղարներ, խազարներ, ղփչաղներ ևն) խառնասերման հետևանքով» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1976, էջ 236), «Բնակչության (Իրանի – Դ.

Գ.) մոտ 75 %-ը պատկանում է իրանալեզու, ավելի քան 20-ը՝ **թյուրքալեզու** խմբին» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1978, էջ 443), որոնցում **թյուրքալեզու** պիտի լիներ:

Եթե մի ժամանակ բաղադրություններում **թուրք**-, **թիրք**-, **-թրք** սկզբնաբաղադրիչների գործածությունը հստակորեն տարբերակված չէր (Մալխասեանց, 1944, էջ 132), ապա գոնե արևելահայերենում պարզորոշ է, որ **թուրք**-ով կազմությունները վերաբերում են թուրք ժողովրդին, նրա լեզվին ու երկրին, **թյուրք**-ով կազմվածները՝ ալթայան, թյուրքական ծագում ունեցող ժողովուրդներին, նրանցով խոսող հանրություններին և երկրներին:

Մոնղոլալեզու

Մոնղոլական լեզուները (մոնղոլերեն, բուրյաթերեն, կալմիկերեն և այլն) տարածված են Մոնղոլիայում, Ռուսաստանի Բուրյաթական Հանրապետությունում և Կալմիկիայում, Չինաստանի հյուսիսում՝ Ներքին Մոնղոլիայում, և առանձին ընտանիք են կազմում (Աղայան, 1987, էջ 679-680):

Մոնղոլալեզու բառը բաղադրվել է **մոնղոլական լեզուներ** կապակցությունից և շրջանառության մեջ մտել XX դ. երկրորդ կեսից: Հատուկ է գիտական խոսքին: Օրինակներ՝ «XIII դ. սկզբին Մերձբայկալյան և Անդրբայկալյան շրջանները բնակեցված էին **մոնղոլալեզու** բուրյաթական, ինչպես նաև էվենկական ցեղերով» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1976, էջ 624), «Հյուսիսում սկզբում տիրապետել են **մոնղոլալեզու** կիդանները (որոնց անունով էլ՝ ռուս. «Կիտայ» անվանումը)» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1983, էջ 236):

Քանի որ ծագումնաբանորեն իրար շատ մոտ են թյուրքական և մոնղոլական լեզուները, տարածականորեն՝ նրանց կրող ժողովուրդները, բնական է **թյուրքալեզու** և **մոնղոլալեզու** գործածությունը նույն խոսքաշարում: Օրինակ՝ «Միջին Պոլովժիեի այլ շրջաններում և Հարավային Ուրալում բնակվում են **թյուրքալեզու** չովաշները, բաշկիրները և թաթարները, Ստորին Վոլգայի աջ ափին՝ **մոնղոլալեզու** կալմիկները» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1984, էջ 555): Հմմտ. **մոնղոլախոս**:

Տունգուսալեզու

Հյուսիսարևելյան Ասիայում առանձին ընտանիք են կազմում տունգուս-մանջուրական լեզուները, որոնք բաժանվում են տունգուսական և մանջուրական ճյուղերի (Աղայան, 1987, էջ 679-680): Համանման կազմությունների պես բաղադրվել է **տունգուսալեզու** բառը: Օրինակ՝

«Ամբողջ Արևելյան Սիբիրում, ինչպես նաև Պրիմորիեում տարածված են **տունգուսալեզու** էվենկները, էվենները....» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1984, էջ 555): Խիստ հազվադեպ է:

Սեմալեզու

Մերձավոր և Միջին Արևելքում, Առաջավոր Ասիայում, Աֆրիկայի զգալի մասում տարածված է սեմական լեզվաընտանիքը: **Սեմական լեզուներ** բաղադրյալ անվանումից առաջացել է **սեմալեզու** բառը, որը նշանակում է «սեմական լեզվով (կամ լեզուներով) խոսող»: Օրինակներ՝ «Տարածվել է նախ՝ Միջագետքի **սեմալեզու** հյուսիսի (ի տարբերություն շումերալեզու հարավի), ապա՝ ասուրաբաբելական ամբողջ Միջագետքի վրա» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1976, էջ 168), «Մարերը, հայերը և երրորդ՝ բաբելացիք (իմա՝ **սեմալեզու** տարրը), այս կողմերի ազգերից մեծագույնները....» (Պետրոսյան, 2021, էջ 79):

Սեմալեզու նշանակում է նաև պարզապես «սեմական լեզու, սեմական լեզուներին պատկանող»: Օրինակ՝ «.... **սեմալեզու** աքքադերենի բառապաշարի ներթափանցումը հնդեվրոպալեզու հայերեն» (Հարությունյան, 2001, էջ 182):

Արամեալեզու

Արամեալեզու-ն սահմանափակ կիրառություն ունեցող բառ է: Առաջին բաղադրիչը կապվում է **արամեական** բառին (**արամեական լեզու**-ն արամեերենն է, **արամեական լեզուներ**-ը՝ սեմական ընտանիքի հյուսիսային ճյուղի մեջ մտնող մեռած լեզուների՝ արևմտյան, արևելյան ու հյուսիսային ասորերենի և նոր ասորերենի ընդհանուր անունը) (Պետրոսյան, Գալստյան, Ղարազյույան, 1975, էջ 33. Գյուրջինյան, 2021, էջ 3-17): Օրինակներ՝ «.... կազմակերպել էր «Խոսենք նույն լեզվով» հանձնախումբը, որը բաղկացած է հայերից, հույներից, ասորիներից և **արամեալեզու** քրիստոնյաներից» («Ազգ», 21.05.2003), «Կազմակերպությունը զբաղվում է նաև ասորիների, ալևիների, **արամալեզու** և արաբ քրիստոնյաների խնդիրներով» («Ազգ», 3.07.2008):

Մալայալեզու

Ավստրոնեզիական կամ մալայա-պոլինեզյան լեզվաընտանիքի ճյուղերից մեկը կոչվում է ինդոնեզյան կամ մալայան, որի մեջ մտնում են Ֆիլիպինյան, Բոռնեո (Կալիմանտան), Մալակկա, Ճավա, Մադագասկար, Սումատրա և մի քանի այլ կղզիների բնիկների լեզուները (մալայերեն, մալգաշերեն, ճավայերեն, բատակ և այլն): Լեզվաճյուղի երկրորդ անունից կազմվել է **մալայալեզու** բառը: Օրինակ՝ «Տարբերակվում են բուն

(Մալաթիայում և Սինգապուրում բնակվող) մալայացիներ (ավելի քան 5 մլն, 1970) և **մալայալեզու** զանազան ժողովուրդները (7,5 մլն), որ առավելապես բնակվում են Ինդոնեզիայում» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1981, էջ 147):

Մալայալեզու բառն այլ խոսքաշարում կարող է վերաբերել միայն մալայերենին և նշանակել «մալայերեն խոսող՝ հաղորդակցվող»: Հմմտ. **մալայախոս**:

Հնդեվրոպալեզու

Հնդեվրոպալեզու ածականն առաջացել է **հնդեվրոպական լեզու** բառակապակցության բաղադրիչների ձուլումից: Նորակազմություն է, նշանակում է «հնդեվրոպական լեզուներով խոսող. հնդեվրոպական նախալեզվի ժառանգորդ»: Հանդիպում է պատմաբանների և ազգագրագետների խոսքում: Օրինակ՝ «**Հնդեվրոպալեզու** (նաև հայալեզու) էթնիկական տարրը առկա է եղել Հայկական լեռնաշխարհում մ.թ.ա. II հազարամյակում և նույնիսկ ավելի վաղ» (Քոսյան, 1998, էջ 7), «Հիսիսկովկասեան ցեղերի ներխուժումը Հայկական լեռնաշխարհ պատճառ է դառնում, որ **հնդեվրոպալեզու** խեթերը Կուրի ափերից հեռանան դեպի Փոքր Ասիայի խորքերը» (Կարազեոզեան, 1998, էջ 223): Իսկ մամուլում հայտնված այս երկու օրինակները կապվում են ազգագրագետ Հ. Խառատյանի հետ. «Խարույկ վառելու ծեսը միայն հայերի շրջանում չէ տարածված, այն բնորոշ է այլ **հնդեվրոպալեզու** ժողովուրդներին» (<https://armenpress.am/hy/article/679639>), «Ճիշտ այդպես մեր տեղն ունենք **հնդեվրոպալեզու** մշակութային աշխարհում» (<https://www.aravot.am/2005/10/21/322159/>):

Լեզվաբանական գրականության մեջ ընդունված չէ:

Կելտալեզու

Կելտական լեզուները (գալերեն, իռլանդերեն, շոտլանդերեն, մեններեն և այլն) հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի առանձին ճյուղ են կազմում: **Կելտական լեզուներ** կապակցությունից կազմվել է **կելտալեզու** ածականը և գործածվել հայկական հանրագիտարանում. «Հաճախ շոտլանդացիների թվին են դասում երկրի լեռնային շրջանների **կելտալեզու** բնակչության հետնորդներ գելերին» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1982, էջ 545):

Սլավոնալեզու

«Սլավոնական լեզուներով խոսող» իմաստն արտահայտելու համար XX դ. վերջին քառորդում կազմվել է **սլավոնալեզու** բառը. «Միակ ազգային փոքրամասնությունը (ԳԴՀ-ում - Դ. Գ.) **սլավոնալեզու**

լուծեցին են կամ սորբերը» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1977, էջ 32): Այժմ էլ հանդիպում է գիտական խոսքում. «**Սլավոնալեզու** ժողովուրդները ծագումնաբանորեն ազգակից են» (Հարությունյան, 2016, էջ 399), հանրային խոսքում. «Բարեկամ երկրներից մեկում, **սլավոնալեզու** մենք նկատեցինք» (<http://www.parliament.am/transcript.php?month=10&year=2012>) և այլուր:

Գերմանալեզու

Յուրահատուկ է **գերմանալեզու** բառը: Այն, ինչպես տեսանք, նշանակում է «գերմաներեն խոսող, գերմաներեն իմացող՝ գրող, գերմաներենով ստեղծված»:

Գերմանալեզու բառը գործածվում է նաև գերմանական ծագում ունեցող՝ հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի գերմանական լեզվախմբին պատկանող լեզվի իմաստով (գերմանական լեզվախմբի մեջ գերմաներենից բացի մտնում են գոթերենը, անգլերենը, հոլանդերենը, ֆլամանդերենը, իսլանդերենը, նորվեգերենը, դանիերենը և այլն): Օրինակ՝ «Նորվեգացիների **գերմանալեզու** նախնիները երկրի տարածքում երևան են եկել մ. թ. ա. մոտ II հազարամյակում» (Հայկական սովետական հանրագիտարան, 1982, էջ 385):

Ռոմանալեզու

Հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի ճյուղերից մեկը ռոմանականն է, որի մեջ մտնում են իտալերենը, իսպաներենը, պորտուգալերենը, կատալաներենը, ֆրանսերենը, ռումիներենը և այլ լեզուներ, որոնց մայրը լատիներենն է: **Ռոմանական լեզուներ** կապակցությունից նորերս կազմվել է **ռոմանալեզու** բառը. «Անգլիալեզու և **ռոմանալեզու** երկրներում սովորաբար գործածվում է «պետություն», «հասարակություն», «քոլոր քաղաքացիների ամբողջություն» իմաստներով» (Մանուչարյան, 2021, էջ 96):

Հնդկալեզու

Հնդկական լեզուները (սանսկրիտ, հինդի, բենգալերեն, փենջաբերեն, նեպալերեն և այլն) հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի առանձին ճյուղ են կազմում: **Հնդկական լեզուներ** կապակցությունից նմանակության հիման վրա կազմվել է **հնդկալեզու** բառը: Հանդիպում է համացանցում՝ «Նրա ստեղծագործությունն ազդել է **հնդկալեզու** գրականությունների զարգացման վրա» (<https://www.dasaran.am/apps/wiki/view/id/8007>):

Ուզրո-ֆիննալեզու

Ինքնատիպ բաղադրություն է առաջացել ուզրո-ֆիննական / ուզրոֆիննական լեզվաընտանիքի անվանումից՝ **ուզրո-ֆիննալեզու**: Օրինակ՝ «Հիմնադրվել է 1384-ին որպես Յամ ամրոց՝ **ուզրո-ֆիննալեզու յամ** ցեղի անունով» (Գրգեարյան, Հարությունյան, 1987, էջ 257):

Ֆիննալեզու

Ուզրո-ֆիննական լեզվաընտանիքի ֆիննական ճյուղի անվան հիմքից կազմվել է **ֆիննալեզու** բառը: Օրինակներ՝ ««Էստոնիա» անվանումն առաջացել է էստոնների (ինքնանվանումը՝ էէստլասեդ) նախնիների՝ **ֆիննալեզու** էստ ժողովրդի անունից (Գրգեարյան, Հարությունյան, 1987, էջ 162), «Մի ժամանակ բարձրավայրում բնակվել են **ֆիննալեզու** ցեղեր» (Գրգեարյան, Հարությունյան, 1989, էջ 339):

Ֆիննալեզու-ն կարող է արտահայտել նաև «ֆիններեն խոսող» իմաստը: Օրինակ՝ «Ալանդներում **ֆիննալեզու** բնակչություն էլ կա» («Հայկական ժամանակ», 2.09.2006):

Կովկասալեզու

Կովկասի բազմաթիվ լեզուները, չհաշված հնդեվրոպական և թյուրքական լեզուները, կազմում են իբերո-կովկասյան լեզվաընտանիքը (Աղայան, 1987, էջ 677): Լեզվաընտանիքի անվանման **կովկասյան** կազմիչից ստեղծվել է **կովկասալեզու** բառը՝ «իբերոկովկասյան լեզուներով խոսող» իմաստով: Հանդիպում է գիտական խոսքում և մամուլում: Օրինակներ՝ «.... մյուս մասը (**կովկասալեզու** ու կովկասյան ծագում ունեցող լեզգիները, ցախուրները, ավարները, թաբասարանցիները, ռուտուլները, ագուլները....) սուննիադական է» (Փաշայան, 2014, էջ 9), «Տեղաբնիկ իրանալեզու և **կովկասալեզու** ազգությունների մեջ բոլոր հնարավոր ձևերով ներդրվում էր թյուրքերենը և պայմաններ ստեղծվում դրա տարածման ու ամրակայման համար» («Հայ գինվոր», 30.04.-6.05.2015. Գ. Ասատրյան), «Եզրույթը կիրառելի էր երկրամասի ոչ միայն թյուրքախոսների համար, այլև նույն տարածքում ապրող ոչ թյուրքալեզու (իրանալեզու, **կովկասալեզու**) ժողովուրդների՝ թալիշների, թաթերի, լեզգիների, ավարների համար» (Գալստյան, 2017, էջ 194): Ինչպես տեսնում ենք, **կովկասալեզու** բառի հետ նույն խոսքաշարում գործածվել է **իրանալեզու**-ն, քանի որ այդ լեզուները կրող ժողովուրդները շփման մեծ դաշտ ունեն:

Քարթվելալեզու

Վրացերենը, զաներենը և սվաներենը կազմում են իբերոկովկասյան լեզվաընտանիքի քարթվելական ճյուղը: **Քարթվելական լեզուներ**

բառակապակցությունից առաջացել է **քարթվելալեզու** «քարթվելական լեզուներով խոսող» բառը: Հմմտ. **վրացալեզու**: Օրինակ՝ «.... որոնք տեղի էին ունենում երկրի ինչպես ոչ **քարթվելալեզու**, այնպես էլ քարթվելական մակրոէթնոսին պատկանող ժողովուրդների շրջանում» (Սարգսյան, 2020, էջ 67):

Դաղստանալեզու

Իբերոկովկասյան ընտանիքի մի ճյուղն են կազմում դաղստանյան լեզուները: Լեզվաճյուղի անվան հիմքով կազմվել է **դաղստանալեզու** բառը՝ «դաղստանյան լեզուներով խոսող» իմաստով: Օրինակներ՝ «Լեզգիները Ադրբեջանում ապրող **դաղստանալեզու** ամենախոշոր էթնոսներից են» (Աղաջանյան, 2006, էջ 129), «Անդրադարձավ Սեֆյան տերության և Արևելյան Կովկասի **դաղստանալեզու** տարածքներում իրանական ռազմաքաղաքական ակցիաներին» («Հայ գինվոր», 29.05.2014-4.06.2014), «Բաքվի ագրեսիվ քաղաքականությունը **դաղստանալեզու** իր քաղաքացիների հանդեպ» (<https://panarmenian.net/arm/news/25894>): Այս բառը յուրահատուկ է նրանով, որ առաջին կազմիչը լեզվանվան և ժողովրդանվան հետ չի կապվում, այլ երկրանվան (թեև «դաղստանցիներ» հավաքականության ընկալումը կա, բայց այդ բառ(ածն)ը ազգ, ժողովուրդ չի նշանակում):

Լեզգիալեզու

Դաղստանյան լեզուների լեզգիական ենթաճյուղին պատկանում են լեզգիերենը, ագուլերենը, ռուտուլերենը, ծախուրերենը, թաբասարաներենը, բուդուխերենը, կրիգերենը, խինալուդերենը և ուտիերենը (Աղայան, 1987, էջ 678, Գյուրջինյան, 2023, էջ 65-98):

Լեզգիական լեզուներ բաղադրյալ անվան հիման վրա կազմվել է **լեզգիալեզու** բառը, որ նշանակում է «լեզգիական լեզուներով խոսող»: Օրինակ՝ «Կուրի ծախափնեակում բնակուող **լեզգիալեզու** բուն-աղուանական ցեղերը» (Յակոբեան, 2020, էջ 352): Հմմտ. **լեզգիախոս**:

Այլ խոսքաշարում **լեզգիալեզու** բառը կարող է նշանակել պարզապես «լեզգիերեն խոսող» (այդպիսի գործառույթ ունի **գերմանալեզու**-ն), բայց այդպիսի գործածություն մեզ հայտնի չէ:

Դրավիդալեզու

Հնդկաստանի հարավ-արևելքում և այլ վայրերում, Պակիստանում, Հարավային Աֆղանստանում, Արևելյան Իրանում, մասամբ՝ Շրի Լանկայում, Հարավարևելյան Ասիայի երկրներում խոսում են դրավիդյան լեզուներով (Лингвистический энциклопедический словарь,

1990, էջ 139), որոնք առանձին ընտանիք են կազմում (Պետրոսյան, Գալստյան, Ղարաբյուլյան, 1975, էջ 85, Աղայան, 1987, էջ 684):

Դրավիդյան լեզուներ կապակցությունից բաղադրվել է **դրավիդալեզու** բառը: Օրինակ՝ «Այս քաղաքակրթությունը, ստեղծված լինելով **դրավիդալեզու** ժողովուրդների կողմից, ունեցել է բարձր մշակույթ» (Բարսեղյան, 2010, էջ 218):

Իրոկեզալեզու

Իրոկեզյան լեզուներ-ը հյուսիսամերիկյան հնդկացիների լեզուները (գրեթե մեռած) միավորող ընտանիքի անունն է (Պետրոսյան, Գալստյան, Ղարաբյուլյան, 1975, էջ 122), կա նաև **իրոկեզերեն** անունով լեզու: XX դ. վերջին քառորդում կազմվել է **իրոկեզալեզու** բառը. «Անվանումը ստացել է հնդկացիական **իրոկեզալեզու** հուրոն ցեղի անունից» (Գրգեարյան, Հարությունյան, 1989, էջ 45): Սա թերևս եզակի կիրառություն է:

Եզրակացություններ

1. **Լեզու** վերջնաբաղադրիչով կազմված հայերեն մոտ 100 բառ կա, որոնք իմաստաբանորեն տարբեր խմբերի միջև են բաշխվում՝ «տվյալ լեզվով խոսող (**հայալեզու ասորիներ, ռուսալեզու համայնք**), «տվյալ լեզվով գրող» (**պարսկալեզու բանաստեղծ**), «այդ լեզվով ստեղծված՝ տպված» (**հայալեզու մամուլ, իսպանալեզու գրականություն**), «լեզվական տվյալ հանրությանը պատկանող» (**արաբալեզու աշխարհ**) կամ «տվյալ լեզվաընտանիքի / խմբի լեզուներով խոսող» (**թյուրքալեզու ժողովուրդներ**): Այս բառերը բնորոշ են գիտական խոսքին, մամուլի լեզվին և առավելաբար գործածվում են լեզվաքաղաքական խոսույթում: Դրանցից շատերն ունեն **խոս** և **գիր** վերջնաբաղադրիչներով զուգահեռներ (**հայախոս, հայագիր**):

2. Քննարկվող բառերի հիմքում ընկել է համապատասխան ժողովրդանունը, լեզվանունը (**Ֆրանսալեզու, վրացալեզու**) կամ երկրանունը (**դադստանալեզու**), լեզվաընտանիքի կամ լեզվախմբի անունը (**հնդեվրոպալեզու, իրանալեզու, սլավոնալեզու**):

3. Գրավոր վկայված ամենահին բառերը գրաբարյան են՝ **հայալեզու** (X դար) և **յունալեզու**: Կան XIX դ. երկրորդ կեսի կազմություններ (**տաճկալեզու, գաղղիալեզու, հունգարալեզու**), բայց **լեզու** վերջնաբաղադրիչով բառեր կազմելու ամենաբեղուն շրջանը եղել է XX դարը, հատկապես հայկական բազմահատորյա հանրագիտարանի հրատարակության տարիները՝ 1974-1986 թթ., և այդ ընթացքը շարունակվում է մինչ այսօր:

4. **Լեզու** վերջնաբաղադրիչով բառերը վերաբերում են ինչպես կենդանի լեզուներին (**հայալեզու, արաբալեզու, իսպանալեզու**), այնպես էլ մեռած (**գրաբարալեզու, լատինալեզու, պարթևալեզու**): Անկախ այդ հանգամանքից՝ գործածվում են հիմնականում որևէ տարածաշրջանի, երկրի լեզվական իրավիճակին վերաբերող լեզվաբաղադրական խոսույթում:

5. Բառերն առնչվում են աշխարհի տարբեր լեզուների և ժողովուրդների, մասնավորապես նրանց, որոնք պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններում տարատեսակ կապեր են ունեցել Հայաստանի և հայության հետ, այդ թվում՝ գաղութահայության:

6. Բառախմբի մի շարք միավորներ ըստ նշանակության գտնվում են ընդհանուրի և մասնավորի հարաբերության մեջ, ինչպես՝ **կովկասալեզու – դաղստանալեզու – լեզգիալեզու** կամ **ռոմանալեզու – իտալալեզու**:

7. Քննարկվող կառուցվածքն ունեցող բառերն հաճախ ընդգծում են լեզվական, ոչ թե ազգային պատկանելությունը:

8. Բառախմբի միավորները դրսևորում են տարբերակայնություն՝ ա) գրական հայերենի մեկ ճյուղի շրջանակում (արևելահայերեն **անգլիալեզու / անգլալեզու, հուլանդալեզու – նիդեռլանդալեզու, հրեալեզու և եբրայալեզու**), բ) գրական հայերենի երկու ճյուղերի միջև (արևել. **քրդալեզու, թուրքալեզու** – արևմտ. **քրտալեզու, թրքալեզու**): Կա նաև ավանդական և նոր ուղղագրությամբ արտահայտված տարբերակայնություն (**յունալեզու և հունալեզու**):

9. Կան միևնույն լեզվին վերաբերող տարահիմք տարբերակներ, որոնք հայոց լեզվի զարգացման տարբեր շրջափուլերի կազմություններ են (հմմտ. հնացած **գաղղիալեզու, տաճկալեզու** և ժամանակակից **ֆրանսալեզու, թուրքալեզու**):

10. Համանման կառուցվածք ունեցող բառեր կան ռուսերենում (русскоязычный, армяноязычный), անգլերենում (Armenian-speaking, Russian-speaking), որոնք ցույց են տալիս տիպաբանական ընդհանրություններ: Հնարավոր է, որ հայերեն որոշ կազմություններ օտար լեզվից թարգմանության հետևանք են (**տունգուսալեզու, կելտալեզու**):

11. Բառախմբում հաճախականությամբ աչքի են ընկնում **հայալեզու, թուրքալեզու, ռուսալեզու, գերմանալեզու** և մի քանի ուրիշ բառեր, սակայն զգալի մասը սակավադեպ է, մի շարք բառեր հայտնի են եզակի գործածությամբ (**դրավիդալեզու, իրոկեզալեզու**):

12. Միևնույն խոսքաշարում հաճախ գործածվում են նույնակառուցվածք բառեր, որոնք երբեմն հակադրություններ են ստեղծում

(հայալեզու – թուրքալեզու / քրդալեզու / ռուսալեզու կամ իրանալեզու - թյուրքալեզու):

13. Հայերենի բացատրական բառարաններում գրանցվել են **հայալեզու, յունալեզու / հունալեզու, պարսկալեզու, թուրքալեզու**, գրողի լեզվի բառարանում՝ **խսպանալեզու**, նոր բառերի բառարաններում՝ **արաբալեզու, իտալալեզու, ուկրաինալեզու, ֆրանսալեզու** բառերը և **թաթարա-ազերալեզու** հատվածական կազմությունը:

14. Ուսումնասիրվող բառերի բառարանագրումն անկանոն է կատարվել, չի ցուցաբերվել համակարգային մոտեցում: Բառերի զգալի մասը ենթակա է տարատեսակ (նաև թարգմանական) բառարաններում գրանցվելու, այդ թվում՝ **խոս** և **գիր** վերջնաբաղադրիչներով բազմաթիվ բառեր:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ **REFERENCES**

1. Աղայան Է. Բ. (1976), Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, «Հայաստան», 1642 էջ:
Aghayan E'. B. (1976), Ardi hayereni bacatrakan bar'aran, Erevan, «Hayastan», 1642 e'j: (In Armenian)
2. Աղայան Է. Բ. (1987), Լեզվաբանության հիմունքներ, չորրորդ վերամշակված հրատ., Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 736 էջ:
Aghayan E'. B. (1987), Lezvabanut'yan himunqner, chorrord, veramshakvac' hrat., Erevan, Erevani hamalsarani hrat., 736 e'j: (In Armenian)
3. Աղաջանյան Մ. (2005), Վրաստանի ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային և ներպետական չափորոշիչները / «21-րդ դար», թ. 3, էջ 58-96:
Aghajanyan M. (2005), Vrastani azgayin p'oqramasnut'yownneri iravunqneri ev azatut'yunneri pashtpanut'yan mijazgayin ev nerpetakan chap'oroshichnery' / «21-rd dar», t'. 3, e'j 58-96: (In Armenian)
4. Աղաջանյան Մ. (2006), Ադրբեջանի ազգային փոքրամասնությունները. Իրավաքաղաքական ասպեկտներ / «21-րդ դար», թ. 3, էջ 124-157:
Aghajanyan M. (2006), Adrbejani azgayin p'oqramasnut'yunnery'. Iravaqaghaqakan aspektner / «21-rd dar», t'. 3, e'j 124-157: (In Armenian)

5. Առձեռն բառարան Հայկազնեան լեզուի (1865), Բ տպ., Վենետիկ, Ա. Ղազար, 856 էջ:
Ar'd'er'n bar'aran Haykaznean lezui (1865), B tp., Venetik, S. Ghazar, 856 e'j: (In Armenian)
6. Ավետիսյան Ա. Ժ. (2024), Մատենադարանի այլալեզու բառարանները, գիրք Ա, Երևան, Մատենադարան, 488 էջ:
Avetisyan A. Jh. (2024), Matenadaranı aylalezow bar'arannery', girq A, Er&an, Matenadaran, 488 e'j:
7. Արևշատյան Ս. Ս., Միրումյան Կ. Ա. (2014), Հայ միջնադարյան փիլիսոփայություն, մաս Ա, Ս. Էջմիածին, 615 էջ:
Arevshatyan S. S., Mirumyan K. A. (2014), Hay mijnadaryan p'ilisop'ayut'yun, mas A, S. Ej'miac'in, 615 e'j: (In Armenian)
8. Աւետիքեան Գաբրիէլ, Սիրմէլեան Խաչատուր, Ազգերեան Մկրտիչ (1836), Նոր բառգիրք Հայկազնեան լեզուի, Կ. Ա, Վենետիկ, Ա. Ղազար, 1140 էջ:
Awetiqean Gabrie'l, Syurme'lean Xachatur, Awgerean Mkrtich (1836), Nor bar'girq Haykazean lezui, h. A, Venetik, S. Ghazar, 1140 e'j: (In Armenian)
9. Աւետիքեան Գաբրիէլ, Սիրմէլեան Խաչատուր, Ազգերեան Մկրտիչ (1837), Նոր բառգիրք Հայկազնեան լեզուի, Կ. Բ, Վենետիկ, Ա. Ղազար, 1068 էջ:
Awetiqean Gabrie'l, Syurme'lean Xachatur, Awgerean Mkrtich (1837), Nor bar'girq Haykazean lezui, h. B, Venetik, S. Ghazar, 1068 e'j: (In Armenian)
10. Բախչինյան Ա. (2002), Հայազգի գործիչներ: Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը: Կենսագրական հանրագիտակ, Երևան, «Զանգակ-97», 472 էջ:
Baxchinyan A. (2002), Hayazgi gorc'ichner: Hnaguyn jhamanakneric minchev mer o'rery': Kensagrakan hanragitak, Erevan, «Zangak-97», 472 e'j: (In Armenian)
11. Բարլեզիզյան Ա. (2009), Հայերեն-ֆրանսերեն բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 976 էջ:
Barlezizyan A. (2009), Hayeren-franseren bar'aran, Erevan, EPH hrat., 976 e'j: (In Armenian)
12. Բարսեղյան Պ. Ա. (2010), Հինդուիզմի գաղափարական ակունքները. վեդայական կրոն / Գալանդի պետական համալսարան, Գիտական հոդվածների ժողովածու, N 12, Երևան, «Իրավունք», էջ 216-224:

- Barseghyan P. A. (2010), Hinduizmi gaghap'arakan akunqneri'. vedayakan kron / Gavar'i petakan hamalsaran, Gitakan hodvac'neri jhoghovac'u, N 12, Erevan, «Irvunq», e'j 216-224: (In Armenian)
13. Բյուզանդական աղբյուրներ (1967), Ա. Պրոկոպիոս Կեսարացի, թարգմանություն բնագրից, առաջաբան և ծանոթագրություններ Հրաչ Բարթիկյանի, Երևան, Հայկական ՍՍՀ գիտ. ակադ. հրատ., 366 էջ:
Byowzandakan aghbyurner (1967), A. Prokopios Kesaraci, t'argmanut'yun bnagric, ar'ajaban ev c'anot'agrut'yunner Hrach Bart'ikyani, Erevan, Haykakan SSH git. akad. hrat., 366 e'j: (In Armenian)
 14. Գալստյան Ա. Ս. և ուրիշներ (2015), Նոր բառեր, Ա պրակ, Երևան, «Գիտություն», 196 էջ:
Galstyan A. S. ev urishner (2015), Nor bar'er, A prak, Erevan, «Gitut'yun», 196 e'j: (In Armenian)
 15. Գալստյան Ա. Ս. և ուրիշներ (2016), Նոր բառեր, Բ պրակ, Երևան, «Ասողիկ», 184 էջ:
Galstyan A. S. ev urishner (2016), Nor bar'er, B prak, Erevan, «Asoghik», 184 e'j: (In Armenian)
 16. Գալստյան Ա. Ս. և ուրիշներ (2018), Նոր բառեր, Դ պրակ, Երևան, «Ասողիկ», 172 էջ:
Galstyan A. S. ev urishner (2018), Nor bar'er, D prak, Erevan, «Asoghik», 172 e'j: (In Armenian)
 17. Գալստյան Ա. Ս. և ուրիշներ (2020), Նոր բառեր, Ե պրակ, Երևան, «Գիտություն», 175 էջ:
Galstyan A. S. ev urishner (2020), Nor bar'er, E prak, Erevan, «Gitut'yun», 175 e'j: (In Armenian)
 18. Գալստյան Ա. Ս. և ուրիշներ (2021), Նոր բառեր, Զ պրակ, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ ԼԻ հրատ., 221 էջ:
Galstyan A. S. ev urishner (2021), Nor bar'er, Z prak, Erevan, HH GAA LI hrat., 221 e'j: (In Armenian)
 19. Գալստյան Վ. Ա. (2017), Թյուրքախոսների էթնիկ ինքնագիտակցության վաղ դրսևորումները 19-րդ դարարվերջի Արևելյան Այսրկովկասի թյուրքալեզու և ռուսալեզու մամուլում / «ՎԷՄ», թ. 1, էջ 193-206:
Galstyan V. A. (2017), T'yurqaxosneri e't'nik inqnagitakcut'yan vagh drsevoumneri' 19-rd daarverji Arevelyan Aysrkovkasi t'yurqalezow ev r'usalezow mamulum / «Ve'm», t'. 1, e'j 193-206:

20. Գալֆայեան Ա. (1861), Բառգիրք հայ-գաղղիարէն եւ գաղղիարէն-հայերէն, Փարիզ, Լ. Հաշեթի գրավաճառանոց, 1060 էջ:
Galfayean A. (1861), Bar'girq hay-gaghghiare'n ew gaghghiare'n-hayere'n, P'ariz, L. Hashet'i gravatwar'anoc, 1060 e'j: (In Armenian)
21. Գյուրջինյան Դ. (2019), Հանուն մեր նյարդերի: Գրառումներ հայոց լեզվի այսօրվա խնդիրների մասին, Երևան, «Էդիթ Պրինտ», 176 էջ:
Gyurjinyan D. (2019), Hanun mer nyarder: Grar'umner hayoc lezvi ayso'rva xndirneri masin, Erevan, «E'dit' Print», 176 e'j: (In Armenian)
22. Գյուրջինյան Դ. (2020), Հայերենի ուղղագրական բառարան, Երևան, «Էդիթ Պրինտ», 128 էջ:
Gyurjinyan D. (2020), Hayereni ughghagrakan bar'aran, Erevan, «E'dit' Print», 128 e'j: (In Armenian)
23. Գյուրջինյան Դ. (2021), Բալթիական լեզուների հայերեն անունների տարբերակայնության մասին, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2, էջ 217-239:
Gyurjinyan D. (2021), Balt'iakan lezuner hayeren anunneri tarberakaynut'yan masin, «Lraber hasarakakan gitut'yunneri», 2, e'j 217-239: (In Armenian)
24. Գյուրջինյան Դ. (2021), Արամեացիների լեզվի հայերեն անունը, «Հայագիտական հանդես», հմ. 3, էջ 3-17:
Gyurjinyan D. (2021), Arameacineri lezvi hayeren anuny', «Hayagitakan handes», hm. 3, e'j 3-17: (In Armenian)
25. Գյուրջինյան Դ. (2021), Հրեաների լեզվի հայերեն անունները և դրանց տարբերակները, «Հայագիտական հանդես», հմ. 4, էջ 3-17:
Gyurjinyan D. (2021), Hreaner lezvi hayeren anunnery' ev dranc tarberaknery', «Hayagitakan handes», hm. 4, e'j 3-17: (In Armenian)
26. Գյուրջինյան Դ. (2021), Հնդկական լեզուների անունները հայերենում. զործածության, կանոնարկման և բառարանային մշակման հարցեր, Հայ բառարանագրության արդի խնդիրներն ու հեռանկարը, Միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, «Քոփի Պրինտ», էջ 17-37:
Gyurjinyan D. (2021), Hndkakan lezowneri anunnery' hayerenum. gorc'ac'ut'yan, kanonarkman ev bar'aranayin mshakman harcer, Hay bar'aranagrut'yan ardi xndirner u her'ankary', Mijazgayin gitajhoghovi nyut'er, Erevan, «Qop'i Print», e'j 17-37: (In Armenian)
27. Գյուրջինյան Դ. (2022), **Անգլերեն** լեզվանվան պատմական զարգացումը հայերենում / «Պատմաբանասիրական հանդես», 2, էջ 169-187:

- Gyurjinyan D. (2022), Angleren lezvanvan patmakan zargacumy' hayerenum / «Patmabanasirakan handes», 2, e'j 169-187: (In Armenian)
28. Գյուրջինյան Դ. (2022), Ֆրանսերենի հայերեն անվանումների պատմական հոլովույթը, «Վէմ», թ. 3, էջ 137- 167:
Gyurjinyan D. (2022), Fransereni hayeren anvanumneri patmakan holovuyt'y', «Ve'm», t'. 3, e'j 137- 167: (In Armenian)
29. Գյուրջինյան Դ. (2022), Լեզվանունների արևելահայերեն / արևմտահայերեն տարբերակայնությունը, Հանրապետական գիտաժողով՝ նվիրված Խ. Աբովյանի անվ. ՀՊՄՀ հիմնադրման 100-ամյակին, Հանրապետական գիտաժողովի նյութեր, պրակ Գ, Երևան, «Քոփի Պրինտ», էջ 26-37:
Gyurjinyan D. (2022), Lezvanunneri arevelahayeren / arevmtahayeren tarberakaynut'yuny', Hanrapetakan gitajhoghov' nvirvac' X. Abovyani anv. HPMH himnadrman 100-amyakin, Hanrapetakan gitajhoghovi nyut'er, prak G, Erevan, «Qop'i Print», e'j 26-37: (In Armenian)
30. Գյուրջինյան Դ. (2023), Ավստրոնեզիական (մալայա-պոլինեզյան) լեզուների հայերեն անվանումները. գործածության և կանոնարկման հարցեր, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1, էջ 125-147:
Gyurjinyan D. (2023), Avstroneziakan (malaya-polinezyan) lezuni hayeren anvanumnery'. gorc'ac'ut'yan ev kanonarkman harcer, «Lraber hasarakakan gitut'yunneri», 1, e'j 125-147: (In Armenian)
31. Գյուրջինյան Դ. (2023), Դաղստանյան լեզուների հայերեն անունները. գործածությունը և բառարանային մշակումը, Բանբեր Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի, Լեզվաբանություն և բանասիրություն, 1 (64), էջ 65-98:
Gyurjinyan D. (2023), Daghtanyan lezowneri hayeren anunnery'. gorc'ac'ut'yuny' ev bar'aranayin mshakumy', Banber V. Bryusovi anvan petakan hamalsarani, Lezvabanut'yun ev banasirowt'yun, 1 (64), e'j 65-98: (In Armenian)
32. Գյուրջինյան Դ. (2023), Հինգերորդ դարի հայերեն լեզվանունները, «Վէմ», 3, էջ 102-139:
Gyurjinyan D. (2023), Hingerord dari hayeren lezvanunnery', «Ve'm», 3, e'j 102-139: (In Armenian)
33. Գյուրջինյան Դ. (2024), Եվրոպայի «լեզվական քարտեզը». XIX դարի հայերեն բառային լեզվանունները / «Լեզուն մշակույթի միջոցով», 6-րդ միջազգային գիտաժողովի նյութեր «Լինգվա», էջ 29-69:

- Gyurjinyan D. (2024), Evropayi «lezvakan qartezy'». XIX dari hayeren bar'ayin lezvanunnery' / «Lezun mshakuyt'i mijocov», 6-rd mijazgayin gitajhoghovi nyut'er «Lingva», e'j 29-69: (In Armenian)
34. Գյուրջինյան Դ. (2024), Իրանական լեզուների հայերեն անունները. ժամանակագրությունը, գործածությունը, բառարանային մշակումը և կանոնարկման խնդիրները / «Բանբեր Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի», Լեզվաբանություն և բանասիրություն, 1 (68), Երևան, «Լինգվա», էջ 64-121:
Gyurjinyan D. (2024), Iranakan lezowneri hayeren anounery'. jhamanakagrut'yuny', gorc'ac'ut'yuny', bar'aranayin mshakumy' ev kanonarkman xndirneri' / «Banber V. Bryusovi anvan petakan hamalsarani», Lezvananut'yun ev banasirowt'yun, 1 (68), Erevan, «Lingva», e'j 64-121: (In Armenian)
35. Գյուրջինյան Դ. (2024), Հայերենի լեզվանվանակերտ –**արեն** ածանցի բառակազմական արժեքը / Հայագիտության և լեզվաբանության հարցեր, Միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, «Լինգվա», էջ 27-53:
Gyurjinyan D. (2024), Hayereni lezvanvanakert –aren ac'anci bar'akazmakan arjheqy' / Hayagitut'yan ev lezvananut'yan harcer, Mijazgayin gitajhoghovi nyut'er, Erevan, «Lingva», e'j 27-53: (In Armenian)
36. Գյուրջինյան Դ. (2024), Հայերենի բառակապակցական լեզվանունների մի տեսակի մասին / «Աշխարհի լեզվական պատկերը» ֆրանկոֆոնիայի շաբաթվա շրջանակում կազմակերպված միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, «Լինգվա», էջ 7-45:
Gyurjinyan D. (2024), Hayereni bar'akapakcakan lezvanunneri mi tesaki masin / «Ashxarhi lezvakan patkery'» frankofoniayi shabat'va shrjanakum kazmakerpvac' mijazgayin gitajhoghovi nyut'er, Erevan, «Lingva», e'j 7-45: (In Armenian)
37. Գյուրջինյան Դ. (2024), Սլավոնական լեզուների հայերեն անունների ընդհանուր նկարագրությունը տարժամանակյա մոտեցմամբ, Բանբեր Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի, Լեզվաբանություն և բանասիրություն, 1 (70), Երևան, «Լինգվա», էջ 48-90:
Gyurjinyan D. (2024), Slavonakan lezowneri hayeren anunneri y'ndhanowr nkaragrut'yuny' tarjhamanaky motecmamb, Banber V. Bryusovi anvan petakan hamalsarani, Lezvananut'yun ev banasirowt'yun, 1 (70), Erevan, «Lingva», e'j 48-90: (In Armenian)

38. Գյուրջինյան Դ. (2025), Պամիրյան լեզուների հայերեն անունները. ճշգրտման և կանոնարկման հարցեր / «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1, էջ 143-158:
Gyurjinyan D. (2025), Pamiryan lezunerer hayeren anunnery'. twshgrtman ev kanonarkman harcer / «Lraber hasarakakan gitut'yunneri», 1, e'j 143-158: (In Armenian)
39. Գյուրջինյան Դ. (2025), «Գերմաներեն» նշանակող հայերեն լեզվանվանական միավորները / «Բանբեր Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի», Լեզվաբանություն և բանասիրություն, 1 (72), Երևան, «Լինգվա», էջ 64-121:
Gyurjinyan D. (2025), «Germaneren» nshanakogh hayeren lezvanvanakan miavornery' / «Banber V. Bryusovi anvan petakan hamalsarani», Lezabanut'yun ev banasirowt'uwn, 1 (72), Erevan, «Lingva», e'j 64-121: (In Armenian)
40. Գրգեարյան Հ., Հարությունյան Ն. (1987), Աշխարհագրական անունների բառարան, հ.1, Երևան, «Լույս», 296 էջ:
Grgearyan H., Harut'yunyan N. (1987), Ashxarhagrakan anunneri bar'aran, h.1, Erevan, «Luys», 296 e'j: (In Armenian)
41. Գրգեարյան Հ., Հարությունյան Ն. (1989), Աշխարհագրական անունների բառարան, հ.2, Երևան, «Լույս», 472 էջ:
Grgearyan H., Harut'yunyan N. (1989), Ashxarhagrakan anownneri bar'aran, h.2, Erevan, «Luys», 472 e'j: (In Armenian)
42. Գրիգորյան Շ. Ս. (1965), Դիտարկումներ Գրիգոր Մագիստրոսի հիշատակած «Գուսանական» երգերի վերաբերյալ / ՀՍՍՌ ԳԱ տեղեկագիր: Հասարակական գիտություններ, 1, էջ 83-90:
Grigoryan Sh. S. (1965), Ditarkumner Grigor Magistroso hishatakac' «Gusanakan» ergeri veraberyal / HSSR' GA teghekagir: Hasarakakan gitut'uwnner, 1, e'j 83-90: (In Armenian)
43. Գևորգյան Գ. (2023), Զինաստանի «փափուկ ուժի» քաղաքականությունը. «Մեկ գոտի մեկ ճանապարհ» նախաձեռնությունը և Եգիպտոսը / «Արևելագիտության հարցեր», XXIV, Երևան, ԵՊՀ հրատ., էջ 16-31:
Gevorgyan G. (2023), Chinastani «p'ap'uk ujhi» qaghaqakanowt'yuny'. «Mek goti mek twanaparh» naxad'er'nut'yuny' ev Egiptosy' / «Arevelagitut'yan harcer», XXIV, Erevan, EPH hrat., e'j 16-31: (In Armenian)
44. Գևորգյան Է. (1974), Հունգարահայերի գրական ստեղծագործությունը «Արմենիա» ամսագրի էջերում (1887-1907) / «Բանբեր Երևանի համալսարանի», հ. 3 էջ 78-91:

- Gevorgyan E'. (1974), Hungarahayeri grakan steghc'agorc'ut'yuny' «Armenia» amsagri e'jerum (1887-1907) / «Banber Erevani hamalsarani», h. 3 e'j 78-91: (In Armenian)
45. Դոլուխանյան Ա. (2017), Անգլո-իռլանդական գրականության տիպաբանական առանձնահատկությունները / «Գիտական տեղեկագիր», Երևան, թ. 1, էջ 254-257:
Doluxanyan A. (2017), Anglo-ir'landakan grakanut'yan tipabanakan ar'and'nahatkut'yunnery' / «Gitakan teghekagir», Erevan, t'. 1, e'j 254-257: (In Armenian)
46. Զաքարյան Ս. Ա. (2016), Վահրամ Բաբունու պատմափիլիսոփայական ու քաղաքական հայացքները / «ՎԷՄ», , թ. 4, էջ 130-146:
Zaqaryan S. A. (2016), Vahram Rabunu patmap'ilisop'ayakan u qaghaqakan hayacqneriy' / «Ve'm», t'. 4, e'j 130-146: (In Armenian)
47. Էլոյան Ս. (2002), Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան, Երևան, «Նաիրի», 492 էջ:
E'loyan S. (2002), Ardi hayereni norabanut'yunneri bar'aran, Erevan, «Nairi», 492 e'j: (In Armenian)
48. Թահմիզյան Ն. (1965), Հուշամատյանների հետքերով / «Էջմիածին», Բ-Գ-Դ, էջ 113-121:
T'ahmizyan N. (1965), Hushamatyanneri hetqerov / «E'jmiac'in», B-G-D, e'j 113-121: (In Armenian)
49. Թորոսեան Լ. (2019), Ընդարձակ Բառարան Հայերեն-Գերմաներեն, Վիեննա, 765 էջ:
T'orosean L. (2019), Y'ndard'ak Bar'aran Hayere'ne'-Germanere'n, Vienna, 765 e'j: (In Armenian)
50. Թորոսեան Հ. Յ. (1911), Այիթալահի հովուական կամ վարդապետական թուղթը / «Բազմավէպ», նոյ.-դեկտ., էջ 559-567:
T'orosean H. Y. (1911), Ayit'alahi hovuakan kam vardapetakan t'ught'y' / «Bazmave'p», noy.-dekt, e'j 559-567: (In Armenian)
51. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան (1974), հ. 3, Երևան, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., 674 էջ:
Jhamanakacic hayoc lezvi bacatrakan bar'aran (1974), h. 3, Erevan, Haykakan SSH gitut'yunneri akademiayi hrat., 674 e'j: (In Armenian)
52. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան (1980), հ. 4, Երևան, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., 828 էջ:
Jhamanakacic hayoc lezvi bacatrakan bar'aran (1980), h. 4, Erevan, Haykakan SSH gitut'yunneri akademiayi hrat., 828 e'j: (In Armenian)

53. Ինտրա (2014), Հովին ծայնը, Երկեր, գիրք Բ, Երևան, «Սարգիս Խաչենց», «Փրինթինֆո», 456 էջ:
Intra (2014), Hovin d'ayny', Erker, girq B, Erevan, «Sargis Xachenc», «P'rint'info», 456 e'j: (In Armenian)
54. Լուսինեան Գ.- Բասմաջեան Կ. Յ. (1915), Առձեռն բառարան հայերէն աշխարհիկ լեզուէ ֆրանսերէն, Կ.Պոլիս, հրատ. Պ. Պալենց, Օ. Արզուման, 846 էջ:
Lusinean G.- Basmajean K. Y. (1915), Ar'd'er'n bar'aran hayere'n ashxarhik lezue' fransere'n, K.Polis, hrat. P. Palenc, O'. Arzuman, 846 e'j: (In Armenian)
55. Խաչատրյան Լ. Մ. (2008), Լեզվաբանության ներածություն, Երևան, «Զանգակ-97», 304 էջ:
Xachatryan L. M. (2008), Lezvabanut'yan nerac'ut'yun, Erevan, «Zangak-97», 304 e'j: (In Armenian)
56. Խլղաթյան Ֆ. Հ. (1982), Բառարան-տեղեկատու: Նոր բառեր և իմաստներ, Երևան, «Հայաստան», 168 էջ:
Xlghat'yan F. H. (1982), Bar'aran-teghekatow: Nor bar'er ev imastner, Erevan, «Hayastan», 168 e'j: (In Armenian)
57. Կարազեոզեան Յովհ. (1998), Հայկական լեռնաշխարհը սեպագիր աղբիւրներում, հ.1. գիրք 1. Սեպագիր տեղանուններ (Այրարատում եւ հարակից նահանգներում), Երևան, «Մազադաթ», 393 էջ:
Karageozean Yovh. (1998), Haykakan ler'nashxarhy' sepagir aghbyurnerum, h.1. girq 1. Sepagir teghanunner (Ayraratum ew harakic nahangnerum), Erevan, «Magaghat'», 393 e'j: (In Armenian)
58. Կիրակոս Գանձակեցի (1961), Պատմութիւն Հայոց, աշխատասիրությամբ Կ. Ա. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, Հայկական ՍՍՐ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., 428 էջ:
Kirakos Gand'akeci (1961), Patmut'iwn Hayoc, ashxatasirut'yamb K. A. Meliq-O'hanjanyani, Erevan, Haykakan SSR' gitut'yunneri akademiayi hrat., 428 e'j: (In Armenian)
59. Կորյուն (1981), Վարք Մաշտոցի, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 363 էջ:
Koryun (1981), Varq Mashtoci, Erevan, Erevani hamalsarani hrat., 363 e'j: (In Armenian)
60. Հակոբյան Ա. (2019), Արդի եբրայերեն, երկրորդ, լրամշակված հրատ., Երևան, «ՎՄՎ-Պրինտ» , 596 էջ:

- Hakobyan A. (2019), *Ardi ebrayeren, erkrord, Iramshakvac' hrat.*, Erevan, «VMV-Print» , 596 e'j: (In Armenian)
61. Հայ-ռուսերեն բառարան (1987), Երևան, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., 736 էջ:
 Hay-r'owseren bar'aran (1987), Erevan, Haykakan SSH gitut'yunneri akademiayi hrat., 736 e'j: (In Armenian)
 62. «Հայաստան» հանրագիտարան (2012), Երևան, «Հայկական հանրագիտարան» հրատ., Երևան, 1164 էջ:
 «Hayastan» hanragitaran (2012), Erevan, «Haykakan hanragitaran» hrat., Erevan, 1164 e'j: (In Armenian)
 63. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1974), հ.1, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 720 էջ:
 Haykakan sovetakan hanragitaran (1974), h.1, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 720 e'j: (In Armenian)
 64. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1976), հ. 2, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 720 էջ:
 Haykakan sovetakan hanragitaran (1976), h. 2, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 720 e'j: (In Armenian)
 65. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1977), հ. 3, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 720 էջ:
 Haykakan sovetakan hanragitaran (1977), h. 3, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 720 e'j: (In Armenian)
 66. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1978), հ. 4, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 720 էջ:
 Haykakan sovetakan hanragitaran (1978), h. 4, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 720 e'j: (In Armenian)
 67. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1980), հ. 6, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 720 էջ:
 Haykakan sovetakan hanragitaran (1980), h. 6, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 720 e'j: (In Armenian)

68. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1981), հ. 7, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 720 էջ:
Haykakan sovetakan hanragitaran (1981), h. 7, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 720 e'j: (In Armenian)
69. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1982), հ. 8, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 720 էջ:
Haykakan sovetakan hanragitaran (1982), h. 8, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 720 e'j: (In Armenian)
70. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1983), հ. 9, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 720 էջ:
Haykakan sovetakan hanragitaran (1983), h. 9, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 720 e'j: (In Armenian)
71. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1984), հ. 10, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 736 էջ:
Haykakan sovetakan hanragitaran (1984), h. 10, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 736 e'j: (In Armenian)
72. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1985), հ. 11, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 720 էջ:
Haykakan sovetakan hanragitaran (1985), h. 11, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 720 e'j: (In Armenian)
73. Հայկական սովետական հանրագիտարան (1986), հ.12, Երևան, Հայկական սովետական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 752 էջ:
Haykakan sovetakan hanragitaran (1986), h.12, Erevan, Haykakan sovetakan hanragitarani glxavor xmbagrut'yun, 752 e'j: (In Armenian)
74. Հայոց լեզվի հանգաբառարան (1976), Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., 655 էջ:
Hayoc lezvi hangabar'aran (1976), Erevan, Haykakan SSH GA hrat., 655 e'j: (In Armenian)
75. Հարությունյան Լ. (2004), Լիբանանում շիական գործոնի ուժեղացման հարցի շուրջ (1970-1980-ական թվականներ) / Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, XXIII, Երևան, էջ 133-147:

Harut'yunyan L. (2004), Libananum shiakan gorc'oni ujheghacman harci shurj (1970-1980-akan t'vakanner) / Merd'avor ec Mijin Arevelqi erkrner ev jhoghovurdner, XXIII, Erevan, e'j 133-147: (In Armenian)

76. Հարությունյան Հ. (2016), Աշխարհի բնակչության էթնոլեզվադավանական հակիրճ բնութագիրը / «Պատմություն և մշակույթ», Հայագիտական հանդես, (գիտական հոդվածների ժողովածու), Երևան, «Ջանգակ-97», էջ 398-424:

Harut'yunyan H. (2016), Ashxarhi bnakchut'yan e't'nolezvadavanakan hakirtw bnut'agiry' / «Patmut'yun ev mshakuyt'», Hayagitakan handes, (gitakan hodvac'neri jhoghovac'u), Erevan, «Zangak-97», e'j 398-424: (In Armenian)

77. Հարությունյան Ն. (2001), Հին հայկական տեղանուններն ու ցեղանունները սեպագիր աղբյուրներում և նրանց պատմական արմատները / Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, XX, Երևան, «Ջանգակ-97», էջ 176-184:

Harut'yunyan N. (2001), Hin haykakan teghanunnern u ceghanunnery' sepagir aghbyurnerum ev nranc patmakan armatnery' / Merd'avor ev Mijin Arevelqi erkrner ev jhoghovurdner, XX, Erevan, «Zangak-97», e'j 176-184: (In Armenian)

78. Հիրմիզ Եդ. (1869), Բառգիրք յաշխարհաբառէ ի գրաբառ, յաւելուածովք ոճոյ եւ դարձուածովք նախնեաց, ի պէտս դպրոցաց, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 572 էջ:

Hiwrmiwz Ed. (1869), Bar'girq yashxarhabar'e' i grabar', yawelowac'ovq otwoy ew dard'owac'ovq naxneac, i pe'ts dprocac, Venetik, S. Ghazar, 572 e'j: (In Armenian)

79. Հմայակյան Հ. (2017), Խեթերենի և հայերենի առնչությունների հարցի շուրջ / «Ջահուկյանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողով, Զեկուցումների ժողովածու, Երևան, «Գիտություն», էջ 193-205:

Hmayakyan H. (2017), Xet'ereni ev hayereni ar'nchowt'yunneri harci showrj / «Jahukyanakan y'nt'ercumner» mijazgayin gitajhoghov, Zekucumneri jhoghovac'u, Erevan, «Gitut'yun», e'j 193-205: (In Armenian)

80. Հմայակյան Ս. Գ. (1976), Ուրարտական աստվածությունների և նրանց պաշտամունքային կենտրոնների մասին / Հայաստանի պատմության պետական թանգարանի աշխատություններ, Երևան, էջ 3-16:

Hmayakyan S. G. (1976), Urartakan astvac'ut'yunneri ev nranc pashtamunqayin kentronneri masin / Hayastani patmut'yan petakan t'angarani ashxatut'yunner, Erevan, e'j 3-16: (In Armenian)

81. Հովհաննես Կամենացի (2015), Պատմություն Խոտինի պատերազմի, արևելահայերեն թարգմանությունը, առաջաբանը և թարգմանության ծանոթագրությունները՝ Գուրգեն Խաչատրյանի, Երևան, «Ոսկան Երևանցի», 200 էջ:
Hovhannes Kamenaci (2015), Patmut'yun Xotini paterazmi, arevelahayeren t'argmanut'yuny', ar'ajabany' ev t'argmanut'yan c'anot'agrut'yunnery" Gurgen Xachatryani, Erevan, «Voskan Erevanci», 200 e'j: (In Armenian)
82. Հովհաննիսյան Լ. Շ. (2010), Գրաբարի բառարան: Նոր հայկազյան բառարանում չվկայված բառեր, Երևան, «Էդիթ Պրինտ», 294 էջ:
Hovhannisyan L. Sh. (2010), Grabari bar'aran: Nor haykazyan bar'aranum chvkayvac' bar'er, Erevan, «E'dit' Print», 294 e'j: (In Armenian)
83. Ղազարյան Ռ. Ս. (2006), Գրաբարի հոմանիշներ բառարան, Անթիլիաս, Երևանի համալսարանի հրատ., 704 էջ:
Ghazaryan R. S. (2006), Grabari homanishner bar'aran, Ant'ilias, Erevani hamalsarani hrat., 704 e'j: (In Armenian)
84. Ճերեմեան Գնել արք., Տոնիկեան Փ. Կ. (1992), Հայոց լեզուի նոր բառարան, հ. 1, Բեյրութ, «Կ. Տոնիկեան եւ Որդիք» հրատարակչատուն, 1306 էջ:
Twe're'twean Gne'l arq., To'nikean P'. K. (1992), Hayoc lezui nor bar'aran, h. 1, Beyrut', «K. To'nikean ew vordiq» hratarakchatun, 1306 e'j: (In Armenian)
85. Ճիզմեճեան Պետրոս վրդ. (1957), Հայերէն աշխարհաբար լեզուի լիակատար բառարան, հ. 2, Հալեպ, տպ. «Անի», 1460 էջ:
Twizme'twean Petros vrd. (1957), Hayere'h ashxarhabar lezui liakatar bar'aran, h. 2, Halep, tp. «Ani», 1460 e'j: (In Armenian)
86. Մաթևոսյան Մ. Մ. (2013), Լեհաստանի հայ համայնքի դերը Հայաստան-Լեհաստան հարաբերությունների զարգացման գործում / «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», հ. 1, էջ 115-122:
Mat'evosyan M.M. (2013), Lehastani hay hamaynqi dery' Hayastan-Lehastan haraberut'yunneri zargacman gorc'um / «Lraber hasarakakan gitut'yunneri», h. 1, e'j 115-122: (In Armenian)
87. Մալխասեանց Ստ. (1944), Հայերէն բացատրական բառարան, հ. 2, Երևան, Հայկական ՍՍՌ պետական հրատ., 512 էջ:
Malxaseanc St. (1944), Hayere'n bacatrakan bar'aran, h. 2, Erevan, Haykakan SSR' petakan hrat., 512 e'j: (In Armenian)
88. Մալխասեանց Ստ. (1944), Հայերէն բացատրական բառարան, հ. 3, Երևան, Հայկական ՍՍՌ պետական հրատ., 614 էջ:

- Malxaseanc St. (1944), Hayere'n bacatrakan bar'aran, h. 3, Erevan, Haykakan SSR' petakan hrat., 614 e': (In Armenian)
89. Մալխասեանց Ստ. (1945), Հայերէն բացատրական բառարան, հ. 4, Երևան, Հայկական ՍՍՌ պետական հրատ., 648 էջ:
Malxaseanc St. (1945), Hayere'n bacatrakan bar'aran, h. 4, Erevan, Haykakan SSR' petakan hrat., 648 e': (In Armenian)
90. Մանուչարյան Հ. (2021), Արարատիզմ: Հայոց ազգայնականությունը պատմության շրջադարձային հանգրվաններում, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 272 էջ:
Manucharyan H. (2021), Araratizm: Hayoc azgaynakanut'yuny' patmut'yan shrjadard'ayin hangrvannerum, Erevan, EPH hrat., 272 e': (In Armenian)
91. Մատթեոսեան Վ. (1991), Հայ գրականության թարգմանությունը սպաներէն լեզուի / «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2, էջ 57-64:
Matt'e'osean V. (1991), Hay grakanut'ean t'argmanut'iwny' spanere'n lezui / «Lraber hasarakakan gitut'yunneri», 2, e'j 57-64: (In Armenian)
92. Մեյքիխանյան Փ. (1996), Նոր բառերի բացատրական բառարան, Երևան, «Փյունիկ», 210 էջ:
Meyt'ixanyan P'. (1996), Nor bar'eri bacatrakan bar'aran, Erevan, «P'yunik», 210 e': (In Armenian)
93. Միջնակարգ դպրոցների (քաղաքի և գյուղի) ծրագրեր (1933), պրակ V, Երևան, Պետրատ, 48 էջ:
Mijnakarg dprocneri (qaghaqi ev gyughi) c'ragrer (1933), prak V, Erevan, Petrat, 48 e': (In Armenian)
94. Միրզոյեան Զ. (1964), Հեթանոս Հայաստանի չափաբանությունը / «Բագին», ամսագիր գրականության եւ արուեստի, թ. 3, էջ 65-72:
Mirzoyean Z. (1964), Het'anos Hayastani chap'abanut'iwny' / «Bagin», amsagir grakanut'ean ew aruesti, t'. 3, e'j 65-72: (In Armenian)
95. Մկրտչյան Ն. Ա. (2017), Թյուրքիզմի և իսլամի մարտահրավերները հետխորհրդային Ղազախստանում / «Վէմ», թ. 4, էջ 175-190:
Mkrtychyan N. A. (2017), T'yurqizmi ev islami martahravernery' hetxorhrdayin Ghazaxstanum / «Ve'm», t'. 4, e'j 175-190: (In Armenian)
96. Մուրադյան Պ. Մ. (1963), Սայաթ-Նովան ըստ վրացական աղբյուրների: Բանասիրական պրպտումներ և նյութեր, Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հրատ., 122 էջ:

- Muradyan P. M. (1963), Sayat'-Novan y'st vracakan aghbyurneri: Banasirakan prptumner ev nyut'er, Erevan, Haykakan SSR' GA hrat., 122 e'j: (In Armenian)
97. Յակոբեան Ա. (2020), Արքայատոհմերն ու իշխանատոհմերը Բուն Աղուանքում եւ Հայոց Արեւելից կողմանքում անտիկից մինչեւ ԺԳ դար (պատմա-աղբիւրագիտական քննութիւն), Երևան, «Գիտություն», 440 էջ:
- Yakobean A. (2020), Arqayatohmern u ishyanatohmery' Bun Aghuanqum ew Hayoc Arewelic koghmanqum antikic minchew JhG dar (patma-aghbiwragitakan qnnowt'in), Erevan, «Gitut'yun», 440 e'j: (In Armenian)
98. Նահապետյան Ռ. (2023), Հայ ազգագրության պատմություն (XVIII դ. երկրորդ կեսից մինչև մեր օրերը), ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 368 էջ:
- Nahapetyan R'. (2023), Hay azgagrut'yan patmowt'yun (XVIII d. erkrord kesic minchev mer o'rery'), usumnakan d'er'nark, Erevan, EPH hrat., 368 e'j: (In Armenian)
99. Պապոյան Արտ. Հ. (1986), Պարույր Սևակի աշխատությունների և թարգմանությունների բառարան, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 564 էջ:
- Papoyan Art. H. (1986), Paruyr Sevaki ashxatut'yunneri ev t'argmanowt'yunneri bar'aran, Erevan, Erevani hamalsarani hrat., 564 e'j: (In Armenian)
100. Պէտիրեան Պ. Ս. (2010), Հայերէն-անգլերէն, անգլերէն-հայերէն գործնական բառարան (անգլիախօս արեւմտահայերու եւ արեւելահայերու համար), Երևան, «Անտարես», 368 էջ:
- Pe'tirean P. S. (2010), Hayere'n-anglere'n, anglere'n-hayere'n gorc'nakan bar'aran (angliaxo's arewmtahayeru ew arewelahayeru hamar), Erevan, «Antares», 368 e'j: (In Armenian)
101. Պետրոսյան Ա., Պալյան Ա. (2023), Հայոց ազգածագման խնդիրը վերջին հնագենետիկական տվյալների լույսի ներքո / Միգրացիոն գործընթացները հնագույն շրջանից մինչև 20-րդ դարասկիզբ: Գիտաժողովի նյութեր, Երևան, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի հրատ., էջ 7-24:
- Petrosyan A., Palyan A. (2023), Hayoc azgac'agman xndiry' verjin hnagenetikakan tyalneri luysi nerqo / Migracion gorc'y'nt'acnery' hnaguyn shrjanic minchev 20-rd daraskizb: Gitajhoghovi nyut'er, Erevan, Hnagitut'yan ev azgagrut'yan instituti hrat., e'j 7-24: (In Armenian)

102. Պետրոսյան Հ. Զ., Գալստյան Ս. Ա., Ղարազյուլյան Թ. Ա. (1975), Լեզվաբանական բառարան, Երևան, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., 318 էջ:
Petrosyan H. Z., Galstyan S. A., Gharagyulyan T. A. (1975), *Lezvabanakan bar'aran*, Erevan, Haykakan SSH gitut'yunneri akademiayi hrat., 318 e': (In Armenian)
103. Պետրոսյան Ս. Գ. (2021), Հարևան երկրների հայկական անվանումները / «ՎԷՄ», թ. 3, էջ 66-90:
Petrosyan S. G. (2021), *Harevan erkrneri haykakan anvanumneri' / «Ve'm»*, t'. 3, e'j 66-90: (In Armenian)
104. Զախջախեան Մանուէլ վրդ. (1837), Բառգիրք ի բարբառ հայ եւ իտալական, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1508 էջ:
Jaxjaxean Manue'l vrd. (1837), *Bar'girq i barbar' hay ew italakan*, Venetik, S. Ghazar, 1508 e'j: (In Armenian)
105. Զահուկյան Գ. Բ. (1974), Գրաբարի քերականության պատմություն (XVII-XIX դդ.), Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 560 էջ:
Jahukyan G. B. (1974), *Grabari qerakanut'yan patmut'yun* (XVII-XIX dd.), Erevan, Erevani hamalsarani hrat., 560 e'j: (In Armenian)
106. Զահուկյան Գ. Բ. (1987), Հայոց լեզվի պատմություն: Նախագրային ժամանակաշրջան, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., 748 էջ:
Jahukyan G. B. (1987), *Hayoc lezvi patmut'yun: Naxagrayin jhamanakashrjan*, Erevan, Haykakan SSH GA hrat., 748 e'j: (In Armenian)
107. Սարգսյան Վ. (2020), Զավախքի հիմնահարցը վրաց հասարակական-քաղաքական մտքի ընկալմամբ (ըստ 1999-2009 թթ. վրացական տպագիր մամուլի նյութերի) (մաս 1) / «Գիտական Արցախ», 3 (6), էջ 54-69:
Sargsyan V. (2020), *Javaxqi himnaharcy' vrac hasarakakan-qaghaqakan mtqi y'nkalmamb* (y'st 1999-2009 t't'. vracakan tpagir mamowli nyut'eri) (mas 1) / «Gitakan Arcax», 3 (6), e'j 54-69: (In Armenian)
108. Ստեփաննոս Սինեաց եպիսկոպոս (1861) Պատմութիւն տանն Սիսական, ի լոյս ընծայեաց Մկրտիչ Էմին, Մոսկվա, տպ. Լազարեան ճեմարանի Արեւելեան լեզուաց, 386 էջ:
Step'annos Siwneac episkopos (1861) *Patmut'iwn tann Sisakan, i loys y'nc'ayec Mkrtich E'min*, Moskva, tp. Lazarean twemarani Arewelean lezowac, 386 e'j: (In Armenian)

109. Սուքիասյան Ա. Մ. (1967), Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան, Երևան, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատ., 685 էջ:
 Suqiasyan A. M. (1967), Hayoc lezvi homanishneri bar'aran, Erevan, Haykakan SSH gitut'yunneri akademiayi hrat., 685 e'j: (In Armenian)
110. Սևակ Պ. (1972), Երկերի ժողովածու վեց հատորով, հ. 2, Երևան, «Հայաստան», 448 էջ:
 Sevak P. (1972), Erkeri jhoghovac'u vec hatorov, h. Z, Erevan, «Hayastan», 448 e'j: (In Armenian)
111. Ցականյան Ռ. (2024), Քաղաքական և դիվանագիտական հարաբերությունները Աշշուրի և Խաթթիի միջև մ.թ.ա. XV-XIII դարերում), «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2, էջ 162-181:
 Cakanyan R'. (2024), Qaghaqakan & divanagitakan haraberut'yunnery' Ashshuri ev Xat't'i'i mijev m.t.'a. XV-XIII darrerum), «Lraber hasarakakan gitut'yunneri», 2, e'j 162-181: (In Armenian)
112. Ուխտանէս Եպիսկոպոս (1871), Պատմութիւն Հայոց. հատուած երկրորդ, Պատմութիւն բաժանման Վրաց ի Հայոց, Վաղարշապատ, 141 էջ:
 Uxtane's Episkopos (1871), Patmut'iwn Hayoc. hatuac' erkrord, Patmowt'iwn bajhanman Vrac i Hayoc, Vagharshapat, , 141 e'j: (In Armenian)
113. Փաշայան Ա. (2014), Իսլամն Ադրբեջանում. անցյալը և ներկան, Երևան, «Նորավանք» ԳԿՀ, 196 էջ:
 P'ashayan A. (2014), Islamn Adrbejanowm. ancyaly' ev nerkan, Erevan, «Noravanq» GKH, 196 e'j: (In Armenian)
114. Քոսյան Ա. (1998), Տուն Թորգոմայ (առասպել և իրականություն), Երևան, ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտ, 80 էջ:
 Qosyan A. (1998), Tun T'orgomay (ar'aspel ev irakanowt'yun), Erevan, HH GAA Arevelagitut'yan institut, 80 e'j: (In Armenian)
115. Лингвистический энциклопедический словарь (1990), Москва, «Советская энциклопедия», 686 с.
 Lingvisticheskij e'nciklopedicheskij slovar' (1990), Moskva, «Sovetskaya e'nciklopediya», 686 s. (In Russian)

ДАВИД ГЮРДЖИНЯН - АРМЯНСКИЕ СЛОВА СО ВТОРЫМ КОМПОНЕНТОМ ԼԵԶՈՒ (LEZU - «ЯЗЫК»)

Ключевые слова: лингвоним, второй компонент ԼԵԶՈՒ / lezu «язык», словообразовательная модель, неологизм, окказиональность, словарный запас, синонимия, вариативность, научная речь, лексикографическая обработка

В армянском языке существует около 100 слов со вторым компонентом ԼԵԶՈՒ / lezu «язык», которые подразделяются на следующие семантические группы: “разговаривающие на этом языке” (**հայալեզու ասորիներ** / hayalezu asoriner “армяноязычные ассирийцы”, **ռուսալեզու համայնք** / rusalezu hamainq “русскоязычная община”, “пишущий на данном языке” (**պարսկալեզու բանաստեղծ** / parscalezu banasteghts “персоязычный поэт”), “созданный на данном языке” (**հայալեզու մամուլ** / hayalezu mamul “армяноязычная пресса”, **իսպանալեզու գրականություն** / ispanalezu grakanutyun “испаноязычная литература”), “принадлежащий к данной языковой общности” (**արաբալեզու աշխարհ** / arabalezu ashkharh “арабоязычный мир”) или “говорящий на языке данной языковой семьи/группы” (**թյուրքալեզու ժողովուրդներ** / tyurqalezu joghovurdner “тюркоязычные народы”). При этом данные дериваты применяются для обозначения понятий, связанных как с живыми, так и с мертвыми языками (**լատինալեզու** / latinalezu “латиноязычный”, **պարթևալեզու** / partevalezu “парфяноязычный”). Данные лексические единицы типичны для дискурса языковой политики и чаще всего подчеркивают языковую, а не национальную принадлежность.

Словообразовательной основой служат соответствующие этнонимы, лингвонимы (**ֆրանսալեզու** / fransalezu “франкоязычный”, **վրացալեզու** / vratsalezu “грузиноязычный”) или топонимы (**դաղստանալեզու** / daghstanalezu “дагестаноязычный”), названия языковой семьи или группы (**հնդեվրոպալեզու** / hndevropalezu “индоевропеоязычный”, **իրանալեզու** / iranalezu “ираноязычный”, **սլավոնալեզու** / slavnalezu, “славяноязычный”). Многие из упомянутых лексических единиц располагают также и аналогами со вторым компонентом **-խոս** (-khos) и **-գիր** (-gir) (**հայախոս** / hayakhos “армяноговорящий”, **հայագիր** / hayagir “написанный на армянском”).

Наиболее древние дериваты со вторым компонентом ԼԵԶՈՒ, зафиксированные письменно, относятся к грабарскому периоду: **հայալեզու** / hayalezu “армяноязычный” (X в.), **յունալեզու** / hunalezu “грекоязычный”. Несколько лексических единиц появилось в XIX в.

(տաճկալեզու / tachkalezu “туркоязычный”, գաղղիալեզու / gaghialezu “галлоязычный”), однако наиболее продуктивным с точки зрения появления подобных дериватов является XX в., в особенности период издания армянской многотомной энциклопедии. Процесс формирования данных слов продолжается по сей день.

Стоит отметить, что рассматриваемая формантная структура характерна также и для иностранных языков: русского (**русскаяязычный, армянскаяязычный**) и английского (**Russian-speaking, Armenian-speaking**). Можно предположить, что некоторые из соответствующих армянских слов формировались под влиянием иноязычных аналогов (տոնգուսալեզու / tungusalezu “тунгусоязычный”, կելտալեզու / keltalezu “кельтоязычный”).

Наиболее частотны лексические единицы հայալեզու / hayalezu, ռուսալեզու / rusalezu, թյուրքալեզու / tyurqalezu, իրանալեզու / iranalezu, գերմանալեզու / germanalezu “германоязычный”, однако в массе своей данные слова достаточно редки, а некоторые и вовсе характеризуются единичным употреблением (դրավիդալեզու / dravidalezu “друидоязычный”, իրոկեզալեզու / irokezalezu “ирокезоязычный”).

Зачастую данные характеризующиеся единообразной формантной структурой слова, употребляясь в пределах одного и того же текста, служат целям создания противопоставления (հայալեզու / hayalezu – թյուրքալեզու / tyurqalezu, քրդալեզու / qrdalezu “курдоязычный”, ռուսալեզու / rusalezu).

В словари армянского языка занесено всего около 10 таких слов, однако большая их часть подлежит фиксации в словарях (включая переводческие).

DAVIT GYURJINYAN - ARMENIAN WORDS WITH THE SECOND COMPONENT ԼԵԶՈՒ (LEZU - “LANGUAGE”)

Keywords: *linguonym, լեզու / lezu “language”, as a second component, derivational pattern, neologism, occasionalism, vocabulary, synonymy, variability, scientific discourse, lexicographical processing*

In the Armenian language, there are about 100 words with the second component *լեզու (lezu)* meaning “language.” These words fall into the following semantic groups: **“those who speak the given language”** (*հայալեզու աւորիներ / hayalezu asoriner* - “Armenian-speaking Assyrians”, *ռուսալեզու համայնք / rusalezu hamainq* - “Russian-speaking community”); **“those who write in the given language”** (*պարսկալեզու բանաստեղծ / parscalezu banasteghts* - “Persian-writing poet”); **“created in the given language”**

(*հայալեզու մամուլ* / *hayalezu mamul* - “Armenian-language press”
իսպանալեզու գրականություն / *ispanalezu grakanutyun* - “Spanish-language literature”); **“belonging to a given linguistic community”** (*արաբալեզու աշխարհ* / *arabalezu ashkharh* - “Arabic-speaking world”); **“speakers of a language belonging to a particular family or group”** (*թյուրքալեզու ժողովուրդներ* / *tyurqalezu joghovurdner* - “Tyurkic-speaking peoples”). These derivatives are used to denote concepts related to both living and dead languages, for example: *լատինալեզու* / *latinalezu* - “Latin-speaking,” *պարթևալեզու* / *partevalezu* - “Parthian-speaking.” Such lexical units are typical of the language policy discourse and most often emphasize **linguistic rather than national affiliation**.

The derivational bases for these words include ethnonyms, linguonyms (e.g., *ֆրանսալեզու* / *fransalezu* - “French-speaking”, *վրացալեզու* / *vratsalezu* - “Georgian-speaking”), toponyms (e.g., *դաղստանալեզու* / *daghstanalezu* - “Dagestan-speaking”), and the names of language families or groups (e.g., *հնդեվրոպալեզու* / *hndevropalezu* - “Indo-European-speaking”, *իրանալեզու* / *iranalezu* - “Iranian-speaking”, *սլավոնալեզու* / *slavonalezu* - “Slavic-speaking”). Many of these lexical units also have equivalents with the second components **-խոս** (-*khos*) and **-գիր** (-*gir*), such as *հայախոս* / *hayakhos* - “Armenian-speaking” and *հայագիր* / *hayagir* - “written in Armenian”.

The earliest recorded derivatives with the component *լեզու* date back to the Classical Armenian (*grabar*) period, for example: *հայալեզու* / *hayalezu* - “Armenian-speaking” (10th century) and *յունալեզու* / *hunalezu* - “Greek-speaking”.

A few such lexical units appeared in the 19th century, such as *տաճկալեզու* / *tachkalezu* - “Turkic-speaking” and *գաղղիալեզու* / *gaghialezu* - “Gaulish-speaking”. However, the **20th century** - especially during the publication of the multi-volume *Armenian Encyclopedia* - was the most productive period for the emergence of these derivatives. The process of forming such words continues to this day.

It is worth noting that this structural pattern is also characteristic of other languages, such as Russian (*русскаяязычный, армяноязычный*) and English (*Russian-speaking, Armenian-speaking*).

Some Armenian words may have been created under the influence of foreign analogs, for example: *տունգուսալեզու* / *tungusalezu* - “Tungusic-speaking”, *կելտալեզու* / *keltalezu* - “Celtic-speaking”.

The most frequent lexical units are *հայալեզու* / *hayalezu* - “Armenian-speaking”, *ռուսալեզու* / *rusalezu* - “Russian-speaking”, *թյուրքալեզու* /

tyurqalezu - “Tyurkic-speaking”, *իրանալեզու* / *iranalezu* - “Iranian-speaking”, *գերմանալեզու* / *germanalezu* - “Germanic-speaking”.

However, most of these words are relatively rare, and some occur only in isolated instances, e.g., *դրավիդալեզու* / *dravidalezu* - “Dravidian-speaking”, *հրոկեզալեզու* / *irokezalezu* - “Iroquois-speaking”.

These words, formed according to the same derivational pattern, are often used within the same text to create contrasts, for instance, *հայալեզու* (*hayalezu*) - “Armenian-speaking” – *թուրքալեզու* (*turqalezu*) - “Turkic-speaking”, *քրդալեզու* (*qrdalezu*) - “Kurdish-speaking”, *ռուսալեզու* (*rusalezu*) - “Russian-speaking”.

Currently, only about ten of these words are recorded in Armenian dictionaries, but most of them **need to be documented and included**, particularly in monolingual and translation dictionaries.

Ներկայացվել է՝ 03.10.2025 թ.
Գրախոսվել է՝ 05.11.2025 թ.

ՊԱՏՈՒՄԻ ՁԵՎԵՐԸ ԶՈՒԼԻԱՆ ԲԱՐՆՍԻ «ԱՐԹՈՒՐ ԵՎ ԶՈՐՋ» ՎԵՊՈՒՄ

ԱՐԵՎՀԱՏ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

Համառոտագիր

Հոդվածում ուսումնասիրվում են պատումի ձևերը Զուլիան Բարնսի «Արթուր և Զորջ» երկում, որտեղ հեղինակն օգտագործում է գեղարվեստական գրականության, պատմության և պատումի փոխազդեցության հնարներ: Պատումի դրսևորումները խարխված են, և դրանցից յուրաքանչյուրը կարևոր նշանակություն ունի երկը առավել խորությամբ հասկանալու համար: Վեպի պատումային իրականությունը պատկերելիս հեղինակը դիմում է մի շարք պոստմոդեռնիստական հնարների՝ ներառելով պատմափաստագրական հարուստ հիմք, տարրալուծելով բազմաթիվ իրական դեպքեր և իրադարձություններ:

Հիմնաբառեր՝ պատում, իրականություն, փաստ, միջտեքստայնություն, պատմություն

Ներածություն

Գրական երկում պատումը այն միջոցն է, որով իմաստավորվում են մարդկային գործողությունները, գաղափարները և նպատակները: Հոլանդացի պատմաբան և փիլիսոփա Ֆ. Անկերսմիթը նկատում է, որ պատումի շրջանակներում պատմությունը ոչ թե անցյալն է, այլ անցյալի մասին խորհրդածումը (ռեֆլեքսիան), որը միշտ իրականանում է լեզվի միջոցով: Ըստ Ֆ. Անկերսմիթի՝ պատումի գործառույթը հեշտացնում է ընթերցողի կողմնորոշումը աշխարհում (Ankersmit, 1983, p. 33):

Ժամանակակից տեսաբան Ջերալդ Փրինսի կարծիքով՝ պատումը ունի ճանաչողական մեծ արժեք: Պատումն ի վիճակի է ժամանակի ընթացքում փոխվելու՝ ընդգրկելով այնպիսի տարրեր, որոնք պայմանավորում են գեղարվեստական կամ ոչ գեղարվեստական որևէ խոսույթի ինքնություն, լինի առասպել, գրույց, թե՛ երկ: Պատումային դրսևորումները լինում են փաստերի վրա հիմնված և հնարավոր, ընդ որում՝ առաջինը ներկայացնում է պատումի կերպարների համար իրականության դաշտ, իսկ մյուսը՝ երևակայության արդյունք (Gerald, 1996, p. 86): Ինչպես նկատում է բրիտանացի արդի գրող Ռիչարդ

Բրեդֆորդը, Բարնսը իր ստեղծագործություններում խստորեն հետևում է փաստերին և կապ է ստեղծում պատմության և արդիականության միջև՝ պահպանելով պատումային շրջանակը (Bradford, 2007, p. 129): Այսպիսով, մեր հոդվածը նվիրված է պատումի դրսևորումների ուսումնասիրությանը Ջուլիան Բարնսի «Արթուր և Ջորջ» վեպում (Barnes, 2005, մեջբերումների թարգմանությունը՝ հոդվածի հեղինակի): Վեպը հաջողություն է ունեցել և քննարկվել բազմաթիվ գրականագետների և տեսաբանների շրջանում, իսկ 2015 թվականին էկրանավորվել է՝ ստանալով ավելի լայն ճանաչում: Վեպը ուսումնասիրվել է տարբեր տեսանկյուններից՝ պատմական, լեզվական, ռեալական, սակայն ոչ պատումային դրսևորումների դիտանկյունից, ինչը և պայմանավորում է հոդվածի **նորույթը**:

Հոդվածի **նպատակն** է ուսումնասիրել պատումի դրսևորումները Ջուլիան Բարնսի «Արթուր և Ջորջ» վեպում: Նշված նպատակին հասնելու համար մեր առջև դրել ենք հետևյալ **խնդիրները**.

1. ներկայացնել պատում եզրույթի դրսևորման առանձնահատկություններն իրենց տարբեր արտահայտություններով,
2. վեր հանել հնարները, որոնք օգտագործել է հեղինակը՝ ստեղծելով իր պատումը,
3. վերլուծել այս դրսևորումների իրական ու երևակայական կողմերը պատմական և գեղարվեստական հայեցակերպերի միջոցով:

Հոդվածի **տեսական** հիմքում ընկած են Ժ. Դերիդայի, Ֆ. Անկերսմիթի, Ջ. Փրինսի և այլոց հետազոտությունները: Հոդվածի **գործնական նշանակությունն** այն է, որ ուսումնասիրության արդյունքներն ու եզրակացությունները կարող են օգտագործվել պոստմոդեռնիզմին նվիրված տարբեր գրականագիտական հետազոտություններում:

Ջուլիան Բարնսի «Արթուր և Ջորջ» պատմական վեպ է, որը միահյուսում է պատմության և պատումի փոխազդեցությունը: Վեպը կենտրոնացած է Արթուր Կոնան Դոյլի և Ջորջ Էդալքիի (ծագումով հնդիկ) իրական կերպարների շուրջ: Կենտրոնական պատմական փաստը՝ Էդալքիի հանդեպ սխալ դատավարությունն է, որտեղ հեղինակը ընդգծում է իրավական համակարգի թերությունները և 20-րդ դարասկզբի անգլիական ռասայական և դասակարգային խնդիրները: 1903 թվականին Սթաֆորդշիր նահանգի Գրեյթ Ուայրլի գյուղում Էդալքին մեղադրվում է խոշոր եղջերավոր անասունների անդամահատման մեջ և դատապարտվում յոթ տարի ազատազրկման: Ջորջին հաջողվում է ազատվել երեք տարի անց, սակայն նրան այդպես էլ չի հաջողվում հետ բերել իր փաստաբանի պաշտոնը և բարի համբավը: Ուստի՝ 1906

թվականին օգնության է դիմում նշանավոր վիպասան սըր Արթուր Բոնան Դոյլին՝ որպես խորհրդատու հետախույզի: 1907 թվականին Արթուր Կոնան Դոյլը հրատարակում է «Պարոն Ջորջ Էդալցիի պատմությունը» (Conan Doyle, 1907) հոդվածը, որը նոր հետաքննության սկիզբ է դառնում:

Սույն հոդվածում կքննենք, թե ինչպես է Բարնսը կիրառում իրականության և հորինվածքի համատեքստում պատմության և պատումի փոխազդեցության հնարները: Հեղինակն օգտագործում է եռակի պատումային կառուցվածք, որը թույլ է տալիս ընթերցողին ականատես լինել երկու կերպարների կյանքի կարևորագույն ընթացքին: Մի կողմից ներկայացվում է գեղարվեստական գրականության հերոս, մյուս կողմից՝ իրական կերպար, ինչպես նաև նրանց հոգեկան ապրումները: Ֆ. Անկերսմիթը հակված է պատումը նմանեցնելու կտավին՝ նշելով, որ եթե նայենք, օրինակ, Գոյայի պատկերած դուքս Վելինգտոնին, ապա ուղղակի չենք կարող սահմանազատել դուքսին այն հավելյալ բնութագրերից, որոնք Գոյան ցանկացել է փոխանցել կտավին (Ankersmit, 1994, p. 4-5): Նույնը հեղինակը պատկերում է «Արթուր և Ջորջ» երկում, որտեղ հանցագործության դրդապատճառները և բուն հանցանքը կորցնում են իրենց արդիականությունը կամ նշանակությունը, քանի որ երկու հերոսները, նրանց հոգեբանական ապրումները և կյանքի պատմությունն են դառնում հիմնաքար: Բարնսը իր երկում օգտագործում է մի քանի ժամանակակից պատումային դրսևորումներ: **Առաջինը**՝ պատումությունը՝ որպես պատում, որտեղ հեղինակը ներառել է իմաստային բացթողումներ, մասնատվածություն, անջատվածություն, որոնք թույլ են տալիս ընթերցողին կասկածի տակ դնել պատմական փաստերը և կառուցել նորերը: Վեպի մասնատվածությունը ի հայտ է գալիս առաջին գլխից, երբ պատումը ներկայացվում է անջատ պատմություններով, մեկը մյուսից առանձին, չչարունակվող ենթավերնագրերով և իմաստներով: Ստորև ներկայացնենք մասնատվածության մեկ օրինակ.

Արթուր. Երեխան ուզում է տեսնել: Ամեն բան միշտ էդպես է սկսում և ժամանակին էլ է այդպես սկսվել: Երեխան ուզում էր տեսնել (Barnes 2005, p. 3):

Ջորջ. Ջորջը չունի առաջին հիշողություն, և եթե կլինի մեկը, որ կասի, որ սա նորմալ է, չափից շատ ուշ կլինի (Barnes, 2005, p. 4):

Արթուր. Արթուրի համար սովորական էր տան և եկեղեցու միջև հեռավորությունը: Սակայն յուրաքանչյուր տեղ լցված էր ներկայություններով, պապություններով ու հրամաններով (Barnes, 2005, p. 5):

Գրականագետ Մարիա Բախտինան իր հոդվածներից մեկում նշում է, որ «Ջ. Բարնսի պատմություններից յուրաքանչյուրը չունի օբյեկտիվ ճշմարտություն, այլ անհատական անվստահելի

պատմությունների հավաքածու է, որն ընդգծում է պատմության դրվագային կողմը» (Бахтина, 2020, с. 6): Բարնսը պատմության մեջ չի օգտագործում ո՛չ գծայինություն, ո՛չ էլ առաջընթաց և երբեք չի սահմանափակվում մեկ պատումային տարբերակով, ընդհակառակը՝ տալիս է երկակիության և ապակառուցողական պատմության սուբյեկտիվ մեկնաբանություն: Պատմությունը տրոհված է չորս ենթավերնագրերի՝ սկիզբ, սկիզբ վերջաբանով, վերջաբան սկզբով և վերջաբան:

Խոր թերահավատությունը և երկակիությունը ներկայացված են արդեն իսկ վերնագրերում: Օրինակ՝ գրքի երկրորդ մասում հարց է դրված՝ *«Ինչպե՞ս կարող եք իմաստավորել սկիզբը, եթե չգիտեք, թե որն է վերջը»* (Barnes, 2005, p. 193): Այս հարցի պատասխանը կստանանք շատ ավելի ուշ՝ կապիտան Անսոնի կողմից վեպի երրորդ մասում:

«Որովհետև Դոյլ, դու չես կարող հասկանալ վերջը, մինչև չիմանաս սկիզբը» (Barnes, 2005, p. 274):

Բարնսը վեպի բոլոր մասերը ներկայացնում է տարբեր ժամանակաձևերով, որտեղ անցյալի, ներկայի և ապագայի հարաբերությունները դառնում են վեպի հիմնաքարերը: Ենթավերնագրերը փոփոխվում են՝ դառնալով *«Ջորջ և Արթուր»* (Barnes, 2005, p. 100), *«Արթուր և Ջորջ»* (Barnes, 2005, p. 291) և *կրկին «Ջորջ և Արթուր»* (Barnes, 2005, p. 441): Փոփոխությունը ներկայացնում է առաջին անվան տեսակետը, որտեղ պատումը ներկա ժամանակով է, իսկ երկրորդ անունը ներկայացնում է անցյալը: Հետաքրքիր է, որ վեպը ավարտվում է մի գլխով, որի առաջին մասը անցյալ ժամանակով է գրված, իսկ երկրորդը՝ ներկա:

«Ի՞նչ է նա տեսնում: Ի՞նչ նա տեսավ: Ի՞նչ նա կտեսնի» (Barnes, 2005, p. 501):

Երկակիությունը նաև ներկայացված է՝ կերպարներին հակադրելով մեկը մյուսին, օրինակ, մինչ Արթուրը ամաչում է իր հորից, Ջորջը հպարտանում է հնդիկ հոր դիրքով և նրա ձեռքբերումներով: *«Հայրս, դուք պետք է հասկանաք, հավատում է, որ այս նոր դարը մեր ցեղատեսակների համար ներդաշնակ միաձուլում կբերի, քան եղել է անցյալում, և սա է Աստծո նպատակը, և ես նպատակադրված եմ ծառայել որպես սուրհանդակ կամ զոհ, կամ երկուսն էլ»* (Barnes, 2005, p. 214):

Արթուրի համար նույնիսկ *«Հիսուսը լավ վարժեցրած առեղծված էր»* (Barnes, 2005, p. 194): Եվ մինչ Ջորջը չի հավատում, որ ռասայական նախապաշարմունքներ են թաքնված իր դատավարության հետևում (Barnes, 2005, p. 216), Արթուրը հորինում է նոր արտահայտություն.

«Ես և դու, Ջորջ, ես և դու, մենք... ոչ պաշտոնական անգլիացիներ ենք» (Barnes, 2005, p. 303):

Այս պատումային մոտեցումը թույլ է տալիս ընթերցողին ներգրավվել հետազոտության պատմության մեջ և հասկանալ, որ ճշմարտությունը հաճախ բազմակողմանի է, և որ յուրաքանչյուր պատմություն գունավորված է անձնական համոզմունքներով և հուզական դրդապատճառներով: Ամերիկացի պատմաբան Հայդեն Ուայթը իր աշխատություններում նշում է, որ պատմության օգտագործումը որպես պատումային միջոց չի կարող լինել զուտ գիտական և օբյեկտիվ: Հեղինակը երբեք չի կարող խուսափել իր մեկնաբանություններից, սուբյեկտիվ կարծիքից, և հենց այդ պատճառով պատմական տեքստերում պատմությունը միշտ ունի մեկնաբանություններով ուղեկցվող պատում: Այսպիսով, պատմության պատումը չի կարելի դիտարկել պարզապես որպես փաստերի փոխանցում, այլ ստեղծագործական գործընթաց, որտեղ հերոսների ընտրությունը, իրադարձությունների հաջորդականությունը և ընթերցողի դերը կարևոր են (White, 1980, p. 89): Բարնսն օգտագործում է այս պատումային դրսևորումը՝ միահյուսելով պատմության, իրականության և գեղարվեստական տեքստերի միջև հարաբերությունները: Պատմական շարադրանքն այստեղ ներառում է իրադարձություններ, որտեղ հեղինակը օգտագործել է փաստեր և արտացոլել ճշմարտությունը թե՛ գեղարվեստական, թե՛ փաստագրական կողմերից:

Դատավարությունը բնութագրվում է փաստացի լրատվամիջոցների միջոցով, որը ձևավորում է հասարակական կարծիք Ջորջի դեմ նախքան նրա դատարան մտնելը: Ապացույցների բացակայությունը Բարնսին թույլ է տալիս ընդգծել իրավական համակարգի ծախսողունները և ներկայացնել դրանք գեղարվեստական տեսանկյունից (Barnes, 2005, p. 180, 181, 193):

Երկրորդը՝ ստեղծած պատումի աղավաղումն է, որում պատումը բաժանվում է երկու կարևոր փուլերի՝ փաստագրական և երևակայական: Օգտագործելով այս տեսակը՝ հեղինակը թույլ է տալիս ընթերցողին կատարել սեփական հետազոտությունները պարզելու՝ արդյո՞ք պատմությունը եղել է մտացածին, հորինվածք կամ իրականություն: Ֆրանսիացի փիլիսոփա Յ. Թոդորովը իր պատումնաբանության տեսության մեջ նշում է, որ պատումի դերը պատմության մեջ կարելի է ավելի հստակ ըմբռնել՝ ուսումնասիրելով երկերի փաստերի և գեղարվեստական հարաբերությունների բացահայտումները (Todorov, 1971, p. 37-44): «Արթուր և Ջորջ»-ը թեև պատմական փաստերի շուրջ է կառուցված, պատումի երևակայական լինելը զգալիորեն ակնհայտ է, քանի որ իրականության և գեղարվեստականի սահմանները հեղինակը անհամապատասխան է: Արթուր Կոնան Դոյլն ընկալվում է և՛ որպես իրական մարդ, և՛ որպես

գեղարվեստական կերպար. միաժամանակ Շերլոք Հոլմսը տեղափոխվում է Քոնան Դոյլի օրագրի էջերից Ջուլիան Բարնսի վեպ (Barnes, 2005, p. 367, 426): Դոյլի հրապարակած հոդվածները Daily Telegraph-ում հրապարակվել են ողջ աշխարհում և ունեցել մեծ ազդեցություն: Դոյլը ռասայական այս խնդիրը կապեց Ֆրանսիայում Դրեյֆուսի գործի հետ (Barnes, 2005, p. 173, 238, 302-303, 332-333)՝ մի երիտասարդ հրեա զինվորի, որի անմեղությունը ապացուցել է Էմիլ Զոլան 1898 թ. իր հանրահայտ *J'Accuse* թերթում (Zola, 1898): Այն, ինչ տեղի է ունենում Բարնսի տեքստում, պոստմոդեռնիստական խաղ է ընթերցողի հետ. Բարնսը գիտակցաբար միահյուսում է փաստի և հորինվածքի, կյանքի և ստեղծագործության միջև սահմանները: Հերոսի մանկության առաջին հուշերի պատկերման մեջ պատմողը օգտագործում է այնպիսի արտահայտություններ, ինչպիսիք են «սխալ կերպով հանդիպել, հնարավոր է, հավանաբար, գուցե, կարող է՝ եղել է» (Barnes, 2005, p 5-15, 47, 297): Հեղինակը թույլ է տալիս ընթերցողին ինքնուրույն եզրակացություններ անել որոշակի փաստերի իսկության վերաբերյալ: Վեպն սկսվում է երիտասարդ Արթուր Կոնան Դոյլի ցանկությամբ՝ տեսնելու մահացած տատիկի դիակը, որը դառնում է իր առաջինը հիշողությունը: Վեպի ավարտին հանդես է գալիս Ջորջը, որը հեռադիտակով փորձում է տեսնել *վերջերս մահացած Արթուրի սրվերը Թագավորական Ալբերտ Հոլի մի աթոռի վրա «....մի դադարկ աթոռ իր սրվարաթղթե պաստառով, հենց այն տեղը, որտեղ սըր Արթուրը, հնարավոր է, որ նստած է»* (Barnes, 2005, p. 498):

Վեպի մեծ մասը նվիրված է նկարագրություններին, որտեղ ընթերցողին են ներկայացվում եզակի թերթերի հոդվածներ, այդ թվում՝ Արթուր Կոնան Դոյլի անանուն նամակները, գրառումները, թերթերը և այլն (Barnes, 2005, p. 367):

Երկուշաբթի, 17 օգոստոսի 1903 թ. Ջորջը սովորականի պես գնում է 7:39 դեպի Նոր Սթրիթ, նա վերադառնում է ժամը 5:25-ին, սովորականի պես: Մինչև վեցն անց կես <...> Հաջորդ առավոտը նա արթուն է ժամը 6-ին, ննջարանի դուռը բաց է. (Barnes, 2005, p.102): *«Երկուշաբթի, 1903թ. օգոստոսի 17-ին, Ջորջը սովորականի պես նստում է 7:39 գնացքը դեպի Նյու Սթրիթ <...> Հաջորդ օրը նա արթնանում է առավոտյան ժամը 6-ին: Ննջասենյակի դուռը բացվում է 6:40-ին* (Barnes, 2005, p. 129):

Վերոնջյալ մեջբերումները արտացոլում են պատմողի խոսքերի գեղարվեստականությունը: Բարնսը ընթերցողին է ներկայացնում իրականության և հորինվածքի, կյանքի և ստեղծագործության միջև սահմանների սինթեզ, որը ներկայացվում է իբրև հեղինակային խոսք: Տեքստն իր հերթին ձեռք է բերում որոշակի գեղարվեստականություն, որը

ընթերցողին թույլ է տալիս դուրս գալ համատեքստային ենթադրելի սահմաններից: *Նա դեռ չի գիտակցում, որ սա նրա կյանքի վերջին սովորական օրն է»* (Barnes, 2005, p. 129):

Գեղարվեստական գրականության և փաստերի նման սինթեզը ցույց է տալիս, թե ինչպես են պատումները հաճախ ծառայում որպես միջոց՝ դիմակայելու հասարակության խնդիրներին և անձնական համոզմունքներին: Արթուր Կոնան Դոյլի աշխատանքը՝ որպես դետեկտիվի, մեծ ազդեցություն է ունեցել նրա գրական կարիերայի վրա՝ հատկապես Շերլոկ Հոլմսի կերպարը կերտելիս:

«1906 թվականին,- նորից կարդաց նա,- կինս մահացավ երկարալու հիվանդությունից հետո. . . Այս խավար օրերից հետո որոշ ժամանակ ես չէի կարողանում աշխատել, մինչ էդալքիի գործը, որը անսպասելի էներգիայի ալիք բերեց ինձ» (Barnes, 2005, p. 335):

Այս պատումը ներկայացված է թե՛ գրողի, թե՛ հերոսի կողմից: Արթուրի գաղափարները միահյուսելով՝ Բարնսը ստեղծում է մի պատմվածք, որը թե՛ իրականություն է, թե՛ հորինվածք: Ապա ընթերցողը ներգրավվում է պատմության և պատումային մեկնաբանություններին: Պատումի շերտերը այնքան վարպետորեն են միահյուսված, որ փաստերի վերաիմաստավորումը դառնում է բազմաթիվ հեռանկարներ լուսաբանելու հիմնաքար: Արդյունքում ստեղծվում է պատումային հորինվածքի մի մեծ պատկեր, որտեղ յուրաքանչյուր դիտարկում ընկալվում է յուրովի՝ այլ կերպ արտացոլելով իրականությունը:

Երրորդ՝ պատումային դրսևորումը միջտեքստայնության օգտագործումն է, որը թույլ է տալիս է ներթափացել կերպարների հոգեբանական աշխարհ՝ դառնալով երկի գլխավոր հենասյուն: Այս դրսևորումները մասնավորապես նպաստում են հերոսների ինքնության, նրանց սովորույթների և որոշակի նպատակների բացահայտմանը: «Արթուր և Ջորջ» վեպում գործող հերոսները երկուսն են, և նրանց միջև ձևավորվում են բավական բարդ փոխհարաբերություններ, քանի որ յուրաքանչյուր կերպար շփում է հաստատում մյուսի հետ՝ ունենալով կոնկրետ նպատակ: Այս նպատակները բացահայտվում են «տեքստը տեքստում» հնարի միջոցով: Երկի վերնագիրը այն դեպքն է, երբ միջտեքստայնությունը ճանաչելի է դառնում ենթատեքստից: Ռ. Բարտը տեքստի վերլուծությունը համարում է «գրոսանք տեքստով», որն ընթերցողին տեղափոխում է մշակույթի այլ բնագավառներ: Տեքստի հիմքը կազմում է ոչ թե նրա ներքին, փակ կառուցվածքը, որը ենթակա է սպառիչ ուսումնասիրության, այլ նրա դուրս գալը դեպի ուրիշ տեքստեր, ուրիշ ծածկագրեր, ուրիշ նշաններ. տեքստը գոյություն ունի սոսկ

միջտեքստային հարաբերություններում, միջտեքստայնության ուժով» (Barthes, 1981 p. 32):

«Տեքստը տեքստում» դրսևորումը նախ և առաջ վեպի պատմականության հիմնական ցուցիչներից մեկն է, որտեղ հեղինակը իր պոստմոդեռնիստական հնարների առանձնահատկությամբ, ներկայի ու անցյալի զուգորդման միջոցով ստեղծում ու բացահայտում է հերոսների կյանքն ու հոգեբանությունը: Աննշան թվացող մանրամասների միջոցով բացահայտվում են անցյալից որոշակի դրվագներ, որտեղ հիշողությունները, մտորումները և ներքին հականարտությունները կամուրջ են հանդիսանում հեղինակի և ընթերցողների միջև: Պոստմոդեռնիզմի նշանավոր ներկայացուցիչ Ժակ Դերրիդան ասում է, որ տեքստն անվերջ փոխակերպվող, ինքնագարգացող «ազատ կառուցվածքի խաղ է», որում ներգրավված են մեջբերումներ, նշաններ, բառեր և այլն (Деррида, 2000, с. 406-426):

Վեպում ոչ մի տարր ավելորդ չէ, քանի որ որքան էլ ներկայից անցյալ անցումները կտրուկ լինեն, հեղինակը ընթերցողին թողնում է ակնարկներ զանազան տեքստերի տեսքով՝ լինի երկխոսություն, նկարագրություն, թե մեջբերում:

Մեր այս Անգլիան նոր իրավական հայեցակարգ է հայտնաբերել: Անցյալում դու անմեղ էիր կամ մեղավոր: Եթե դու անմեղ չես եղել, դու մեղավոր էիր, իսկ եթե մեղավոր չէիր, ապա անմեղ ես (Barnes, 2005, p. 310):

Հեղինակը խճանկարի տեսքով այսկերպ կապ է ապահովում անցյալի և ներկայի միջև, զգուշությամբ ներկայացնում հերոսների հույզերը, հոգեբանական ապրումները, բացահայտում նրանց գաղտնիքները և այս հնարքով ստեղծում յուրօրինակ կապ ընթերցողի հետ: *Անմեղ, բայց անարժան՝ ներողություն խնդրելու: Անմեղ, բայց լիովին արժանի երեք փարվա պատժի՝ սպրկության* (Barnes J. 2005, p. 316):

«Տեքստը տեքստում» հնարքը կիրառելով վեպի բոլոր գլուխներում՝ Բարնսը ստեղծում է հերոսների փոխհարաբերությունների մի շղթա, որտեղ ընթերցողը հնարավորություն է ստանում հետևել ծանոթ կերպարների կյանքի ընթացքին սուբյեկտիվ պատումային տեսանկյունից: Այս դրսևորումը թույլ է տալիս ընթերցողին հասկանալ երկու կերպարների ինքնությունը, նրանց ներաշխարհային անցուղարձը, հոգեբանական ապրումները՝ համոզիչ պատկերմամբ: Օրինակ՝ Դոյլի ցանկությունը Ջորջի շուրջ ստեղծված առեղծվածը լուծելու համար խորություն է հաղորդում նրա բնավորությանը պատմական փաստերից դուրս (Barnes, 2005, p. 335):

Հոգեբանական մոտեցման արդյունքում նա խորացնում է պատումային տեխնիկան, որտեղ գրավիչ պատմությունները դժվարությամբ են տարանաջատում իրականը երևակայականից: *Կարդալով Դոյլի հոդվածները թերթում՝ Ջորջն իրեն զգում է «վեպի կերպար» (Barnes, 2005, p. 297), մասամբ այն պատճառով, որ Արթուրը հորինել է իր անձի մասին դրվագներ, որոնք միևնույն ժամանակ և՛ ճշմարիտ են, և՛ ոչ, հավատարի և անհավատարի» (Barnes, 2005, p. 298):*

Բարնսը ներկայացնում է Արթուր Կոնան Դոյլի զարգացումը՝ հորինված հետախույզից մինչև պատմական կերպար: Սկզբում Արթուրը պատկերվում է որպես հաջողակ գրող, ապա՝ որպես դետեկտիվ: Բարնսը պատումային այս դրսևորումով ստեղծել է մի տեքստ, որը պարունակում է բազմաթիվ այլ տեքստեր, իմաստներ, խորհրդանշական պատկերներ, որտեղ կարևորվում է ընթերցողի դերը: Երբ Արթուրը սկսում է հետաքննել գործը, նա նմանակում է իր իսկ ստեղծած հերոս՝ Հոլմսին, մինչդեռ իր քարտուղար Վուդը խաղում է Ուոթսոնի դերը: Պատումը ներկայացվում է մեկ Արթուրի՝ որպես քննիչ և պաշտպան, մեկ Շերլոկի գեղարվեստական կերպարի դիտողությունների շուրջ (Barnes, 2005, p. 426):

Դա նման էր գիրք գրելուն. կար պարմություն, բայց ոչ ամբողջությամբ, կային հերոսներ, բայց ոչ բոլորը, Դու ունեիր քո սկիզբը և ավարտը» (Barnes, 2005, p. 237):

«Ահա և վերջ Ջորջ, ամեն բան Շերլոկ Հոլմսի մեղքով է, Սըր Արթուրը չափազանց ազդվել էր իր իսկ ստեղծած հերոսից» (Barnes, 2005, p. 305):

Այս մոտեցման միջոցով պատումների միջև վերահանվում է միջտեքստային հետազոտ, որը կապում է երկի առաջին գլուխը մյուսների հետ՝ անկախ ժամանակագրական հաջորդականությունից:

Այս բազմաշերտ տեքստերի մեջ կան պոստմոդեռնիստական տեքստային ծածկագրեր, որտեղ Բարնսը կազմում է ակնարկների միասնություն: Ջորջը պայքարում է, այս պայքարը կարելի է նմանեցնել Հենրի Ֆիլդինգի «Թոմ Ջոնսի պատմությունը» երկին, որտեղ անդրադարձ է արվում անգլիական բնույթի և ազգային պատկանելության հարցերին, հատկապես «պաշտոնական» և «ոչ պաշտոնական» անգլիացիների միջև: Ֆիլդինգը քննադատում է 18-րդ դարի Անգլիայի հասարակությունը՝ ցույց տալով, թե ինչպես է դասակարգային պատկանելությունը և (պաշտոնական) անգլիացի լինելը ազդում մարդու ճակատագրի վրա: Բարնսը փոխարենը ներկայացնում է 19-րդ դարի Անգլիան՝ նույն տեսանկյունից:

«Արդյո՞ք էդալժիի հետ այդպես են վարվում, որովհետև նա պաշտոնական անգլիացի չէ» (Barnes, 2005, p. 314):

Ջինը զարմացած էր՝ տեսնելով իրենց հարսանիքին ինչպես է ոչ պաշտոնական անգլիացին նայում իր ոչ պաշտոնական անգլիացի նշանածին» (Barnes, 2005, p. 314):

Սա ուղղակի միջտեքստային հղում է, որը կապում է գրականությունը պատմության հետ՝ ի ցույց դնելով գրականության և իրականության փոխազդեցությունը:

Մեկ այլ ակնարկ էլ Ջոն Միլթոնի «Կորուսյալ դրախտ» պոեմն է: Պոեմում խորությամբ քննարկվում է ազատ կամքի գաղափարը, հատկապես այն, թե ինչպես մարդիկ պետք է պատասխանատվություն ստանձնեն իրենց գործողությունների համար, անգամ եթե մեղավոր չեն: Այստեղ անհատը, որը Ջորջին գրում է այդ սարսափելի նամակները, ինքն իրեն կոչել է «Սափանա», երբեմն էլ «Աստված Սափանա» (Barnes, 2005, p. 314):

Ինչպես Միլթոնը, անդպես էլ անանուն նամակագիրը ներկայացնում է Աստծո և Սատանայի կերպարները որպես երկու առեղծվածային ուժեր, որոնք հետապնդում են Ջորջին: Արթուրը, կարդալով այս նամակները, նշում է. «Նա պետք է որ Միլթոն կարդացած լինի» (Barnes, 2005, p. 292):

Հաջորդ ակնարկը Բորխեսի «Լաբիրինթոս» ժողովածուն է: Հեղինակը առաջադրում է այն գաղափարը, որ մարդը չի կարող լիովին արտապատկերել իր հիշողությունները, քանի որ դրանք կարող են խեղաթյուրվել և փոփոխվել: Ըստ գրողի՝ «առաջին հիշողություն չկա»: Բարնսը հիշողությունը նկարագրում է հետևյալ կերպ. «Այն, ինչ նա տեսավ այնտեղ, դարձավ իր առաջին հիշողությունը» (Barnes, 2005, p. 3), որը հակադրվում է Ջորջին նվիրված առաջին տողում. «Ջորջը առաջին հիշողություն չունի» (Barnes, 2005, p. 3): Վերլուծելով, թե ինչպես է Ջորջը պատվում իր մտքերի սեփական լաբիրինթոսում, որոնելով պատասխաններ (Barnes, 2005, p. 149-193), որոնք, ըստ նրա, երբեք չեն բացահայտվի, հասկանում ենք հեղինակի միտումը՝ հիշողությունը անսահման գրադարան է, որը չի կարող հասկանալի լինել:

Եզրակացություն

Ամփոփելով պատումի դրսևորումները Ջուլիան Բարնսի «Արթուր և Ջորջ» վեպում՝ կարելի է փաստել, որ այն աչքի է ընկնում պատումային դրսևորումների երեք տարբեր հարթությունների փոխկապակցմամբ: Բարնսը ստեղծում է պատումի աղավաղման յուրօրինակ շարժընթաց, որտեղ պատմությունը բաժանվում է երկու կարևոր փուլերի՝ փաստագրական և երևակայական: Այսպես, պատմության փաստագրական և երևակայական տարրերի բաժանումը ոչ միայն

համակցում է այս երկու աշխարհները, այլև ընթերցողին թույլ է տալիս որոշել իրականության և գեղարվեստականության սահմանը: Բարնսը հմտորեն մշակել է միջտեքստայնության մի բարդ կառուցվածք, որը թույլ է տալիս ընթերցողին ներթափանցել հերոսների ներաշխարհ և հասկանալ նրանց միտքն ու վարքագիծը: Վեպում տարբեր ժամանակային շերտեր միավորվում են միմյանց հետ՝ ստեղծելով միակողմանի միջտեքստային կապեր, որոնց միջոցով պատմության տարաբնույթ պատումային կտորներ տարբեր ժամանակներում և տարածքներում ստեղծում են մի ամբողջություն:

Հեղինակն այսերապ բացահայտում է կերպարների ինքնությունը, նրանց նպատակները՝ դարձնելով դրանք մասամբ տեսանելի և հասկանալի:

«Տեքստը տեքստում» հնարի շնորհիվ յուրաքանչյուր կերպար պատմական և գեղարվեստական շարադրանքի մեջ հղում է կատարում մյուսին՝ բացահայտելով իրականի և երևակայականի միջև գոյություն ունեցող բարդ հյուսվածքը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ REFERENCES

1. Бахтина, М., 2020. Интерпретация исторического в творчестве Дж. Барнса // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Издательство Московского университета, 187 с.
Bahtina, M., 2020. Interpretacija istoricheskogo v tvorchestve Dzh. Barnsa // Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata filologicheskikh nauk. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 187 s. (In Russian)
2. Деррида, Ж., 2000. «Структура, знак и игра в дискурсе гуманитарных наук» // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. Пер. с фр., вступ. статья Г. К. Косикова. Москва: Прогресс, 536 с.
Derrida, Zh., 2000. «Struktura, znak i igra v diskurse gumanitarnyh nauk» // Francuzskaja semiotika: ot strukturalizma k poststrukturalizmu. Per. s fr., vstup. stat'ja G. K. Kosikova. Moskva: Progress, 536 s. (In Russian)
3. Ankersmit, F., 1983. *Narrative Logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language*. The Hague: Martinus Nijhoff, 247 p.

4. Ankersmit, F., 1994. *History and Tropology: The Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley: University of California Press, 239 p.
5. Barnes, J., 2005. *Arthur & George*. London: Vintage, 505 p.
6. Barthes, R., 1981. *Theory of the Text*. In: R. Young (ed.), *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. Boston: Routledge & Kegan Paul, 326 p.
7. Bradford, R., 2007. "The New Historical Novel." In: *The Novel Now: Contemporary British Fiction*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 169 p.
8. Conan Doyle, A., 1907. "The Case of Mr. George Edalji." *The Daily Telegraph*.
<https://www.arthur-conan-doyle.com/index.php/TheCaseofMr.GeorgeEdalji>
 (Accessed 21.10.2024)
9. Prince, G., 1996. "My Narratology. An Interview with Gerald Prince." London and New York, 324p.
<https://www.diegesis.uni-uppertal.de/index.php/diegesis/article/download/302/480> (Accessed 11.10.2024)
10. Todorov, T., 1971. "The 2 Principles of Narrative." *Author*, Vol. 1, No. 1.
<https://www.davidbardschwarz.com/pdf/todorov.pdf> (Accessed 16.10.2024).
11. Hayden, W., 1980. "The Value of Narrativity in the Representation of Reality." *Critical Inquiry*, vol. 7, no.1, Chicago: The University of Chicago Press, p. 101.
12. Zola, É., 1898. Open letter to the French President Faure. Published in *L'Aurore*
<https://jean-max-guieu.facultysite.georgetown.edu/other-interests/english-translation-of-emile-zolas-jaccuse> (Accessed 14.11.2024).

AREVHAT KHACHATRYAN - THE NARRATIVE MODES IN JULIAN BARNES' "ARTHUR AND GEORGE"

Keywords: *narrative, reality, fact, intertextuality, history*

The article examines the narrative modes in Julian Barnes' "Arthur and George", where the author constructs the interplay of fiction, history and narrative interaction. The narrative manifestations are undermined and each contributes to a deeper understanding of the novel. In representing the narrative reality of the text, Barnes employs a full range of postmodernist techniques, including a rich historical and documentary foundation,

fictionalized characters, real historical events, and multiple instances of narrative deconstruction.

АРЕВАТ ХАЧАТРЯН - ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНЫЕ ФОРМЫ В РОМАНЕ ДЖУЛИАНА БАРНСА «АРТУР И ДЖОРДЖ»

***Ключевые слова:** повествование, реальность, факт, интертекстуальность, история*

В статье рассматриваются повествовательные формы романа Джулиана Барнса «Артур и Джордж», в котором автор **демонстрирует** взаимодействие вымысла и истории как в реальности, так и в художественном произведении. Характерный для романа распад повествования имеет большое значение для более глубокого понимания произведения. При изображении повествовательной реальности романа рассказчик применяет постмодернистские приемы, включая богатую историко-документальную основу, вымышленных героев, многочисленные деконструкции реальных случаев и событий.

Ներկայացվել է՝ 06.10.2025 թ.
Գրախոսվել է՝ 29.10.2025 թ.

СЕМАНТИЧЕСКИЙ МЕТАЯЗЫК КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ МЕТОД: ФОРМИРОВАНИЕ, СТАНОВЛЕНИЕ, ЭКСПЛАНАТОРНО- ФОРМАЛИЗУЮЩАЯ СИЛА

ДАВИД ГАРИБЯН

Аннотация

Семантический метаязык является средством формализации содержательной стороны языковых единиц, необходимым не только для экспликации их семантических особенностей, но и для выявления причин сложных случаев тех или иных грамматических ограничений, характерных для предикатных лексем типа: **заблуждайся* или **противоборствуй* или разночтений, возникающих под воздействием отрицания: *не ошибался = а) 'не делал Р' или б) 'Р имело место, но не интерпретируется как Р'*.

Идея семантического метаязыка восходит к Николаю Кузанскому и Лейбницу. Последний оказался наиболее близок к современному пониманию семантического метаязыка, предлагая создать язык универсальных исчислений человеческого разума (*calculus raticionator*). Неоценимый вклад в развитие семантического метаязыка внесла теория типов Рассела и “Логико-философский трактат” Витгенштейна. Дальнейшее развитие теория семантического метаязыка получила в трудах Карнапа и представителей Венского философского кружка. В русскоязычном языкознании теория семантического метаязыка развивалась преимущественно в рамках модели Смысл – Текст и сформировавшейся вокруг ее теоретических постулатов Московской семантической школы.

Ключевые слова: *семантический метаязык, семантическая запись, неопозитивизм, Московская семантическая школа, элементарные смыслы, семантические примитивы, семантические кварки, пресуппозиция, принципиальная двухактантность, интерпретативы, стативы*

Введение

Семантический метаязык представляет собой язык второго (по отношению к естественному языку) уровня, предназначенный для

построения суждений о естественном языке. В этом обиходном смысле классические определения к примеру, частей речи, выполнены на метаязыке. В определении “Существительное – часть речи, обозначающая предметы и отвечающая на вопросы кто? что?” нет лексических единиц, обозначающих что-либо в экстралингвистической действительности. Область их реферирования лежит исключительно в плоскости естественного языка. Семантический метаязык данного типа богато представлен в лингвистической учебно-методической литературе. Обиходный метаязык (ОМ) выстроен при опоре на лексические единицы языка первого уровня. Этого в данном случае достаточно для применения ОМ в процессе обучения, а также при составлении лексических дефиниций, необходимых для пополнения словарного запаса учащихся, или иных прикладных целей, не требующих задействования в семантическом метаязыке элементов, характеризующихся однозначностью и пригодных для структурирования специальных семантических записей, подлежащих верификации и способных к предельной идентификации толкуемых лексических единиц и (или) микросинтаксических конструкций. Разница между обиходным метаязыком (ОМ) и специализированным метаязыком (СМ) заключается таким, образом, помимо сферы и целей применения, также и в экспланаторной и формализующей силе. Совершенно очевидно, что для объяснения характерных ошибок армяноязычной аудитории, изучающей русский язык, типа “*я пошел в Москву” достаточно формулировки “значение русских глаголов движения всегда предполагает спецификацию средства передвижения” (учитывая, что сама ошибка производна от дословного перевода армянского глагола գլիւի, для которого спецификация средства передвижения не является характерной). Однако стоит усложнить задачу и попытаться объяснить недопустимость конструкции с тем же армянским глаголом *գլիւի ծովով նստիմը как экспланаторной силы ОМ оказывается недостаточно, что заставляет нас ограничиться отсылкой к разграничению идиоматичности и неидиоматичности, тогда как первопричина некорректности в данном случае заключается в выведенной еще Филмором аксиоме (Fillmore), согласно которой одновременная реализация в поверхностных конструкциях семантических ролей Инструмента и Средства является недопустимой (ср. русское *рисовать кистью чернилами при том, что русская конструкция, аналогичная рассматриваемой выше армянской – *плыть по морю на корабле* – вполне допустима по той причине, что именная группа *на N_{предл}* (на крыше, на диване) в русском языке чаще всего является поверхностным выражением семантической роли Место, а не

Средства). Экспланаторная сила ОМ, несмотря на то, что ее традиционно достаточно для объяснения относительно “легких” случаев проявления семантических особенностей лексических единиц¹, оказывается не у дел, когда объяснение невозможно без верифицируемой² формальной экспликации данных особенностей. К примеру ОМ оказывается бессилем, когда перед нами стоит задача формализация такого явления как *нарушение принципиальной двухактантности*, характерного для глаголов перцепции. Здесь уместно вспомнить знаменитый пример из (Падучева) **На дороге показался я*, недопустимость которого обусловлена тем, что происходит нарушение двухактантности и субъект действия совпадает с субъектом перцепции. Именно здесь для формализации данной особенности необходимо прибегнуть к СМ. Так, семантическая запись глагола *показаться* в конструкции *на дороге показался всадник* может быть представлена следующим образом: *'X совершает действие, благодаря которому оказывается в поле зрения говорящего' (пресуппозиция); 'Говорящий визуально фиксирует появление X-а'*. Недопустимость конструкции, таким образом, связана с совпадением субъекта действия в пресуппозиции и субъекта перцепции в ассерции, что заставляет говорящего фиксировать свое собственное появление, что отражается и на семантической записи, становящейся аномальной: **'Говорящий совершает действие, благодаря которому оказывается в*

¹ Под лексическими единицами в настоящей статье подразумевается предикатная лексика, для толкования которой необходимо составление семантической записи, в отличие от предметной лексики, толкование которой может быть сведено к перечислению ее основных дифференциальных признаков в рамках метода компонентного анализа. Базовая разница в данном случае сводится к тому, что для толкования предметных имен чаще всего может быть достаточно экспланаторной силы ОМ, посредством единиц которого и выражены дифференциальные и интегральные признаки. Ярким примером являются термины родства: *дедушка* – ‘*близкий родственник*’, ‘*родство через родителей*’, ‘*мужской пол*’. В компонентном анализе, таким образом, чаще всего задействованы единицы ОМ (если прикладные или другие цели исследование не требуют иного), тогда как аналогичное толкование предикатной лексики не представляется возможным (ср. глаголы *приказывать*, *просить* и др. или любую другую предикатную единицу).

² Под верифицируемостью в данном случае следует понимать способность семантической дефиниции обеспечивать движение исследовательской мысли не только в направлении “лексема → значение”, но и “значение → лексема” – принцип лежащий в основе так называемой “активной” лексикографии.

своем поле зрения (пресуппозиция); ‘Говорящий визуально фиксирует свое появление’

В целом, экспланаторная сила зависит от формализующего потенциала. Последний же необходим в случае, когда речь идет о прикладном применении полученных данных (в корпусных технологиях³, машинном обучении, технологиях, связанных с ИИ – везде, где традиционной грамматики и ее объяснительной силы оказывается недостаточно). В силу взаимозависимости и взаимообусловленности экспланаторного и формализующего начала уместно оперировать понятием “экспланаторно-формализующей силы”

В настоящей статье, таким образом, будет рассмотрен широкий спектр вопросов, связанных с формализацией смысла и потенциалом семантического метаязыка, рассматриваемого в качестве научного метода.

Актуальность исследования обусловлена не ослабевающим интересом науки о языке к проблемам экспликации и формализации смысла, необходимости адаптации содержательной стороны языковых единиц к нуждам современных прикладных лингвистических технологий.

Ниже будет кратко представлена история разработки СМ, а также будут приведены примеры семантических особенностей конструкций и лексических единиц, выявление и объяснение которых невозможно без обращения к формализующим методам СМ.

Из истории разработки СМ

Первичная концепция семантического метаязыка сформировалась вне лингвистики и была связана с попытками создания языка описания человеческого знания. Впервые подобная мысль высказана Николаем Кузанским. В своем “Компендии” он утверждает, что необходимо располагать неким первичным базовым языком, единицы которого не нуждались бы в толковании, но сами служили бы средством толкования (Кобозева 2000). В этом утверждении Николай Кузанский по сути предвосхищает современный подход к дифференциации языков первого и второго уровня, то есть естественного языка и языка, необходимого для построения суждений о естественном языке. Помимо этого, в этом утверждении имплицитно заложена также и идея о системности “базового языка”

³ В частности, решение одной из базовых проблем, стоящих перед корпусной лингвистикой – снятие омонимии также невозможно без формализации (см. ставший классическим пример *Эти тилы стали есть на складе*).

и его структурированности: если единицы базового языка не нуждаются в толковании, но сами служат толкованием, то, очевидно, что они должны быть “очищены” от всех возможных видов разночтения и быть настолько элементарными, что их дальнейшее расщепление на семантические составные оказалось бы невозможным.

Базовые основы современного понимания того, что собой представляет метаязык, были заложены также и Лейбницем (Лейбниц 1984). Так, в трактате “О комбинаторном искусстве” Лейбниц формулирует идею “алфавита человеческих мыслей”. Лейбниц выдвигает данную идею в контексте принципиальной возможности сведения всех сложных понятий к элементарным – точно так же, как графически слова сводятся к буквам. Рассуждения Лейбница исходили из того, что если удастся выстроить “алфавит понятий”, то станет возможной разработка универсальной системы, в рамках которой любое суждение можно проверить подобно арифметическому примеру. Под “буквами” алфавита человеческих мыслей Лейбниц понимал элементарные неделимые понятия, которые невозможно свести к другим, составляющим их понятиям. Конечной целью составления подобного алфавита, таким образом, Лейбниц считал построение “*characteristica universalis*” – универсальный язык, язык символов, где каждое сложное суждение образуется конфигурацией элементарных понятий. Подобные конфигурации, в свою очередь, должны были применяться для “исчислений разума” (*calculus raticionator*). При этом под элементарными понятиями (хотя Лейбниц так и не составил их полного списка) предполагались логические категории, философские онтологические понятия, эмпирические данные (представленные, базирующиеся на чувствах).

И в рассуждениях Кузанского, и в рассуждениях Лейбница, таким образом, стержневыми характеристиками предполагаемого универсального языка являются его формальный характер (возможность применения в исчислениях) и структурированность (укомплектованность исключительно элементарными понятиями, которые не сводятся к другим понятиям, но сами образуют их). Рассуждения же Лейбница, особенно в части, касающейся элементарных понятий, предвещают современную теорию семантического метаязыка. При этом “элементарное понятие” универсального языка исчислений эквивалентны современному понятию “семантический примитив”: “Семантический примитивы или неопределяемые понятия – простейшие слова-смыслы, не представимые через какие-либо другие слова данного языка. Таковы смыслы ‘делать’, ‘воспринимать’, ‘хотеть’, ‘мочь’, ‘чувствовать’, ‘знать’, ‘считать’,

‘говорить’, ‘существовать’, ‘быть’, ‘находиться’, ‘предшествовать’, ‘я’, ‘отношение’, ‘объект’, ‘время’, ‘пространство’, ‘причина’, ‘условие’, ‘свойство’, ‘часть’, ‘число’, ‘количество’, ‘норма’, ‘ситуация’, ‘один’, ‘такой, что’, ‘хороший’, ‘больше’, ‘не’ и ряд других <...>” (Апресян 2009: 14). При этом существует и ряд других более сложных понятий типа ‘момент’, ‘продолжаться’, ‘начаться’ и ряд других, которые сводятся посредством толкований к семантическим примитивам, составляющим их: *X продолжается* – ‘до момента t X не существовал, в момент t X начал существовать и все еще существует после момента t ’. Наряду со сведением сложных понятий к элементарным, практикующемуся в современной теории семантического метаязыка, Лейбниц предвосхитил также и еще одно ее понятие, близкое к семантическому примитиву, но принципиально от него отличающееся – “семантический кварк”. Семантическим кварком традиционно именуются семантические единицы СМ, которые входят состав только лексических значений (в отличие от системообразующих смыслов, имеющих как лексическое, так и грамматическое проявление⁴) или образуют группы смежных смыслов для целого класса слов (смысл ‘*требовать*’, характерный для семантической группы глаголов волеизъявления и смежных лексических единиц), а также целый пласт смыслов, не имеющих лексем-названий в семантическом метаязыке (к примеру, семантические элементы, общие для ряда семантических примитивов⁵). Их принято именовать семантическими кварками.

Огромный вклад в разработку теории семантического метаязыка внесли также и неопозитивисты. Здесь необходимо упомянуть парадоксы Рассела (Рассел 2007), общее содержание которых сводится к тому, что допущение о том, что для любого свойства существует множество

⁴ См. семантические примитивы типа ‘время’ или ‘причина’, имеющие не только лексическое, но и грамматическое проявление и в силу этого факта являющиеся системообразующими.

⁵ См. общие семантические компоненты семантических примитивов ‘думать’, ‘хотеть’, ‘считать’, ‘знать’ и др. Для этих общих семантических компонентов в семантическом метаязыке нет самостоятельной лексемы-названия, однако очевидно, что все они связаны тем, что обозначают состояния. Соответственно, единицей семантического метаязыка, объединяющей данные лексемы, является смысл ‘сативность’. В (Апресян 2009) предполагается, что на роль семантических кварков могут претендовать также и традиционные лингвистические термины типа ‘однократность’, ‘неоднократность’. В этом смысле семантические кварки могут быть почерпнуты из ОМ.

объектов, обладающих им, содержат логическую ошибку, так как в этом случае само множество включается в себя же в качестве собственной единицы⁶. Для преодоления данного парадокса Расселом была предложена теория типов, в общих чертах сводящаяся к тому, что множество может содержать только объекты ниже своего уровня, но не самое себя. Лингвистическое преломление теории типов получает благодаря тому, что Расселом параллельно введению иерархии типов (объекты первого уровня или индивиды, множество объектов первого уровня, множество множеств объектов первого уровня и т.д.) были введены также и высказывания разных типов (высказывания об индивидах первого уровня, высказывания о множестве объектов первого уровня, высказывания о множестве множеств и т.д. при условии, что каждое высказывание должно относиться к строго определенному типу и не содержать самое себя), что де-факто позволило разграничить язык-объект и метаязык и эксплицировала тот факт, что сам парадокс носит, в том числе, и сугубо лингвистический характер. В общенаучном плане теория типов и соответствующих им высказываний поставили под сомнение эффективность самого языка логики, так как в свете данной теории традиционные утверждения типа *“Данное утверждение ложно”* ссылались на самих себя и становились бессмысленными. Это породило проблему очищения языка науки от “бесмыслицы” или “метафизики”, ставшую краеугольным для другого эпохального труда, внесшего неопределимый вклад в разработку СМ – “Логико-философского трактата” Витгенштейна, в афоризмах которого постулируется принципиальная ограниченность познавательных возможностей языка: “Все что может быть сказано, может быть сказано ясно, а о том о чем невозможно говорить, следует умолчать. Тайны не существует” (Витгенштейн 1994), “Всякая метафизика, всякая философия, которая говорит о “мире вообще”, “о неизреченном”, – выходит за границы познания” и “Смысл мира должен лежать вне его. В мире все так, как оно есть и все происходит так, как оно происходит, в нем нет никакой ценности – если бы она была, то имела бы значение”. Собственно лингвистический смысл трактата и его ценность в общетеоретическом плане разграничения языка-объекта и метаязыка сводится к следующим посылам: а) язык способен изображать лишь факты; б) все что относится

⁶ Парадокс традиционно иллюстрируется так называемой “загадкой брадобрея”, к которой прибегал сам Рассел: “Пусть в некой деревне живет брадобрей, который бреет всех жителей деревни, которые не бреются сами, и только их. Бреет ли брадобрей сам себя”. Любой из возможных ответов в данном случае будет содержать логическое противоречие.

к этике, эстетике, метафизике или религии выходит за пределы языка; в) язык ограничен в познании и его познавательные возможности органичиваются границами мира, который мы может мыслить. Несмотря на то, что в тексте “Трактата” не прямых упоминаний проблемы метаязыка, из его теоретических посылок следовало, что коль скоро язык ограничен пределами мира и не может описывать ничего вне его этого мира, то в случае описания чего-либо, касающегося метафизики, религии и т.д., язык должен был бы описывать не мир как совокупность фактов, а самого себя. Именно этот вывод стал в определенном смысле “священным” для неопозитивистов. Так, Карнап бнапрямую заимствовал идею “того о чем можно говорить” и того, “что можно показать” в качестве основы для разработки строгого метаязыка науки (Карнап 1998).

Все еще имплицитное, но уже сугубо лингвистическое обрамление проблема семантического метаязыка получает в работах Филлмора “Дело о падеже” (Филлмор 1981) и “Дело о падеже открывается вновь” (Филлмор₁ 1981). Благодаря разграничению поверхностных и глубинных падежей (и, соответственно, поверхностных и глубинных структур), Филлмор фактически преподносит глубинные падежи (и глубинные структуры) в качестве инварианта по отношению ко всем своим поверхностным проявлениям, и именно для описания этого глубинного инварианта требовался новый инструментарий, способный как формализовать это глубинное, так и объяснить поверхностное⁷. При этом понятие падежа здесь использовано не в качестве словоизменительной категории, но в качестве категории, характеризующей ту или иную подчиненную глаголу именную группу в качестве носителя свойственной предложению глубинной семантики, регулирующей специфику взаимоотношений именной группы с глаголом. Разница в глубинной семантике подчиненных глаголу именных групп может быть наглядно продемонстрирована следующими двумя минимальными контекстами *он грустит* и *он бежит*. Несмотря на формальную идентичность субъектов двух конструкций, в первом случае мы имеем дело с субъектом состояния, во втором – с субъектом действия. При этом сами глубинные падежи понимаются Филлмором как “ <...> набор универсальных, возможно врожденных, понятий, идентифицирующих некоторые типы суждений, которые человек

⁷ Впрочем, аналогичная концепция, предполагающая функциональный подход к падежам, выстраивание падежной системы без учета их формального выражения сформировался также и в рамках глоссематики Ельмслева (Ельмслев 2006)

способен делать о событиях, происходящих вокруг него, – суждений о вещах такого рода, как “кто сделал нечто”, “с кем нечто случилось”, “что подверглось некоему изменению”” (Филлмор 1981: 405). Всего для описания глубинных структур Филлмор предлагает 6 основных глубинных падежей: Агентив (А), Инструменталис (I), Датив2(D), Фактитив (F), Локатив (L), Объектив (O).

Дальнейшая разработка семантического метаязыка происходила уже не только в умозрительной, но и в сугубо прикладной плоскости. Поворотным этапом в развитии теории метаязыка стал Джорджтаунский эксперимент – состоявшийся 7 января 1954 года в штаб-квартире IBM в Нью-Йорке. Джорджтаунский эксперимент – это первый в истории человечества опыт машинного перевода, когда с русского языка на английский машиной⁸ было переведено около 10 предложений. Этот относительно удачный опыт, однако, позволил эксплицировать тот факт, что традиционная грамматическая теория не пригодна ни для формализации смысла, ни для работы со словарями для вычислительных машин, ни для “оязыковления” смысла. По существу, возникшие трудности стали стимулом как для формирования математической (на сегодняшний день – компьютерной) лингвистики, так и для разработки такой грамматики естественного языка, которая была бы в состоянии решать прикладные задачи перевода и обладала бы инструментарием для извлечения смысла из текста и трансформации смысла в текст (то есть умела, с одной стороны – моделировать коммуникации, с другой – учить машину языку). В советском русскоязычном языкознании была разработана модель Смысл ↔ Текст (МСТ), работавшая двух направлений: семантический анализ (извлечение смысла) и семантический синтез (кодирование смысла в текст). Модель, следовательно, была выстроена вокруг необходимости формализации смысла и, как следствие, разработки метаязыка, пригодного для формального представления смысла. Основные теоретические положения модели изложены в (Жолковский, Мельчук: 1967), (Жолковский, Мельчук: 1984), (Мельчук: 1998), (Мельчук 1995), (Апресян 1974). Вокруг модели в дальнейшем сложилась Московская семантическая школа (МСШ), подходы которой к семантическому

⁸ Сама машина-переводчик, IBM-701, состояла из 11 блоков, занимая пространство, равное теннисному корту, располагая шестью основными правилами и насчитывая около 250 лексических единиц.

метаязыку, его структуре, и комплектации необходимыми единицами-названиями смысла изложены выше по (Апресян 2009).

Экспланаторно-формализующая сила СМ

Ниже будут приведены примеры предикатной лексики, лингвистические особенности которых семантически детерминированы. Их экспликация и дальнейший анализ неизбежно предполагает обращение к формализующим методам СМ (составление семантической записи, ее конфигурирование, выявление ключевых смыслов).

1. Семантически близкие микросинтаксические конструкции, не являющиеся синонимичными. Мы используем термин микросинтаксические конструкции вслед за (Иомдин 200) для обозначения конструкций, объяснение семантических особенностей которых в рамках традиционного синтаксиса затруднительны. К рассматриваемым типам конструкций относятся пары типа *стрелять в X vs стрелять по X-у, порезать X-ом vs порезать об X, охотиться на X vs охотиться за X-ом*. Разница между элементами первой пары конструкций кажется самоочевидной и зачастую выявляется носителем языка при опоре на интроспекцию: в первом случае стрельба ведется по недвижимому объекту, во втором объект движется. Ситуация осложняется, когда возникает необходимость в прикладной адаптации данной семантической разницы (машинное обучение, корпусные технологии, и т.д.). В этом случае необходимо составление семантической записи, способной зафиксировать данную разницу на уровне смысловых конфигураций. Данная семантическая запись должна отражать динамичность или статичность объекта стрельбы. Эти две особенности, в целом, претендуют на статус пресуппозиции и как следствие, должны быть учтены в семантической записи в качестве таковой. Семантическая запись⁹, для левой конструкции (*стрелять в*), таким образом, будет иметь следующий вид: '*A2 не находится в движении (пресуппозиция); A1 производит выстрел по направлению A2*'. Запись релевантна для конструкций типа *стрелять в*

⁹ Смыслы, представленные в приведенных в настоящей статье семантических записях, могут быть представлены в виде еще более элементарных семантических элементов. Так находится в движении = 'в момент времени t находится в месте A, в следующий за моментом времени t момент времени t1 находится в месте A1 и т.д.'. Тем не менее, мы придерживаемся глубины расщепления, сообразной целям настоящей статьи, допуская как дальнейшее сведение смыслов к еще более элементарным, так и возможность составления альтернативных семантических записей.

медведя. Семантическая же запись *стрелять по* предполагает экспликацию факта подвижности A2 в пресуппозиции (*стрелять по медведю*), а также того факта, что может быть представлен неким множеством (в случае если $_{по}N_{дат}$ замещается существительным, реферирующим к классу в конструкциях типа *стрелять по врагу*): ‘A2 или некое множество, состоящее из A2, находится в движении (пресуппозиция); A1 производит выстрел в направлении A2’.

Разница между левым и правым элементом в паре *порезать X-ом/порезать об X* (*порезать руку стеклом/порезать руку об стекло*) сводится к преднамеренности и непреднамеренности. Факт, обозначаемый левой конструкцией, мыслится как целенаправленное действие, а обозначаемый правой конструкцией – как случайность. “Преднамеренность-непреднамеренность” являются смыслами, для которых в семантическом языке нет лексем-названий (сами же лексемы *преднамеренность* и *непреднамеренность* слишком сложны для того, чтобы претендовать на название смысла). Следовательно, подобные невербализуемые в семантическом метаязыке смыслы различаются, как правило, с помощью семантических кварков. В данном случае таковыми являются названия соответствующих классов фундаментальной классификации предикатов *Действие* (*порезать X-ом*) и *Добытие* (*порезаться об X*). Предикаты, представленные в левом и правом элементе рассматриваемой пары, таким образом, отличаются принадлежностью к разным классам ФКП.

Аналогичная разница наблюдается также и в паре *охотиться на X/охотиться за X-ом*, также объясняется принадлежностью к разным классам предикатов, опосредованной имплицитным проявлением категории определенности-неопределенности. Предикат левой конструкции как с косвенным дополнением, так в абсолютном употреблении (*охотиться на оленя в лесу, охотиться в лесу*) относится к классу ФКП *Занятие*, что среди прочего, обусловлено тем, что имя, замещающее $_{на}N_{род}$, характеризуется референтом класса. Этим обусловлена недопустимость или по крайней мере, уязвимая идиоматичность конструкции *?охотиться за оленем*. Здесь, таким образом, вырисовывается также и противопоставление $_{на}N_{род}$ и $_{за}N_{тв}$. Для первой именной группы характерен референт класса, для второй – актуальный референт. Именно поэтому недопустимы также и конструкции с соответствующим девербативом типа

*оохота за оленем*¹⁰ в противоположность конструкции *охота за преступником*. Таким образом, стержневым для данного противопоставления является семантический кварк “определенности – неопределенности”, опосредованный способностью именной группы реферировать либо к самому классу либо к объекту класса. Вся же совокупность характеристик является основанием для распределения двух конструкций по разным классам ФКП: *Занятие (охотиться на оленя)* и *Деятельность (охотиться за преступником)*.

2. Семантически детерминированное грамматическое поведение предикатной лексики. Разработка семантического метаязыка позволила выявить целый ряд смыслов, которым противопоставлены те или иные граммемы. Наиболее наглядным примером в данном случае является семантический кварк *стативности/состояния*, которому противопоставлены граммемы ПОВЕЛ., НЕСОВ. НАСТ и ряд других. Так как стативность объединяет целые классы предикатов, не характеризующихся, на первый взгляд, никакими интегральными признаками (так, стативность объединяет глаголы знания и мнения (фактивы и путативы) с глаголами противодействия и интерпретативами и деструктивными интерпретативами), то данные грамматические ограничения обнаруживаются у целого ряда слов. Ниже мы остановимся на наиболее частотных семантически детерминированных грамматических особенностях. Так, актуально-длительное значение граммемы НЕСОВ и сама граммема ПОВЕЛ притивопоказаны:

- а) фактивам и путативам (*смотри он знает/считает, *най, *считай¹¹);
- б) интерпретативам (*смотри он заблуждается, *заблуждайся);
- в) деструктивным интерпретативам (*смотри, они разрушают страну, *разрушай страну);
- г) глаголам противодействия (*смотри, он противоборствует, *противоборствуй)

¹⁰ Гипотетическая идиоматичность в данном случае означала бы, что охота ведется за отдельно взятым, конкретным объектом.

¹¹ Возможные конструкции типа *най, что мне не все равно* или *считай что хочешь* не нарушают данной закономерности, так как первое представляет акт сообщения информации (стативный смысл выветривается), а не означает ‘испытывай состояние’. Конструкция же с путативом имплицитно предполагает некоторое множество состояний, из которых говорящий предлагает собеседнику выбрать. Следовательно, граммема ПОВЕЛ не затрагивает состояния как такового.

д) другим глаголам состояния (*смотри, он ненавидит, *ненавидь).

3. Нарушение принципиальной двухактантности и другие грамматические особенности. Прототипическим проявлением принципиальной двухактантности является семантическая запись интерпретативов, имеющая, как правило, следующий вид: *Х ошибается, (думая что Р) – ‘Х думает что Р (пресуппозиция); Говорящий считает, что Р относится к классу мыслей, которые возникают у людей, когда они не знают истинного положения дел’.*

Семантические особенности интерпретативов традиционно сводятся к следующим:

- а) принципиальная двухактантность (имевший место факт Р и его интерпретация R);
- б) перфективность факта Р;
- в) принципиально важное несовпадение субъектов действия Р и оценки R;
- г) наличие стативного компонента, путатива ‘считать’.

Одно из наиболее ярких семантически детерминированных грамматических особенностей интерпретативов заключается в сложностях с образованием грамлеммы НАСТ первого лица: *?Я заблуждаюсь*. Связана данная неидиоматичность с нарушением как пункта б) (то есть нивелируется перфективность факта Р и он имеет место одновременно с оценкой R, происходит деперфективация), так и пункта в) (субъект действия Р и оценки R начинают совпадать).

Другая особенность интерпретативов связана с разночтением, возникающим тогда, когда интерпретатив оказывается под отрицанием: *он не заблуждался*. При этом фраза понимается двояко: а) Х не думает¹², что Р; б) Р не относится к классу мыслей, которые возникают у людей, когда они не знают истинного положения дел.

Заключение

Семантический метаязык, таким образом, выступая не только средством формализации недоступных прямому наблюдению лингвистических особенностей языковых единиц, претендует на то, чтобы рассматриваться в качестве самостоятельного исследовательского метода.

¹² Одна из характерных особенностей пресуппозиции как части толкования заключается в том, что она не подвержена действию отрицания, однако под влиянием отрицания семантическая запись трансформируется и пресуппозиция переходит в ассерцию.

В этом качестве семантический метаязык обладает всеми необходимыми особенностями: он **системен**, так как вписывается в лингвистическую парадигму семантического детерминизма, он **интерсубъективен**, что обеспечивает его доступность не только для сугубо лингвистических, но и для смежных дисциплин, полученные с его помощью данные **верифицируются** самым языковым материалом. Семантический метаязык позволяет подвергать анализу сложные случаи грамматического поведения предикатных лексем и конструкций, не доступных экспликации и формализации ни в рамках традиционной лексикографии, ни в рамках традиционной синтаксической теории. Помимо этого, семантический метаязык обладает также и **таксономическим потенциалом**. Классификации, выстраиваемые на его основе, образуют не строгие иерархии, а многократно пересекающиеся классы (как это показано на примере семантического кварка стативности, объединяющего тематически неоднородные глагольные группы).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ REFERENCES

1. Апресян Ю. Д. (1974), Лексическая семантика. Синонимические средства языка. М., “Наука”, 1974, с. 367
Apresjan Ju. D. (1974), Leksicheseskaja semantika. Sinonimicheskie sredstva jazyka. M., “Nauka”, 1974, s. 367
2. Апресян Ю. Д. (2009), Исследования по семантике и лексикографии. Том I. Парадигматика. М.: Языки славянских культур, 2009, 567 с.
Apresjan Ju. D. (2009), Issledovanija po semantike i leksikografii. Tom I. Paradigmatika. M.: Jazyki slavjanskih kul'tur, 2009, 567 s.
3. Витгенштейн Л. (1994), Логико-философский трактат // Витгенштейн Л. Философские работы (часть I), М., “Гнозис” 1994, с. 612
Vitgenshtejn L. (1994), Logiko-filosofskij traktat // Vitgenshtejn L. Filosofskie raboty (chast' I), M., “Gnozis” 1994, s. 612
4. Жолковский А. К., Мельчук. И.А. (1967) О семантическом синтезе // Проблемы кибернетики, вып. 19. М.: Издательство “Наука”, 1967, с. 177-239
Zholkovskij A. K., Mel'chuk. I.A. (1967) O semanticheskom sinteze // Problemy kibernetiki, vyp. 19. M.: Izdatel'stvo “Nauka”, 1967, s. 177-239

5. Жолковский А. К, Мельчук И. А. (1984) Толково-комбинаторный словарь русского языка, Вена, Wiener Slavistischer Almanach 1984
Zholkovskij A. K, Mel'chuk I. A. (1984) Tolkovo-kombinatornyj slovar' russkogo jazyka, Vena, Wiener Slavistischer Almanach 1984
6. Иомдин Л. (2006), Многозначные синтаксические фраземы: между лексикой и синтаксисом // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Труды международной конференции «Диалог 2006» (Бекасово, 31 мая – 4 июня 2006). М.: 2006, с. 202-206
Iomdin L. (2006), Mnogoznachnye sintaksicheskie frazemy: mezhdu leksikoj i sintaksisom // Komp'juternaja lingvistika i intellektual'nye tehnologii. Trudy mezhdunarodnoj konferencii «Dialog 2006» (Bekasovo, 31 maja – 4 ijunya 2006). М.: 2006, s. 202-206
7. Кобозева И. М. (2000), Лингвистическая семантика, М., Эдиториал УРСС, 2000, 352 с.
Kobozeva I. M. (2000), Lingvisticheskaja semantika, М., Jeditorial URSS, 2000, 352 s.
8. Лейбниц Г. В. (1984), Сочинения в четырех томах, Т.3, М., “Мысль”, 1984
Lejbnic G. V. (1984), Sochinenija v chetyreh tomah, Т.3, М., “Mysl””, 1984
9. Мельчук И. А. (1998), Опыт теории лингвистических моделей Смысл ↔ Текст, М.: “Языки русской культуры”, 1999, 346 с.
Mel'chuk I. A. (1998), Opyt teorii lingvisticheskikh modelej Smysl ↔ Tekst, М.: “Jazyki russkoj kul'tury”, 1999, 346 s.
10. И. А. Мельчук (1995), Русский язык в модели Смысл↔Текст, М., Вена, 1995 (Wiener Slawistischer Almanach; Sbd 39)
A. Mel'chuk (1995), Russkij jazyk v modeli Smysl↔Tekst, М., Vena, 1995 (Wiener Slawistischer Almanach; Sbd 39)
11. Р. Карнап (1998), “Преодоление метафизики логическим анализом языка” // Аналитическая философия: становление и развитие (антология), М., “Прогресс-Традиция”, 1998, с. 69-90
R. Karnap (1998), “Preodolenie metafiziki logicheskim analizom jazyka” // Analiticheskaja filosofija: stanovlenie i razvitie (antologija), М., “Progress-Tradicija”, 1998, s. 69-90
12. Рассел Б. (2007) Логический атомизм // Аналитическая философия: становление и развитие (антология), М., “Прогресс-Традиция”, 1998, с. 38-43

- Rassel B. (2007) Logicheskij atomizm // Analiticheskaja filosofija: stanovlenie i razvitie (antologija), M., "Progress-Tradicija", 1998, s. 38-43
13. Филлмор Ч. (1981) Дело о падеже // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X: Лингвистическая семантика. М., "Прогресс" 1981, с. 369 – 495
Fillmor Ch. (1981) Delo o padezhe // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Vyp. X: Lingvisticheskaja semantika. M., "Progress" 1981, s. 369 – 495
14. Филлмор Ч. (1981), Дело о падеже открывается вновь // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. X: Лингвистическая семантика. М., "Прогресс" 1981, с. 496 – 530
Fillmor Ch. (1981), Delo o padezhe otkryvaetsja vnov' // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Vyp. X: Lingvisticheskaja semantika. M., "Progress" 1981, s. 496 – 530

ԴԱՎԻԹ ՂԱՐԻՔՅԱՆ - ԻՄԱՍՏԱՔԱՆԱԿԱՆ ՄԵՏԱԼԵԶՈՒՆ ՈՐՊԵՍ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴ. ԶԵՒԱՎՈՐՈՒՄԸ, ԿԱՅԱՑՈՒՄԸ, ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ՈՒԺԸ

***Հիմնաբաներ՝** իմաստաբանական մետալեզու, խորքային կաոույցներ, մոդելավորում, բացատրական ուժ*

Իմաստաբանական մետալեզուն լեզվական միավորների բովանդակային բաղադրիչը նկարագրելու միջոց է, որն անհրաժեշտ է ոչ միայն դրանց իմաստային առանձնահատկությունները բացատրելու, այլև նշյալ միավորների քերականական ոչ ստանդարտ առանձնահատկությունների ձևավորման պատճառները բացահայտելու համար: Իմաստաբանական մետալեզվի տեսությունը սկիզբ է առել Նիկոլայ Կուզանցուց և Լայբնիցից: Վերջինս ընդհուպ մոտեցել էր սեմանտիկ մետալեզվի ժամանակակից ըմբռնմանը՝ առաջ քաշելով մարդկային մտքի նկարագրման համընդհանուր լեզվի (calculus raticionator) գաղափարը: Ռասելի տիպերի տեսությունը և Վիտգենշտեյնի Tractatus Logico-Philosophicus-ը անգնահատելի ներդրում ունեցան իմաստաբանական մետալեզվի զարգացման գործում: Իմաստաբանական մետալեզվի հետագա զարգացումը սերտորեն կապված է Կարնապի և Վիեննայի փիլիսոփայական խմբակի աշխատությունների հետ: Ռուսական լեզվաբանության մեջ իմաստաբանական մետալեզվի տեսությունը զարգացավ հիմնականում «Նշանակություն-տեքստ» մոդելի և դրա տեսական դրույթների շուրջ ձևավորված Մոսկվայի իմաստաբանական դպրոցի շրջանակներում:

DAVID GHARIBYAN - SEMANTIC METALANGUAGE AS A RESEARCH METHOD: FORMATION, DEVELOPMENT, EXPLANATORY-FORMALIZING POWER

Keywords: *semantic metalanguage, deep structures,modeling, explanatory power*

A semantic metalanguage is a means of formalizing the substantive aspect of linguistic units, necessary not only for explicating their semantic features but also for identifying the causes of complex cases of certain grammatical restrictions characteristic of predicate lexemes. The idea of a semantic metalanguage dates back to Nicholas of Cusa and Leibniz. The latter was closest to the modern understanding of semantic metalanguage, proposing the creation of a language of universal calculus of the human mind (calculus raticionator). Russell's theory of types and Wittgenstein's Tractatus Logico-Philosophicus made an invaluable contribution to the development of semantic metalanguage. The theory of semantic metalanguage was further developed in the works of Carnap and members of the Vienna Philosophical Circle. In Russian linguistics, the theory of semantic metalanguage developed primarily within the framework of the Meaning-Text model and the Moscow Semantic School that formed around its theoretical postulates.

Ներկայացվել է՝ 15.10.2025 թ.
Գրախոսվել է՝ 03.11.2025 թ.

**ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ-ԳՆԱՀԱՏՈՂԱԿԱՆ
ԵՂԱՆԱԿԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ
ՏԵՔՍՏԻ ԹԱՐԳՄԱՆՎԱԾՔՈՒՄ**

ԱՆՈՒՇ ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ

Համառոտագիր

Սույն հոդվածը նվիրված է գեղարվեստական տեքստի հեղինակային անհատական եղանակավորման միջոցների վերհանմանը և դրանց պահպանմանը հայերեն թարգմանվածքում: Նյութը քննվում է իմաստային, լեզվաոճական, լեզվամշակութային, գործաբանական վերլուծության մեթոդների դիտանկյունից, և հատուկ կարևորություն է տրվում թարգմանչի դերին՝ որպես ոչ միայն տեղեկատվության սոսկ փոխանցողի, այլև այդ տեղեկատվությունն իր մշակույթին համապատասխանեցնող կարևոր ներկայացուցչի թարգմանության ընթացքում, որի գլխավոր խնդիրը գնահատողականություն արտահայտող և եղանակավորում ձևավորող բնագրի բովանդակությունը թիրախ լեզվին համապատասխանեցնելն է՝ ընթերցողի վրա համանման ազդեցություն ունենալու նպատակով:

Հիմնաբառեր՝ *հեղինակային սուբյեկտիվ եղանակավորում, գնահատական, գնահատողականություն, համարժեքություն*

Ներածություն

Թարգմանաբանության զարգացման ժամանակակից փուլը բնորոշվում է տարբեր գիտությունների տեսանկյունից՝ գեղարվեստական թարգմանության ուսումնասիրության համապարփակ և բազմակողմանի մոտեցմամբ: Գեղարվեստական թարգմանության կարևորագույն խնդիրներից մեկը տարբեր մշակույթների պատկերավոր արտահայտչամիջոցների, հեղինակային սուբյեկտիվ եղանակավորող իմաստների և գնահատականների առավելագույն ճշգրիտ փոխանցումն է թիրախ լեզու: Թարգմանչի խնդիրը միայն բառացի իմաստի փոխանցումը չէ, այլ այն գնահատողական լեզուն, որն արտահայտում է հեղինակի դատողությունները, զգացմունքները, մտադրությունը: Ինչպես Լ. Վենուտին է նշում՝ թարգմանությունը մեկնաբանական գործողություն է, որն արտացոլում է ինչպես բնագրի տեքստը, այնպես էլ թարգմանչի սուբյեկտիվ ընտրությունները (Venuti, 1995):

Հոդվածի **նպատակն** է վեր հանել հեղինակային սուբյեկտիվ եղանակավորման առկայացման միջոցները բնագրում և պարզել՝ որքանով են թիրախ լեզվում պահպանվել գնահատողականություն արտահայտող և եղանակավորում ձևավորող միավորները տեքստի *գործառական, հարանշանակային* և *գործաբանական* մակարդակներում: Այս նպատակն իրականացնելու համար աշխատանքում առաջ են քաշվում հետևյալ **խնդիրները**՝

- տեսականորեն հիմնավորել «հեղինակային սուբյեկտիվ եղանակավորում» հասկացությունը և վերջինիս դրսևորման եղանակները,
- դիտարկել գնահատականն ու գնահատողականությունը որպես աշխարհընկալման կարևորագույն բաղադրիչներ,
- վեր հանել եղանակավորման արտահայտման միջոցները բնագրում և դիտարկել դրանց պահպանման խնդիրը թարգմանվածքում:

Վերոնշյալ խնդիրներից ելնելով՝ աշխատանքում կիրառվում են իմաստային գործաբանական, լեզվաոճական, լեզվամշակութային վերլուծության **մեթոդներ**:

ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ՍՈՒԲԵԿՏԻՎ ԵՂԱՆԱԿԱՎՈՐՈՒՄ

Հեղինակային սուբյեկտիվ եղանակավորումն իր դրսևորումն է գտնում խոսքային հաղորդակցության մեջ, տվյալ դեպքում՝ տեքստում: Բազմաթիվ տեսաբաններ (Ի. Ռ. Գալպերին, Ս. Գ. Իլյենկո, Ե. Մ. Տրետյուխինա, Ա. Վ. Բոնդարկո, Վ. Վ. Վինոգրադով, Գ. Վ. Կոլշանսկի, Ե. Վ. Պադուչևա, Վ. Ն. Տելիյա, Ռ. Ֆաուլեր, Հ. Փ. Գրայս և այլք) են անդրադարձել հեղինակային սուբյեկտիվ եղանակավորման գիտակարգին, որոնք դիտարկում են սուբյեկտիվ եղանակավորումը որպես հեղինակի գնահատողական վերաբերմունքն ասույթի բովանդակության նկատմամբ: Օրինակ Վ. Ն. Տելիան գտնում է, որ այդ գնահատողական միջոցներն իրենց արտահայտումն են գտնում տեքստային այն հատվածներում, երբ խոսք «արտադրողը» (հասցեագրողը) որոշակի լեզվական միջոցների ընտրության միջոցով որոշակի պատկերավոր ազդեցություն է ստեղծում (Телия, 1986): Վ. Վինոգրադովը ստեղծագործության լեզուն դիտարկում է իրականության նկատմամբ հեղինակային վերաբերմունքի տեսանկյունից: Խոսքային միջոցների կազմը և նրանց գործառական կիրառությունը կախված է հեղինակի կողմից պատկերված իրականության, առարկաների և պատկերված աշխարհի երևույթների նկատմամբ վերաբերմունքի բնույթից: Հեղինակի վերաբերմունքի բնույթը պատկերված իրականության նկատմամբ այլ կերպ ասած կարելի է անվանել հեղինակային եղանակավորում

(Виноградов, 1959): Հետևաբար, սուբյեկտիվ գնահատականների միջոցով ներկայացրած հեղինակային բուն հաղորդագրությունն անհրաժեշտ է միևնույն ազդեցությամբ փոխանցել թիրախ լեզու, և ինչպես Գ. Գասպարյանն է նշում՝ «գեղարվեստական գրականության ստեղծագործության մեջ հավասարապես առաջնային կարևորություն ունեն թե՛ գեղագիտական ազդեցություն թողնելը, թե՛ վերջինիս յուրացման արդյունքը, ուստի հեղինակի և ընթերցողի ակտիվ մասնակցության շնորհիվ է իրականացվում ստեղծագործության մուտքն իրական աշխարհ և սահմանվում նրա սոցիալական գործունեության օրինաչափությունները» (Гаспарян, 2015):

ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԱՍՈՒՅԹԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅԱՆ ԸՆԿԱԼՄԱՆ ԵՎ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐԺԵՔՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ

Ճանաչողական լեզվաբանության ուսումնասիրություններում հատուկ նշանակություն է տրվում տեքստի ընկալմանն և գնահատմանը որպես հաղորդակցությանը միտված առաջին նախապայման: Գնահատումն ուղղակիորեն կապված է մարդու ճանաչողական գործունեության հետ: Մի շարք լեզվաբաններ են իրենց ուսումնասիրություններում անդրադարձել գնահատման խնդրին (Ն. Դ. Արուստյունովա, Ե. Մ. Վոլֆ, Վ. Ի. Շախովսկի, Վ. Ա. Զվեգինցև, Վ. Վ. Վինոգրադով, Լ. Կ. Ժանալինա, Վ. Ն. Տելիա, Ի. Վ. Արնոլդ, և այլք) և նրանց շնորհիվ է, որ լեզվաբանության մեջ գնահատումը համարվում է որպես առանձին լեզվական կարգ: Շ. Բալլին գտնում է, որ «գնահատումը լեզվի հիմնական յուրահատկություններից է. մեր միտքը մշտապես և գիտակցաբար պարունակում է գնահատականի տարրը» (Балли, 1961, с. 183): Ըստ Վ. Շախովսկու՝ շրջապատող աշխարհը ճանաչելու համար մարդուն բավարար չէ միայն ստեղծել վերջինիս ներքին կառուցվածքի իր իսկ սուբյեկտիվ մոդելը, այլ անհրաժեշտ է, որպեսզի նա զգա, վերապրի այդ ամենը և դարձնի իր ներաշխարհը, այսինքն՝ գնահատի այն: (Шаховский, Рукопись): Այս տեսակետը համապատասխանում է Ա. Ֆ. Պապինայի տեսակետին, որը գտնում է, որ գնահատումը խոսողի անմիջական կամ անուղղակի արձագանքն է դիտարկվող, երևակայական, ընկալվող զգացմունքային գործողությունների, նշանների, իրական օբյեկտների հանդեպ (Папина, 2002):

Յու. Դ. Ապրեսյանը (1974) կարծում է, որ ասույթի բովանդակության ընկալումն իրականանում է հաղորդակցության մասնակիցների գնահատման արդյունքում և առանձնացնում է գնահատողականության/գնահատման երեք հիմնական բաղադրիչ.

մտավոր - տրամաբանական գնահատականներ, որոնք հիմնված են ասույթին օբյեկտիվորեն բնորոշ հատկությունների մասին բանական-գնահատողական և տրամաբանական դատողությունների վրա, *հուզական/զգայական գնահատականներ*, որոնք հիմնված են անհատի հույզերի, զգացմունքների, ներաշխարհի, հոգեվիճակի և փորձառության վրա, և *հուզական – մտավոր գնահատականներ*, որոնք հիմնված են մեկ ընդհանուր միասնության մեջ բանական-գնահատողական դատողությունների և փորձառության, ինչպես նաև հույզերի վրա:

Լեզվական համակարգում գնահատողականությունը ներկայացվում է որպես իրար անքակտելիորեն կապակցված երեք հիմնական դիտանկյունից: Առանձնացվում են գնահատման հետևյալ *մակարդակները՝ գործառական* (ֆունկցիոնալ) գնահատում. այս դեպքում գնահատումը ներկայացվում է բառային մակարդակում, այսինքն՝ սա գնահատականի այն տեսակն է, որը փոխանցվում է լեզվական միավորների բառային իմաստի միջոցով, **հարանշանակային** (կոնոտատիվ) գնահատում. այս դեպքում գնահատողականությունն արտահայտվում է բառային մակարդակում, սակայն դրա անմիջական իմաստը ոչինչ չի կանխորոշում խոսողի և գնահատվող օբյեկտի մասին. փոխաբերական գնահատողական իմաստն ստեղծվում է համատեքստում բառի զուգորդային ներուժն օգտագործելու պայմաններով, և **գործաբանական** (պրագմատիկ) գնահատում. այս դեպքում գնահատողականությունն իր արտահայտումը գտնում է միայն համատեքստում

(http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Philologia/3_171204.doc.htm):

Ուսումնասիրվել է է. Հեմինգուեյի *"The Killers"* (1971) (Մարդասպանները) պատմվածքը և առանձնացվել են հատուկ հետաքրքրություն ներկայացնող օրինակները՝ պարզելու՝ ինչպես են առկայանում սուբյեկտիվ եղանակավորում արտահայտող միջոցները բնագրում, և որքանով են թարգմանվածքում պահպանվել գնահատողականություն արտահայտող ու եղանակավորում ստեղծող միջոցները տեքստի տարբեր մակարդակներում (գործառական, հարանշանակային, գործաբանական)՝ բառայինից մինչև շարահյուսական, քանի որ տվյալ դեպքում տեղի է ունենում գեղարվեստական տեքստի թարգմանական մեկնություն: Այս ամենի վերլուծության հիմքում ընկած են գնահատողականության արդեն վերը նշված տեսակներն ու մակարդակները, ինչի շնորհիվ պարզ է դառնում՝ արդյոք թարգմանիչը պահպանել է բնագրի ոճական երանգավորումը, բնորոշ հատկանիշները և/կամ առանձնահատկությունները, հեղինակի աշխարհի լեզվական, գեղարվեստական պատկերը, և, որ ամենակարևորն է, առկա է արդյոք

բնագրի միևնույն ազդեցությունը թիրախ ընթերցողի վրա, որոնց միջոցով ապահովվում է տեքստերի միջև համարժեքությունը:

Է. Հեմինգուեյի **The Killers** պատմվածքում առկա է *հեզնանք (irony)* ոճական հնարի օրինակ, որտեղ գնահատողականության գործառական մակարդակում հեղինակային եղանակավորման ցուցիչ է դառնում **hot town** արտահայտությունը.

This is a hot town, said the other. What do they call it? (The Killers, p. 64)

Տվյալ արտահայտությունը որոշակիորեն բացասական իմաստ է ներկայացնում, քանի որ կերպարներն այն օգտագործում են՝ ելնելով այն փաստից, որ ճաշացանկում ոչինչ չի համապատասխանում իրենց ցանկությանը, և որ մարդասպանները ցանկանում են ամեն կերպ հունից հանել սպասարկողներին, քանի որ նրանք շատ լավ գիտեին, որ այդ քաղաքը Սամմիթ է կոչվում, սակայն այն հեզնանքով և սքոդված ծաղրի միջոցով անվանում են **hot town**՝ այսկերպ ևս մեկ անգամ փորձելով բարկացնել ցանկացած աշխատողի և ներսում գտնվող յուրաքանչյուր հաճախորդի: Տվյալ հեզնական արտահայտության միջոցով ձևավորվում է հեղինակի գնահատողական եղանակավորումը, որն ստեղծում է հակասություն կերպարների խոսքի և իրականության միջև:

Թարգմանիչը տվյալ բառակապակցությունը թարգմանել է որպես **ուրախ քաղաք**.

- Ուրախ քաղաք է, - ասաց մյուսը: - Ի դեպ, ի՞նչ է անունը (Ա. Խաչատրյան, 1984, էջ 386):

Բնագրի **hot town** արտահայտությունը կարող է ունենալ մի շարք իմաստներ, որը, բացի հիմնանշանակային **ջերմ** և **փաթ** իմաստից, կապված է նաև իրավիճակի տհաճության և անհարմարության հետ: Հետևաբար տվյալ հեզնական արտահայտության միջոցով հեղինակն ընդգծում է, որ քաղաքը, որը ենթադրաբար պետք է լինի ջերմ, հաճելի, իրականում ունի բացասական կողմեր, իսկ թարգմանչի կողմից առաջարկված **ուրախ քաղաք** տարբերակը հայերենում փոխաբերական իմաստի ներուժն օգտագործելու պայմանով միայն կարելի է ընկալել հեզնական իմաստով: Տվյալ արտահայտության ընկալումը բնագրում *գործառական*, այն է՝ բառային մակարդակում է տեղի ունենում, իսկ թիրախ լեզվում՝ *հարանշանակային* մակարդակում փոխաբերական իմաստի ընկալմամբ՝ համատեքստի լրացուցիչ ճանաչման նպատակով, քանի որ **ուրախ քաղաք** արտահայտությունն ավելի շատ դրական նշանակություն ունի, քան բացասական: Այսպես, թարգմանչի անհատական եղանակավորման տիրույթում բառային փոխակերպման թարգմանական մեթոդի կիրառումը թուլացնում է հեղինակի բուն

մտադրությունը՝ ստեղծելու բացասական, հեգնական ենթատեքստ: Հետևաբար, չեզոք թարգմանության արդյունքում **hot town** արտահայտության համար կարելի է գործածել **hot** ածականի հիմնանշանակային իմաստներից որևէ մեկը (օրինակ՝ **թեժ**), որը հեգնական նրբերանգ և գնահատական է պարունակում՝ նպաստելով գործաբանորեն ասույթի բովանդակության ճշգրիտ ընկալմանը, միևնույն ժամանակ՝ պահպանելով հեգնանք ոճական հնարի կիրառումը թիրախ լեզվում:

Հեղինակային եղանակավորող գնահատական ձևավորող հաջորդ ակնհայտ օրինակները պատմվածքում 25 անգամ օգտագործված **bright boy** հեգնական արտահայտության կիրառումն է՝ կերպարին անընդմեջ բարկացնելու նպատակով: Ստորև ներկայացնենք այդ օրինակներից մի քանիսը.

1. **You're a pretty bright boy, aren't you?** (p. 64).
2. **"The town's full of bright boys," Max said** (p. 65).
3. **"Hey, bright boy," Max said to Nick. "You go around on the other side of the counter with your boy friend"** (p. 65).
4. **"That was nice, bright boy," Max said. "You're a regular little gentleman."** (p. 69).
5. **"So long, bright boy," he said to George. "You got a lot of luck"** (p. 70).

Bright boy հեգնանք արտահայտող ոճական հնարի հարակրկնությունը հուզական եղանակավորող նրբերանգ է հաղորդում պատմվածքին և գնահատողականության գործառական մակարդակում ավելի է ընդգծում ստեղծված իրավիճակի լրջությունը: Տվյալ հնարն օգտագործվել է հեղինակի կողմից, որպեսզի, ըստ էության, ընթերցողի մոտ ձևավորվի այն պատկերը, որ Ալը և Մաքսը (սրճարան մտած մարդասպանները) հեգնական արտահայտությամբ անընդմեջ հակադրվում և ծաղրի են ենթարկում Ջորջին և Նիքին (աշխատակիցներին)՝ խոցելով նրանց քաջության զգացումը:

Վերոնշյալ նախադասությունների հայերեն տարբերակներում նկատում ենք, որ թարգմանիչը բնագրի հեգնանք արտահայտող տվյալ բառակապակցությունը (**bright boy**) թարգմանել է որպես **խելահաս տղա**.

1. *Ինչպես տեսնում եմ, խելահաս տղա ես* (էջ 386):
2. *Այս քաղաքը լիքն է խելահաս տղաներով, - ասաց Մաքսը* (էջ 386):
3. *Էյ, խելահաս տղա, - դիմեց Մաքսը Նիքին: - Դե, ընկերոջդ մոտ, վաճառասեղանի ետևն անցիր* (էջ 387):
4. *Լավ էր, խելահաս տղա, - ասաց Մաքսը, - դու ճշտապահ, փոքրիկ ջենտլմեն ես* (էջ 390):

5. Հաջողություն, խելահաս քղա, - ասաց նա Ջորջին, - բախտդ բերեց (էջ 391):

Հեղինակային եղանակավորման գնահատականի պահպանման նպատակով գնահատողականության գործառական մակարդակում Ա. Խաչատրյանը, կարծում ենք, համարժեք թարգմանական տարբերակ է ներկայացրել տվյալ արտահայտչամիջոցի իմաստի փոխանցման համար՝ պահպանելով բնագրի եղանակավորող գնահատականը: Գնահատողական եղանակավորման պահպանման և փոխանցման նպատակով այս համատեքստում առաջնային է հասկանալ, թե ինչպես են տարբեր մշակույթներ ընկալում խելքն ու խելացիությունը հիմնանշանակային իմաստով, ինչպես նաև փոխաբերական իմաստով, և առաջարկել համարժեք լեզվական միավոր կամ արտահայտություն՝ պահպանելով հեգնական նշանակության փոխանցման կարևորությունը: Եվ չնայած որ հայերեն համատեքստում խելահաս ածականն ավելի շատ դրական հարանշանակություն ունի, սակայն փոխաբերական ներուժի գործածմամբ խոսակցական համատեքստում տվյալ ածականը մոտենում է հեղինակի կողմից կիրառված հեգնական արտահայտության իմաստին, հետևաբար՝ եղանակավորող գնահատական է պարունակում և տվյալ տարբերակն ընդգծում է թարգմանության մեջ և՛ բառացի, և՛ փոխաբերական, և՛ հեգնական, և՛ ծաղրական իմաստի ընկալման կարևորությունը:

Սակայն բնագրի 25 անգամ կիրառվող **bright boy** արտահայտությունը թարգմանչի կողմից նույն թվով չի պահպանվել թիրախ լեզվում, որի դեպքում թարգմանությունը երբեմն տուժել է, երբեմն՝ վերաիմաստավորել բնագրի արտահայտության եղանակավորող գնահատականը.

1. **We're killing him for a friend. Just to oblige a friend, bright boy (p. 68).**
2. **You'd make some girl a nice wife, bright boy" (p. 69).**
3. **"That's the truth," Max said. "You ought to play the races, bright boy" (p. 70)**

Վերոնշյալ օրինակների թարգմանություններում Ա. Խաչատրյանը կիրառել է թարգմանության բացթողման մեթոդը, ինչը նշանակում է, որ ստորև նախադասություններում ընդհանրապես չի ներառել տվյալ հեգնական արտահայտությունը.

1. Մի ընկեր է խնդրել: Պարզապես ընկերական ծառայություն, հասկանո՞ւմ ես (էջ 389):
2. Երևում է, կինդ տնարար ամուսին է ունենալու (էջ 390):
3. Ճիշդ որ, - ասաց Մաքսը (էջ 391):

Թարգմանիչը տվյալ մեթոդի ընտրությամբ նվազեցրել է վերը նշված նախադասությունների հեզնական նշանակությունը, ինչը հանգեցնում է հեղինակային հեզնանքի և սուր քննադատական ու կոպիտ վերաբերմունքի կորստի: Թարգմանչին չի հաջողվել պահպանել հեղինակային սուբյեկտիվ եղանակավորումը, որի արդյունքում թարգմանությունն այս հատվածներում տուժել է՝ չփոխանցելով բնագրի հուզականությունը և կերպարների միջև հարաբերությունների բարդությունը, ինչպես նաև մարդասպաններին ներհատուկ կոպիտ խոսույթը:

Սակայն, ի հակասություն այս նախադասությունների, թարգմանիչը որոշ նախադասությունների թարգմանություններում *բառային փոխակերպման* մեթոդի և *իմաստային զարգացման* միջոցով բնագրի հեզնական արտահայտությունը փոխարինել է այլ լեզվական միավորներով կամ արտահայտություններով:

1. **Nothing. Use your head, bright boy. What would we do to a nigger? (p. 66)**

Ոչինչ: Խելքի արի, այ տղա: Մենք ի՞նչ պիտի անենք նրան (էջ 388):

2. **“I’m going back to the kitchen with the nigger and bright boy,” he said (p. 66).**

Նեգրի և այս տղայի հետ գնում եմ խոհանոց, - ասաց նա (էջ 388):

3. **“Listen, bright boy,” he said from the kitchen to George (p. 67).**

Հեյ, լսիր, - դիմեց նա Ջորջին (էջ 389):

4. **You ought to go to the movies more. The movies are fine for a bright boy like you (p. 68).**

Դու ավելի շատ պետք է կինո գնաս: Այն հենց քեզ նմանների համար է (էջ 389):

5. **Well, I got to keep bright boy amused. Don’t I, bright boy? (p. 68).**

Դե, խոսակցիս մի քիչ զվարճացնում եմ (էջ 389):

Վերոնշյալ հայերեն տարբերակներում թարգմանիչը թեև ոչ մի նախադասության մեջ չի գործածել **bright boy** հեզնական արտահայտությունը, նկատելի է, որ թարգմանությունը դրանից չի տուժել, հակառակը, վերաիմաստավորվել է թարգմանչի եղանակավորող բնութագրիչների արդյունքում. առաջին, երրորդ և չորրորդ նախադասություններում թարգմանության *իմաստային զարգացման* մեթոդի արդյունքում Ա. Խաչատրյանը ներմուծել է այնպիսի լեզվական միավորներ կամ ասույթներ, որոնք բնագրի **bright boy** հեզնական արտահայտության նույնիսկ բացակայության պայմաններում փոխանցում են կերպարների նկատմամբ ծաղրական և կոպիտ վերաբերմունքը՝ չհանգեցնելով իմաստի խեղաթյուրմանը (*այ տղա, հեյ, քեզ նմանների*)

խոսակցական հայերենի գոեհիկ և կոպիտ արտահայտությունների միջոցով, որոնք անարգալից և նվաստացուցիչ գնահատական են պարունակում: Հաջորդիվ, երկրորդ, հինգերորդ նախադասություններում թարգմանիչը փոխարինում է տվյալ հեգնական արտահայտությունը (թարգմանության *բառային փոխակերպման* մեթոդի արդյունքում) **այս փղայի** և **խոսակցիս** տարբերակներով, որոնք, ըստ էության, չեն արտացոլում վերը նշված արտահայտության իմաստը, սակայն հավասարազոր չեն կարևորում դիմացինի անձը՝ չեզոք քամահրական վերաբերական լեզվական միավորների առկայությամբ:

Այսպես, հեղինակային եղանակավորման գնահատականի համարժեք պահպանման նպատակով առաջին պլանով թարգմանչի տարբերակը հեգնական արտահայտության (ըստ այդմ՝ հեգնանք ոճական հնարի) ճիշտ ընտրության և փոխանցման առումով (**խեղահաս**) լիարժեք արտահայտում է բնագրի նշանակությունը, սակայն երկրորդ պլանով *բացթողման* մեթոդի կիրառմամբ որոշ նախադասություններում տուժել է, իսկ մյուս դեպքերում թարգմանական մեթոդների (*բառային փոխակերպում*, *իմաստային զարգացում*) արդյունքում առաջարկված տարբերակները հաջողված են:

Պատմվածքի ստորև բերված օրինակը համապատասխանում է գնահատողականության երեք մակարդակներին՝ *գործառական* (եղանակավորումը ձևավորվում է բառային մակարդակում), *հարանշանակային* (հեղինակի մտադրությունը ձևավորվում է փոխաբերական իմաստավորմամբ), *գործաբանական* (իմաստաբանական առումով միմյանց հակասող բառային միավորների միջոցով իրականացվում է հեղինակային եղանակավորման գործաբանական ներազդեցությունը ընթերցողի վրա):

Outside it was getting dark. The street-light came on outside the window. The two men at the counter read the menu (p. 63).

Հեղինակի սուբյեկտիվ եղանակավորումը ձևավորվում է **dark** և **light** գոյականների միջոցով, որոնց իմաստաբանական հակասության շնորհիվ հետագայում բացահայտվում է երկու տղամարդկանց չար մտադրությունը. ուսումնասիրելով ճաշացանկը՝ նրանք փորձում են գտնել որևէ բան, ինչը պատճառ կդառնա նվաստացնելու և իրենց ենթարկելու մատուցողին: Մթի և լույսի փոխաբերական փոխազդեցությունն ստեղծում է իմաստային շղթա՝ ընդգծելով հետևյալ հակասությունները. մութը՝ անհայտություն և թաքնված վտանգ է, լույսը՝ տեսանելիություն և անվտանգություն է:

Տվյալ հատվածի համարժեք թարգմանության շնորհիվ պահպանվել է հակադիր իմաստների եղանակային արժևորումը:

Միաժամանակ, թիրախ տեքստում կիրառված թարգմանական մի շարք մեթոդների արդյունքում՝ *բառային փոխակերպումներ* (lexical transformation), *հավելումներ* (addition), *բացթողում* (omission), տեղի է ունեցել գնահատողական եղանակավորման վերաշեշտադրում.

Մթնում էր: Փողոցում, լուսամուտի մոտ վառվեց լապտերը (էջ 385):

Այսպես, **Outside it was getting dark** հայերեն տարբերակում՝ **Մթնում էր**, թարգմանիչը չի պահպանել **outside** մակբայը (*բացթողում*)՝ շեշտելով մթի «թաքնված վտանգ» իմաստը թե՛ դրսի և թե՛ ներսի համար:

Բնագրի **was getting dark** անցյալ շարունակական ժամանակաձևը (Past Continuous), որը թիրախ լեզվում պահպանել է իր քերականական համարժեքը՝ **Մթնում էր** (անկատար անցյալ)՝ արտահայտելով անցումը ցերեկից գիշեր, ենթադրում է փոփոխության ընթացք, ինչը կարող է առաջացնել մեկուսացման և/կամ խոցելիության զգացում: Հաջորդ՝ **The street-light came on outside the window** նախադասությունը, շարունակելով նախորդի միտքը, ձևավորում է հակադիր հասկացությունների փոխաբերական եղանակը՝ մթին հակադրվում է լույսը իր անվտանգության և պարզության խորքային իմաստով: Չնայած թիրախ տեքստում նախադասությունը ենթարկվել է *կառուցվածքային վերադասավորման* (transposition)՝ **Փողոցում, լուսամուտի մոտ վառվեց լապտերը**, այն ամբողջովին փոխանցում է հեղինակի սուբյեկտիվ եղանակավորման գնահատականը ձևավորող իմաստը՝ չնայած շրջապատող մթին ու անորոշությանը, կա լույսի աղբյուր, կա նաև թաքնված վտանգից ելքի հնարավորություն թե՛ դրսում և թե՛ ներսում, քանի որ լապտերը վառվեց լուսամուտի մոտ, և լույսը ներս թափանցեց: Այստեղ, բնագրի **outside the window** արտահայտության համար թարգմանիչը դիմել է *հավելման* թարգմանական հնարի կիրառմանը և թարգմանել այն **լուսամուտի մոտ**, որն ավելի է կոնկրետացնում լույսի աղբյուրի տարածական համատեքստը: Այսպես, վերոնշյալ հայերեն թարգմանությունը ենթադրում է, որ գնահատողականության երեք մակարդակում էլ պահպանված է հեղինակային եղանակավորման ճշգրիտ արժևորումը՝ թարգմանչի սուբյեկտիվ եղանակավորման համակարգի զուգակցմամբ:

Պատմվածքը կազմված է հիմնականում երկխոսություններից, և կերպարները բացահայտվում են ոչ թե հեղինակի նկարագրության, այլ կերպարների խոսքի միջոցով: Հեղինակային գնահատողական եղանակավորումն արտահայտվում է անվայել և կոպիտ արտահայտությունների միջոցով՝ յոթ անգամ օգտագործված **hell** և երեք անգամ օգտագործված **damn** լեզվական միավորների միջոցով, որոնք թեև իմաստակիր չեն, սակայն դրանց կիրառման նպատակը հունից հանելն ու

զայրույթ առաջացնելն է, որոնց շնորհիվ էլ հեղինակն իր սուբյեկտիվ հուզական գնահատողական վերաբերմունքն է արտահայտում տվյալ անձանց ոչ վայելուչ և կոպիտ վարքի և հետագա գործողությունների վերաբերյալ:

Դիտարկենք պատմվածքում յոթ անգամ օգտագործված **hell** լեզվական միավորը.

1. **What the hell do you put it on the card for?** (p. 63).
2. **“Oh, to hell with the clock. What have you got to eat** (p. 63).
3. **The hell you were. You were looking at me** (p. 65).
4. **What the hell do you argue with this kid for?** (p. 66).
5. **“Why the hell don’t you get another cook?”**, the man asked (p. 70).
6. **“Oh, what the hell,”** said Max. **“We got to keep amused, haven’t we?”** (p. 70).
7. **“Say,” he said. “What the hell?”** (p. 71)

Բնագրի **hell** լեզվական միավորի գործածությունը վերոնշյալ նախադասություններում էական դեր ունի պատմվածքի բովանդակության ընկալման և կերպարների բնութագրման ձևավորման գործում: Բառի կրկնվող կիրառությունը հեղինակային մտադրության առաջին պայմաններից է՝ փոխանցելու միջանձնային կոպիտ հարաբերությունները, որը կերպարների խոսքում նաև արտահայտիչ միջոց է՝ փոխանցելու իրենց զայրույթն ու անարգանքը, և այս լեզվական միավորի համարժեք թարգմանությունը շատ կարևոր է հեղինակային սուբյեկտիվ գնահատականի ճշգրիտ փոխանցման տեսանկյունից.

1. - Գրողը փանհի, իսկ ինչո՞ւ եք ճաշացակի մեջ մրցոել (էջ 385):
2. - Գրողի ծոցը ձեր ժամացույցը: - Ուրեղու ի՞նչ ունեք (էջ 385):
3. - Գրողը փանհի, աչքերդ չռած ինձ էիր նայում (էջ 387):
4. - Գրողը փանհի, ինչ ես վիճում այդ փոքրիկի հետ (էջ 388):
5. - Գրողը փանհի, ինչո՞ւ ուրիշ խոհարար չեք վարձում (էջ 391):
6. - Դավաարկ բան, - ասաց Մաքսը, - մի քիչ զվարճացանք (էջ 391):
7. - Ի՞նչ ես նվնձում (էջ 391):

Թարգմանչի կողմից բնագրի չափից դուրս վիրավորական և անեծքային **hell** լեզվական միավորի համար առաջին, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ նախադասություններում չեզոք թարգմանության տարբերակ է ընտրվել թիրախ լեզվի **գրողը փանհի** համարժեք արտահայտությունը, որն առաջին և հինգերորդ նախադասություններում լիարժեք փոխանցում է հեղինակի եղանակավորող գնահատականը: Երրորդ նախադասության մեջ տվյալ արտահայտությունը թեպետ արտահայտում է զայրույթ, սակայն թուլացնում է կերպարի նախահարձակության աստիճանը, և *խմաստային զարգացման* թարգմանական մեթոդի և *փոխհարուցման* հնարի միջոցով

ենթարկվել է համարժեք թարգմանության, քանի որ նախադասության սկզբի **hell** լեզվական միավորին հաջորդում է բնագրի **You were looking at me** նախադասությունը, որտեղ **looking at me** ասույթն Ա. Խաչատրյանի կողմից համապատասխանաբար թարգմանվել է **աչքերդ չռած ինձ էիր նայում**, որտեղ վերջինս **նայել** բայի փոխարեն բնագրի **look** բայը թարգմանել է որպես **չռել**, որը լրացնում է նախադասության սկզբի **գրողը տանի** արտահայտությանը և *իմաստային զարգացման* միջոցով լիարժեք փոխանցում բնագրի ագրեսիայի և զայրույթի աստիճանը: Չորրորդ նախադասության մեջ **գրողը տանի** արտահայտությունը թուլացնում է հեղինակի գնահատողական եղանակավորման տարրը, քանի որ համատեքստից ելնելով մարդասպանների զայրույթը և վիճաբանությունը հասնում է գազաթնակետին, և այս պարագայում Ա. Խաչատրյանի չեզոք թարգմանությունը հանգեցնում է իմաստի նվազեցմանը՝ չփոխանցելով ագրեսիայի աստիճանը, քանի որ կերպարը սրճարանի աշխատողին անվանում է **kid**, որը թարգմանվել է որպես **փոքրիկ** մեղմացնելով իմաստը, սակայն **hell** եղանակավորող արտահայտության համարժեք փոխանցման նպատակով **գրողի տանի** արտահայտությունը թիրախ լեզվում համարժեք իմաստային արժևորում կունենա այն դեպքում, երբ հարակից գոյականը (**kid**) ենթարկվի *բառային փոխակերպման* և թարգմանվի թիրախ լեզվին համապատասխան կոպիտ և վիրավորական այլ լեզվական միավորով, օրինակ **մանկամիտ**, որի արդյունքում կապահովվի տվյալ լեզվական միավորի համարժեք փոխանցումը: Այնուհետև երկրորդ նախադասության մեջ թարգմանիչը թիրախ լեզվամտածողությանը համապատասխանելու համար իրավիճակի լրջության ծայրահեղությունը փոխանցելու նպատակով ագրեսիան արտահայտելու մեկ այլ՝ աստիճանակարգային ավելի բարձր թարգմանական միավորի միջոցով (**գրողի ծոցը**) *գործաբանական հարմարեցմամբ* լիարժեք փոխանցում է ասույթի եղանակավորող գնահատականի տարրը: Մինչդեռ վեցերորդ և յոթերորդ նախադասություններում նկատում ենք նշված լեզվական միավորի *բացթողման* թարգմանական մեթոդի կիրառում, որը վեցերորդ նախադասությունում մեղմացնում է և խեղաթյուրում է իմաստի փոխանցումը, իսկ յոթերորդ նախադասությունում թարգմանչի անհատական եղանակավորող գնահատականի շնորհիվ **say** բայը *բառային փոխակերպման* մեթոդի արդյունքում թարգմանվել է որպես՝ **նվնվալ (Ինչ ես նվնվում)**, որը թիրախ լեզվում փոխաբերական իմաստով անարգալից և վիրավորական արտահայտություն է և հավելյալ *փոխհատուցման* հնարի արդյունքում լրացնում է այդ թարգմանական

բացը՝ համարժեքորեն պահպանելով հեղինակային գնահատողականությունը:

Եզրակացություն

Այսպես, հատուկ ընտրված լեզվական միավորների և/կամ ասույթների կիրառմամբ ձևավորվում են գնահատականներ, որոնց համարժեք փոխանցումը թիրախ լեզու թարգմանչի կարևորագույն խնդիրն է: Վերլուծության ընթացքում պարզ դարձավ, որ թարգմանվածքում առավելագույնս պահպանված են հեղինակային սուբյեկտիվ եղանակավորող լեզվական միավորների կիրառումը: Որոշ դեպքերում թարգմանիչն իր անհատական եղանակավորող բնութագրիչների միջոցով փոխանցել, ինչպես նաև վերաիմաստավորել է բնագրի բովանդակությունը՝ թարգմանական մի շարք մեթոդների միջոցով, որի արդյունքում գնահատողականության տարբեր մակարդակներում տեղի է ունենում պերյուկուտիվ ուժի որոշարկման գործընթացը՝ կարևորելով ընթերցողի լեզվագործաբանական ընկալումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ REFERENCES

1. Հեմինգուեյ Է. (1984) «Մարդասպանները» // XX դ. Արտասահմանյան Արձակ, հատոր 1, Անգլո-Ամերիկյան պատմվածք, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, թարգմանիչ՝ Ա. Խաչատրյան, 576 էջ
Hemingowey E'. (1984) «Mardaspannery» // XX d. Artasahmanyany Ard'ak, hator 1, Anglo-Amerikyan patmvac'q, Er&ani hamalsarani hratarakchownt'yown, t'argmanich՝ A. Xachatryan, 576 e'j (In Armenian)
2. Апресян Ю. Д. (1974). Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука – 367 с.
Apresjan Ju. D. (1974). Leksicheskaja semantika. Sinonimicheskie sredstva jazyka. – М.: Nauka – 367 s. (In Russian)
3. Балли Ш. Л. (1961). Французская стилистика. М., Иностранная литература - 394 с.
Balli Sh. L. (1961). Francuzskaja stilistika. M., Inostrannaja literatura - 394 s. (In Russian)
4. Виноградов В. В. (1959). О языке художественной литературы. М.: Гослитиздат - 654 с.
Vinogradov V. V. (1959). O jazyke hudozhestvennoj literatury. M.: Goslitizdat - 654 s. (In Russian)

5. Гаспарян Г. Р. (2015). Феномен Уильяма Сарояна в контексте межкультурного дискурса, Ереван «Издательский дом Лусабац» - 270 с.
Gasparjan G. R. (2015). Fenomen Uil'jama Sarojana v kontekste mezhkul'turnogo diskursa, Erevan «Izdatel'skij dom Lusabac» - 270 s. (In Russian)
6. Папина А. Ф. (2002). Текст: его единицы и глобальные категории. М. - 267 с.
Papina A. F. (2002). Tekst: ego edinicy i global'nye kategorii. M. - 267 s. (In Russian)
7. Телия В. Н. (1986). Коннотативный аспект семантики 79 номинативных единиц языка. М. - 143 с.
Telija V. N. (1986). Konnotativnyj aspekt semantiki 79 nominativnyh edinic jazyka. M. - 143 s. (In Russian)
8. Тяжина Е. Б. Семантическая категория оценочности в лингвистике, http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Philologia/3_171204.doc.htm (Դիմաճի 02.10.2025)
Tjazhina E. B. Semanticheskaja kategorija ocenochnosti v lingvistike. (In Russian)
9. Шаховский В. И. Оценочный компонент сознания и его лексическое выражение. Лекция. Рукопись.
Shahovskij V. I. Ocenochnyj komponent soznaniya i ego leksicheskoe vyrazhenie. Lekcija. Rukopis'. (In Russian)
10. Hemingway, E. (1971). "The Killers" // Selected Stories by Ernest Hemingway, Progress Publishers. Moscow, 63-75 pp.
11. Venuti, L. (1995). The Translator's Invisibility. A history of translation, London and New York: Routledge, 353 p.

АНУШ ГУКАСЯН - СРЕДСТВА СОХРАНЕНИЯ СУБЪЕКТИВНО-ОЦЕНОЧНОЙ МОДАЛЬНОСТИ АВТОРА ПРИ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Ключевые слова: субъективная модальность автора, оценка, оценочность, эквивалентность

В статье рассматриваются языковые средства актуализации категории авторской субъективно-оценочной модальности в рассказе Э. Хемингуэя «Убийцы» и методы их перевода на армянский язык. Целью

настоящей статьи является выявление степени сохранения авторской оценки в переводе в рамках трёх уровней: функционального, коннотативного и прагматического. Сравнительный анализ исходного текста и его перевода показал, что переводчик в основном максимально точно воспроизводит языковой арсенал авторской модальной оценки, хотя в некоторых случаях происходит ее переосмысление под влиянием контекстуальной переоценки отдельно взятых единиц оригинала и наложения нового модального окраса.

ANUSH GHUKASYAN - MEANS OF RETAINING AUTHOR'S SUBJECTIVE-EVALUATIVE MODALITY IN AN ARTISTIC TEXT TRANSLATION

Keywords: *author's subjective modality, evaluation, equivalence*

The article focuses on the linguistic means that express the category of the author's subjective-evaluative modality in E. Hemingway's "The Killers" and on the methods of their translation into Armenian within the framework of three levels: functional, connotative, and pragmatic. The comparative analysis of the source and target texts reveals that the translator reproduces basically the language means of the author's modal evaluation as accurately as possible, although in some instances they are reinterpreted due to the contextual reevaluation of the ST specific units acquiring the translator's personal modal coloring.

Ներկայացվել է՝ 10.10.2025 թ.
Գրախոսվել է՝ 03.11.2025 թ.

AUTOINTERTEXTUALITY THROUGH THE PRISM OF CONCEPTUAL BLENDING IN SYDNEY SHELDON'S NOVELS

HASMIK KAJBERUNY
ANAHIT MAKARYAN

Abstract

The present article addresses the role of blending mechanism in meaning-making in Sidney Sheldon's novels, with a special focus on the author's unique narrative style. Drawing on Gilles Fauconnier and Mark Turner's Conceptual Blending Theory (2002), the study investigates the strategies through which Sheldon constructs intricate symbolic networks that reveal profound psychological and emotional dimensions in his characters. By examining the recurrence of central motifs, particularly the themes of betrayal and revenge, alongside narrative symbols across *The Other Side of Midnight* and *Memories of Midnight*, the analysis makes it possible to elucidate the development of an intertextual symbolic framework that reflects the characters' path of experiencing emotional suffering toward transformation and subsequent self-discovery.

Special attention is drawn to the function of stylistic devices as instruments of metaphorical transference, through which literal meanings are reframed into symbolic ones, generating a multi-perspective layering of emotional and symbolic meaning. Through this multidimensional approach, the paper uncovers the subtle strategies that make Sheldon's style both distinctive and deeply resonant.

Keywords: *cognitive approach, conceptual blending, mental space, autointertextuality, transformation*

Introduction

In recent decades, the cognitive approach in literary studies has provided new opportunities for shedding light on meaning-making processes and narrative strategies. Among the most influential developments within cognitive linguistics is Conceptual Blending Theory (CBT), formulated by Gilles Fauconnier and Mark Turner (2002), which describes how mental spaces are

selectively integrated to produce new, emergent meanings. This framework provides a productive analytical lens for the study of literary texts. The primary focus of this article is to explore the cognitive processes underlying conceptual blending and to elucidate Sidney Sheldon's individual manner of expression. This stylistic distinctiveness is revealed through the analysis of autointertextual techniques employed in the author's works.

The **aim** of the present study is to explore Sidney Sheldon's narrative techniques, with particular emphasis on the application of conceptual blending and autointertextuality, which shape his unique literary style. The investigation in question highlights the cognitive reinterpretation of intertextual links, emphasizing autointertextuality, or the dialogue between an author's own texts. Through the prism of cognitive linguistics, Sheldon's novels ***The Other Side of Midnight*** along with ***Memories of Midnight*** are analyzed as interconnected narrative spaces characterized by the deliberate recontextualization of recycled themes, symbols, and stylistic devices.

To achieve the aforementioned aim, the research draws on methods of conceptual analysis, intertextual examination, and linguostylistic interpretation.

The topicality of the present article lies in its integration of distinct approaches from cognitive stylistics and narrative theory. It contributes to showing how the framework of conceptual blending can be used not only to interpret individual metaphors or images but also to explore the structure of entire narratives. Moreover, the focus on autointertextuality, which is a relatively underexplored concept within cognitive stylistics, provides new methodological tools for understanding how authors create new meanings that extend the narratives of their previous texts.

Theoretical Foundations of Conceptual Blending

It is generally acknowledged that cognitive linguistics systematically examines the interrelation between language, meaning, and the human mind, emphasizing the ways in which language both reflects and organizes cognitive structures and processes. One of the frameworks employed in cognitive linguistics was known first as conceptual integration, which later developed into Conceptual Blending Theory (CBT). This framework was proposed by Gilles Fauconnier and Mark Turner (2002) and is related to the process of meaning construction.

Fauconnier and Turner's theory of cognition, outlined in their book "The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities," (2002) mainly focuses on the phenomenon of conceptual blending, a cognitive process, through which diverse mental spaces are combined thereby generating new meanings.

Conceptual Blending Theory assumes that meaning construction involves the selective integration or blending of conceptual elements and employs the theoretical construct of *conceptual integration networks* to account for this process (Nordquist, 2025).

A significant observation is that in modern linguistics intertextuality is reinterpreted from a cognitive point of view, explaining intertexts in terms of conceptual blending networks. According to Van Heerden, “the meaning-making processes involved in the interpretation of intertexts are explained as being based on conceptual structures and processes rather than on purely linguistic structures and processes” (Van Heerden, 2008, p. 8).

Intertextuality, a concept introduced by J. Kristeva in the 1960s, highlights how texts are interconnected and influence one another, emphasizing that no text exists independently but rather as part of a broader cultural and linguistic network. J. Kristeva introduced the term “intertextuality” into the French language in her early works based on Mikhail Bakhtin’s idea of dialogism.

Moreover, in her study of intertextuality, J. Kristeva distinguishes a horizontal and a vertical axis that encapsulates the “three dimensions or coordinates of dialogue”, namely, “writing subject, addressee, and exterior texts”. On the one hand, the horizontal axis refers to the relationship between a writing subject and an addressee in which “the word in the text” belongs to both (Kristeva, 1980, p. 66). In his theory of dialogism, Bakhtin refers to this type of dialogic connections as “links in the chain of speech communion” (Bakhtin, 1986, p. 94). On the other hand, vertical axis refers to the text-context relationship, the position of the specific text within a broader cultural context. “Vertical intertextuality” paradigmatically relates a discourse to other discourses across different settings (Hodges, 2015).

Furthermore, intertextual references allow the addressees to gain the extra-textual knowledge that allows pragmatically successful communication. Hence, this is “an active process of negotiation that creates meaning” (Hodges, 2015, p. 45).

However, dialogue is possible not only between the texts of different authors but also between the texts of a single author. This occurs when a writer refers to their own texts, and in the creation of a new text, this system of oppositions, identifications, and masking already functions within the structure of the author's idiolect, creating a multidimensionality of their "self." Intertext in this form is referred to as ***autointertext***.

According to N. A. Fateeva, the connection between texts by the same author has the right to be called intertext, and the relationship that arises

between such texts can be referred to as intertextual, or more precisely, auto-intertextual (Fateeva, 2007).

Conceptual Blending of Morality and Emotions in Sheldon's Narratives

The application of the notion of conceptual blending in Sheldon's novels, a cognitive mechanism through which elements from two or more mental spaces combine to form derived meanings and conceptual expansions, makes it possible to expose how **performative justice** becomes a mask for mechanisms of revenge and control. In the novels *The Other Side of Midnight* and *Memories of Midnight* by Sidney Sheldon, this phenomenon is reflected in the convergence of moral and emotional domains. The intersection of the **twisted sense of justice** is illustrated through the fusion of unstable emotional perception, shaped by betrayal, ultimately engendering moral degradation. It is noteworthy that Sheldon's novels are profoundly interwoven, and in both novels the thematic link of **"transformation of perceived justice into tragic retribution"** is vivid.

In the novels under study, characters operate in morally complicated spaces where the boundaries between morality and emotions are blurred as intimate desires are concealed under the veil of justice, while personal wounds and sufferings are transformed into grounds for punitive measures.

In *Other Side of Midnight* Sheldon introduces the character of Noelle as a figure driven by deep-seated hatred toward Larry, whose betrayal has shaped her desire for calculated revenge. However, upon reestablishing emotional and psychological control over him, Noelle undergoes a subtle yet significant shift. Upon seeing Larry again and having won him back she decided to eliminate Larry's bride, Catherine, by planning a meticulously planned murder.

*"Noelle turned her attention to Larry's bride. What she saw was a pretty, young, intelligent face with a smile on its lips. **The face of the enemy. A face that would have to be destroyed**"* (*The Other Side of Midnight*, p. 152).

In the aforementioned passage by utilizing the metaphorical expression **"a face that would have to be destroyed"** the author exposes Noelle's revengeful nature perceiving Catherine as a threat that must be eliminated in a very cruel way. Noelle perceives herself as a victim seeking to restore her distorted sense of justice. However, the consequences of Noelle's self-sanctioned justice prove devastating as her lover, Demiris, informed of Noelle's betrayal, deliberately constructs a false narrative that implicates her in Catherine's murder. Demiris's fabricated evidence condemns Noelle as responsible for Catherine's supposed murder.

In *The Other Side of Midnight* Demiris is introduced as a wealthy and manipulative tycoon, who becomes obsessed with revenge for Noelle's betrayal, granting himself the right to exact retribution for emotional injury and wounded pride. His revenge scheme is executed with deliberate cruelty, reaffirming his moral superiority.

The extract given below examines Demiris's thoughts, revealing his **twisted view** of morality and the excitement he feels in controlling *the game of life and death*.

"Business was fascinating, but it paled compared to the game of life and death. I am a murderer, Demiris thought. No, not a murderer. An executioner. And instead of being appalled by it, he found it exhilarating" (The Other Side of Midnight, p. 219).

It is relevant to observe that the author employs the stylistic device of *emotional climax* to underline Demiris's progression from murderer to executioner. Rather than experiencing guilt, he justifies his actions through the illusion of justice, deriving a sense of exhilaration and psychological stimulation from misinterpretation of cruelty as virtue.

Moreover, the *metaphor* "*the game of life and death*" portrays life as a dangerous challenge, unveiling Demiris's animalistic instincts as he confronts high-stakes situations not with fear but merely as a game to be played.

It is important to point out that, while in *The Other Side of Midnight*, the theme of revenge shapes Noelle's character, Demiris's role is pivotal in both works. To provide intertextual ties between the novels in question Sheldon introduces into the narration the theme of obsessive desire for revenge and highlights Demiris's "God complex". The passage taken from the *Memories of Midnight* provides clear insight into Demiris's character and mentality, implying that he feels entitled to control the lives of others and determine their fate.

"Catherine was the only remaining link to connect him with what had happened to Noelle Page, and Larry Douglas. He made a mistake to let her live this long. As long as she was alive, someone would be able to prove what Demiris had done. But with her death, he would be perfectly safe" (Memories of Midnight, p. 278).

By concluding that her death would keep him "**perfectly safe**", Demiris rationalizes murder as an effective solution, emphasizing his capability to arrange fatal accidents and his readiness to eliminate anyone who might reveal the truth.

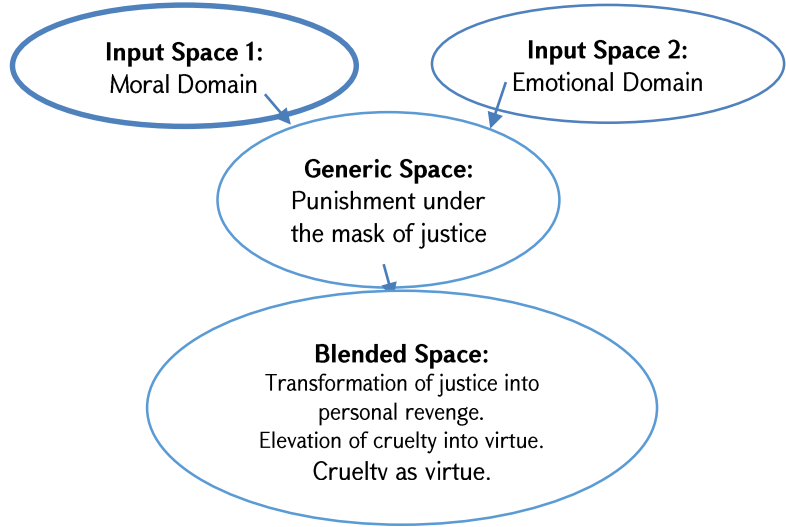
It is essential to note that in order to preserve the intertextual ties, Sheldon presents Catherine as a moral contrast, who occupies a seemingly peripheral yet narratively indispensable role in both novels. She is not the

driving force in the narrative, but the centre around which other characters’ desires move. Her individuality serves as the moral counterpart to the calculating, manipulative actions of the other characters. In contrast to Noelle’s domineering attitude, Catherine’s devotion to Larry highlights the grotesque distortions of Noelle’s affection.

It should be emphasized that the most striking *boomerang effect* unfolds upon Demiris. In a deliberate act of **ironic reversal of roles**, Melina, Demiris’s wife, stages a feigned murder and blames Demiris for the crime. This moment marks the collapse of Demiris’s moral superiority as he becomes a victim of his own philosophy - a belief that one can dictate justice outside the bounds of empathy.

The chart below illustrates the conceptual blending mechanism in Sidney Sheldon’s novels *The Other Side of Midnight* and *Memories of Midnight*. It shows how *Input Space 1, the Moral Domain (justice, ethics)* and *Input Space 2, the Emotional Domain (passion for revenge)* converge into a blended space where *illusion of justice is redefined as revenge*, and *morality is fused with obsession*.

Table 1. Transformation of perceived justice into tragic retribution

The Narrative Shift of Space in Sheldon’s Novels

Viewed through the prism of autointertextuality, we find it important to examine the subtle strategies that shape thematic links in Sheldon’s works, exploring the duality of the symbols of “**cave**” and “**convent**” via *ironic twist*.

By introducing into the narration the symbol “**cave**” in *The Other Side of Midnight* and the symbol “**convent**” in *Memories of Midnight*, Sheldon highlights the themes of Catherine’s self-discovery and transformation. Initially a site of menacing entrapment and darkness, the **cave** ironically later serves as Catherine’s sanctuary. The cave’s shift from a site of execution to a place of shelter reinforces themes of fate and survival, emphasizing its mysterious and haunting atmosphere.

It is especially intriguing that the cave’s symbolic implications undergo transformations through the narrative techniques. The subsequent passage effectively connects literal and figurative meanings of “darkness” and “*eeriness*” creating an intense atmosphere of fear and psychological captivity.

*They turned down the tunnel to the right, the beam of the flashlight making **an eerie**, wavering pattern on the gray rock ahead. Catherine glanced back over her shoulder and behind her was **complete blackness**. It was as though the little flashlight was carving brightness out of the Stygian gloom, moving it forward a few feet at a time, encapsulating them in its tiny womb of the light* (*The Other Side of Midnight*, p. 399).

The sentence “*They turned down the tunnel to the right, the beam of the flashlight making **an eerie**, wavering pattern on the gray rock ahead*” implies Catherine’s faint connection with reality which is revealed through her growing uncertainty to distinguish between illusion and truth, while “*eerie*” contributes to evoking an ominous atmosphere.

To highlight the sinister atmosphere of the cave, the author introduces the following extract with an accumulation of stylistic devices.

*Catherine stood there watching as Larry turned away from her and walked back into the **dark** from which they had come, enclosed in a **halo of light like a moving angel** in the bowels of the earth. A moment later the light disappeared, and she was plunged into the **deepest blackness** she had ever known* (*The Other Side of Midnight*, p. 399).

In the above-illustrated passage, the employment of metaphors “*walked back into the dark*”, “*she was plunged into the deepest blackness*”, the simile “*like a moving angel*” along with the juxtaposition of “*halo of the light and blackness*” contribute not only to the creation of irony but also the author’s indirect characterization of Larry. The contrast between the divine connotations of a “*halo*” and the pejorative implications of “*blackness*” signifies his evil intentions, malevolent nature, and hidden motives.

A crucial point is that Catherine’s hope for escape is intricately tied to the image of Larry, with an angelic aura, who could liberate her from the darkness. The moment Larry disappears into the darkness, so does the light

and illusion of escape. Catherine's belief in Larry, represented by the "*halo of light*" vanishes, reinforcing a fleeting and false sense of salvation. The contrast between the **halo**, symbolizing divine force and salvation, and the surrounding "*blackness*" highlights the paradox of the situation. Larry, who should embody light, is instead associated with darkness, betrayal, and malevolent nature, revealing the illusory nature of Catherine's hope and Larry's perverted vicious nature. The implications of "*blackness*" undergo extension through linking blackness with horror and portraying darkness as fear of the unknown.

Particularly noteworthy is the interplay of literal and figurative meanings of the lexical units "*blackness*" and "*darkness*", which is highlighted by the use of the intensifiers "*complete*" and "*deepest*", signifying not only physical but also symbolic representation of Catherine's impending doom associated with danger, evil, fear, and the unknown, consequently engendering the atmosphere of inescapability.

It is remarkable that Sheldon reinforces the Gothic tradition by the recurrent use of **darkness** bringing forth the association with dread. The passage, introducing into the narration "***the black tomb of horror***" functions as a living embodiment of horror, enhancing narrative suspense, merging fear, anguish, and turmoil with horror, ultimately constructing a menacing, dreadful atmosphere.

*... Larry was plotting to kill her. And he had succeeded, for Catherine knew she would never get out of here. She was buried alive in a **black tomb of horror** (The Other Side of Midnight, p. 403).*

It is noteworthy that in this passage Sheldon masterfully crafts a passage loaded with symbolic implications and emotional intensity. The metaphor "*buried alive in a black tomb of horror*" does not merely suggest imminent death but also Catherine's emotional state of being imprisoned in a living nightmare.

The pejorative connotations of blackness deepen the eerie elements of Gothic horror depicting darkness as an oppressive, all-consuming force in the passage.

*All the old terrors returned, shuddering through her body, engulfing her in a **nameless, sickening panic**. Her nightmare had been real (The Other Side of Midnight, p. 408).*

The emotively charged words "*terror*" and "*horror*" are personified in "*all the old terrors returned*" making terror itself a force with its malevolent power. Moreover, it amplifies Catherine's emotional panic, merging with the violent uncontrollable tremors of her body, overwhelmed by the shock of

realization. The nightmare, previously revealing her emotional state, crossed into reality, blurring the line between imagination and horror (reality).

The passage masterfully constructs a crescendo of horror, intensifying from an initial sense of dread to an overwhelming state of panic. Sheldon achieves this effect through the interplay of psychological terror – shuddering convulsions, suffocating darkness and the crushing weight of realization. The application of “*nameless*” before lexical unit “*panic*” intensifies the mysterious and supernatural essence of the creatures, infusing them with an air of boundless horror. In parallel, the phrase “*nameless panic*” magnifies the uncontrollable intrinsic, overwhelming dread that is beyond our comprehension.

*She could hear the sound dying a few feet through nothing could live in this place, and Catherine began to feel the first **tendrils of terror** (The Other Side of Midnight, p. 400).*

In the passage under consideration the metaphor “*She could hear the sound dying*” signifies that darkness erases sound, hope and even life itself. By using *auditory imagery*, the passage presents Catherine’s highest manifestation of despair, as it contains the sense of inevitable loss. The metaphor “*the first tendrils of terror*” extends the imagery of darkness framing psychological anguish and enclosing the scene with the image of trapped and doomed person.

Most striking is the utilization of the metaphor “*the black minutes dragged by*” in the passage given below, which links time with blackness, making it seem endless.

***The black minutes dragged by**, and she began to face the fact that something had gone terribly wrong (The Other Side of Midnight, p. 400).*

Especially relevant, that deserves special focus in this context, is the **contextual shift**. While the **cave** is chosen as a setting for Catherine’s predetermined murder, it ironically turns into a place where the murder plot collapses. Moreover, the cave, initially serving as a dark, secret tool for the execution instead becomes the space where the fate intervenes leading to the main character’s, Noelle’s demise. Sheldon introduces an **ironic narrative twist** via the mechanism of the boomerang effect: the destructive strategies conceived by Noelle and Larry rebound upon them transforming the perpetrators into victims of their malicious plans, ultimately facing execution for a murder they did not commit.

A striking observation reveals that intertextual ties are preserved in “*Memories of Midnight*” where the “**convent**” symbolizes a *sanctuary*, offering Catherine shelter and emotional recovery, representing a spiritual contrast to the **cave**. Sheldon resorts to the stylistic device of *juxtaposition* to contrast a

dark primitive survival space to a refuge under control, transforming the convent from sanctuary to mental prison.

The voices would not stop. They were a torment. Her past became a kaleidoscope of shifting images that kept racing through her mind.

***The convent** should have been a wonderful, peaceful **haven**, but it had suddenly become a **prison**. I don't belong here. But where do I belong? She had no idea (Memories of Midnight, p. 32).*

The abundant use of stylistic devices in the excerpt presented above, particularly the employment of the *metonymy* “voices” and the *metaphor* “they were a torment” and “kaleidoscope of shifting images”, contributes to portraying Catherine’s suppressed memories, coming back in unpredictable flashes as well as chaotic and **even-changing** set of images, emphasizing Catherine’s distorted dreamlike past.

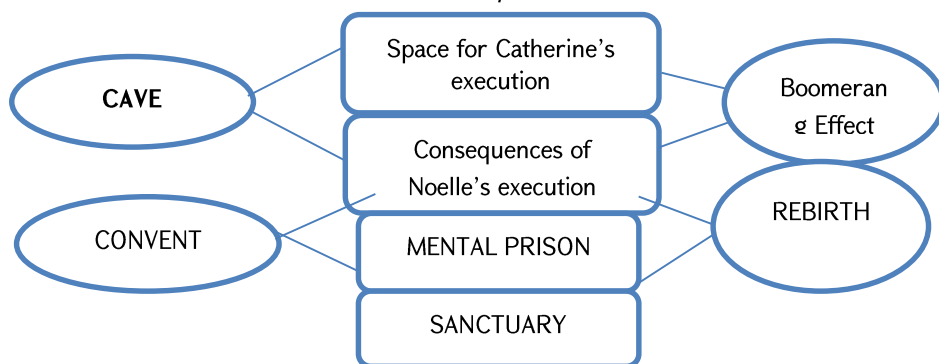
Catherine’s body was wracked with sobs, and he held her close until they subsided.

*Catherine opened her eyes and sat up. Her body was trembling. “**No, it wasn’t a dream. It was real.** They tried to kill me” (Memories of Midnight, p. 234).*

In this context the phrase “*it wasn’t a dream. It was real*” reveals that Catherine’s nightmare is not just a fear but a manifestation of the reality of her experience. The utilization of the metaphor “*Catherine’s body was wracked with sobs*” contributes to conveying an intense and overwhelming emotional state, amplifying the tragic tone of the excerpt, making it more touching and evocative. Moreover, it underscores Catherine’s psychological torment portraying her inner anguish through uncontrollable weeping in her dream.

An investigation into the layered mechanisms of transformation makes it possible to illuminate the influence of revived memories manifested in nightmares, which display haunting presence of past events in dreams. The excerpt presented below sheds light on turning the implication of the convent’s peaceful aura into a symbol of restriction, preventing her from escaping from the past. As a result, Catherine’s nightmares, reflecting suppressed trauma, turn it into a mental prison. *The convent’s transformation mirrors Catherine’s psychological rebirth and the convents’ transformation from a sanctuary into prison.*

Table 2. Narrative Transformations of Space

Symbolic Transformation Through Oxymoron and Conceptual Blending

Of special interest is the exploration of the stylistic device of **oxymoron** in *The Other Side of Midnight* and *Memories of Midnight* through the prism of autointertextuality and conceptual blending. In the below-introduced paragraph, by highlighting Demiris's pleasure in mastering Noelle's fate, the author blends her suffering with his victory, revealing his ruthless vindictiveness.

By juxtaposing two opposing notions, “**malevolent**” (denoting *cruelty*) with “**satisfaction**” (connoting *gratification*), the author creates a blended conceptual space where pleasure and torment paradoxically intersect. Sheldon depicts Demiris's subverted perception of suffering, emphasizing his inhuman enjoyment of causing torture and disclosing vicious nature that signals a loss of moral human virtues.

*Constantin Demiris had come to watch Noelle in the moment of her defeat, **savoring the terror in her**. His black eyes were locked on hers and for one split instant she saw in them a deep, **malevolent satisfaction** (The Other Side of Midnight, p. 452).*

Thus, the employment of the stylistic device of oxymoron “**malevolent satisfaction**” along with “*savoring the terror*” indicates manifestation of inhuman cruelty, where pleasure is drawn from the agony of others, thereby unveiling Demiris's decline of moral values.

Table 3. The Paradox of evil as a source of pleasure

The analysis of the following passage is of particular relevance which finds its reflection in employing the application of the notion of autointertextuality via the stylistic device of *oxymoron* in *The Other Side of Midnight*.

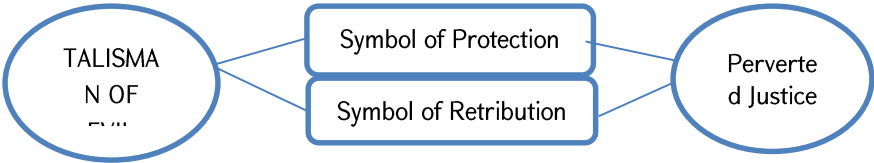
The selected passage can also illustrate the actualization of the notion of twisted perception of revenge via the stylistic device of oxymoron.

*The wedding dress was hanging near her bed now, always in sight, a **talisman of evil**, a reminder of his betrayal.* (*The Other Side of Midnight*, p. 74).

A striking aspect in this passage is the utilization of “*talisman of evil*” related to Noelle’s wedding dress. The key point was Larry’s unexpected abandonment of Noelle, ultimately fueling her revenge and transforming her love into bitterness. Most importantly, the combination of two contradictory notions “**talisman**” and “**evil**” perverts the traditional perception of talisman, creating a paradoxical effect, exposing a striking contrast between positive implications of talisman, associated with protective and beneficial qualities and negative overtones, evoked by the lexical unit “evil”. The juxtaposition serves to emphasize the transformation of the wedding dress from the symbol of protection to the symbol of malevolent power, highlighting the irony of its significance in Noelle’s life, as a result, blending positive associations with perverted retributive justice.

To sum up, oxymoron and conceptual blending enact a process of symbolic transformation, acquiring paradoxical meanings that both subvert and enrich the novel’s moral and emotional dimensions, reshaping meaning through paradox.

Table 4. *The symbolic shift from protection to malevolent perceived revenge*

Conclusion

The present article has examined Sidney Sheldon’s individual style through the lens of Conceptual Blending Theory and autointertextuality, highlighting how cognitive and stylistic strategies can shape the author’s literary style. By analyzing the symbols of cave and convent across *The Other Side of Midnight* and *Memories of Midnight*, we have revealed the emotional and symbolic world created by S. Sheldon.

The analysis presented in this article suggests that the cognitive mechanisms underlying autointertextuality manifest themselves through recurrent application of metaphorical transference, combined with the use of oxymoron and conceptual blending, reshaping symbolic nuances of meaning. These techniques also provide cohesion among underlying thematic patterns and introduce the notion of perverted justice. They subvert conventional associations, revealing paradoxes that deepen both the psychological and moral dimensions of the narrative.

By referring back to his own texts, Sheldon weaves a narrative web where meaning evolves and gains complexity. Thus, this study underscores the importance of blending cognitive linguistics with literary interpretation to disclose how writers create meaning and narrative cohesion within their texts. Therefore, it can be assumed that the use of conceptual blending not only ensures coherence across different parts of the text through autointertextuality but also functions as a foundation for revealing the author's viewpoint as reflected through the characters' perspectives.

REFERENCES

1. Bakhtin, M. M. (1986). *Speech genres and other late essays* (C. Emerson & M. Holquist, Eds.; V. W. McGee, Trans.). Austin: University of Texas Press.
2. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
3. Fateyeva, N. A. (2007). *Intertextuality and its role in the formation of meaning*. Moscow: KomKniga.
4. Hodges, A. (2015). *Intertextuality in discourse*. In D. Tannen, H. E. Hamilton, & D. Schiffrin (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (2nd ed., pp. 42–60). Chichester: Wiley Blackwell.
5. Kristeva, J. (1980). *Desire in language: A semiotic approach to literature and art* (T. Gora, A. Jardine, & L. S. Roudiez, Trans.; L. S. Roudiez, Ed.). New York: Columbia University Press.
6. Nordquist, R. (2025). *Conceptual blending*. ThoughtCo. Retrieved from <https://www.thoughtco.com/conceptual-blending-1690401>
7. Van Heerden, E. (2008). *Conceptual blending and intertextuality: A cognitive approach to literary meaning-making*. University of South Africa.

Sources of Data

8. Sheldon, S. (1973). *“The Other Side of Midnight”*. William Morrow.
9. Sheldon, S. (1990). *“Memories of Midnight”*. William Morrow.

ՀԱՍՄԻԿ ՔԱՋՔԵՐՈՒՆԻ, ԱՆԱՀԻՏ ՄԱԿԱՐՅԱՆ - ԻՆՔՆԱՄԻՋ-ՏԵՔՍԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԻԴՆԻ ՇԵԼԴՈՆԻ ՎԵՊԵՐՈՒՄ՝ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹԱՅԻՆ ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ ճանաչողական հայեցակերպ, հասկացության յներառում, մտավոր տարածք, ինքնամիջտեքստայնություն, փոխակերպում

Սույն հոդվածի նպատակն է Սիդնեյ Շելդոնի վեպերում դիտարկել իմաստաստեղծման գործընթացում հասկացության յներառման մեխանիզմները: Հիմք ընդունելով Ժիլ Գոկոնեյի և Մարկ Թերների «Հասկացության ինտեգրման տեսությունը» (2002)՝ հոդվածում փորձ է արվում վեր հանել այն լեզվական հնարները, որոնց միջոցով հեղինակը ստեղծում է խորհրդանշային պատկերների բարդ համակարգեր, որոնք բացահայտում են հերոսների հոգեկան և հուզական աշխարհը: Ուսումնասիրության ընթացքում փորձ է արվել նաև վեր հանել Ս. Շելդոնի «Կեսգիշերի հակառակ կողմը» և «Կեսգիշերվա հիշողություններ» վեպերում ինքնամիջտեքստային կապեր, որոնց միջոցով հեղինակը ասես յուրօրինակ երկխոսություն է ստեղծում իր ստեղծագործությունների միջև: Վերոնշյալ ստեղծագործություններում Շելդոնը զարգացնում և նորովի է ներկայացնում նախկինում արծարծած թեմաները, խորհրդանշային պատկերները և ոճական հնարները՝ դրանք հագեցնելով նոր իմաստային շերտերով:

АСМИК КАЧБЕРУНИ, АНАИТ МАКАРЯН - ИССЛЕДОВАНИЕ АВТОИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРИИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ИНТЕГРИРОВАНИЯ В РОМАНАХ СИДНИ ШЕЛДОНА

Ключевые слова: *когнитивный подход, концептуальное интегрирование, ментальное пространство, автоинтертекстуальность, трансформация*

Данная статья посвящена анализу концептуального интегрирования когнитивных и смыслообразующих механизмов в романах Сидни Шелдона. В качестве исследовательской посылки статья исходит из основных принципов теории когнитивной интеграции Жюль Фоконье и Марка Тернера и нацелена на выявление способов формирования сложных семантических отношений между ментальными пространствами, раскрывающими глубину эмоциональных переживаний персонажей.

Анализ показывает, как повторяющиеся символы и мотивы формируют системы интертекстуальных связей, отражая судьбы персонажей через душевные страдания, процесс самопознания и моральную трансформацию.

Особое внимание уделяется роли стилистических приемов как инструментов метафорической транспозиции, посредством которых создается многоплановая структура эмоционального и символического содержания. Применение такого многомерного подхода позволяет выявить тонко выстроенные стратегии, обеспечивающие как самобытность, так и глубину выразительности стиля автора.

Ներկայացվել է՝ 10.10.2025 թ.
Գրախոսվել է՝ 03.11.2025 թ.

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ԱՆՏՈՆՅԱՆ ԹԱՄԱՐԱ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ավագ դասախոս, համաշխարհային գրականության և քաղաքակրթությունների ամբիոն, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան

АНТОНЯН ТАМАРА - кандидат филологических наук, старший преподаватель, кафедра зарубежной литературы и цивилизаций, Государственный университет им. В. Брюсова

ANTONYAN TAMARA - Candidate of Sciences (Philology), Senior Lecturer, Chair of World Literature and Civilizations, Brusov State University

ԱՊՐԵՍՈՎԱ ՍՈՆՅԱ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, համաշխարհային գրականության և քաղաքակրթությունների ամբիոն, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան

АПРЕСОВА СОНЯ - кандидат филологических наук, доцент, кафедра зарубежной литературы и цивилизаций, Государственный университет им. В. Брюсова

APRESOVA SONYA - Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor, Chair of World Literature and Civilizations, Brusov State University

ԳԵՂԱՄՅԱՆ ԼԻԼԻԹ - հայցորդ, համաշխարհային գրականության և քաղաքակրթությունների ամբիոն, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան

ГЕГАМЯН ЛИЛИТ - соискатель, кафедра мировой литературы и цивилизаций, Государственный университет им. В. Брюсова

GEGHAMYAN LILIT - Researcher, Chair of World Literature and Civilizations, Brusov State University

ԳՅՈՒՐՋԻՆՅԱՆ ԴԱՎԻԹ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, հայագիտության ամբիոն, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան

ГЮРДЖИНЯН ДАВИД - кандидат филологических наук, доцент, кафедра арменоведения, Государственный университет им. В. Брюсова

GYURJINYAN DAVIT - Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor, Chair of Armenian Studies, Brusov State University

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ ԱՐԵՎԿԱՏ - հայցորդ, դասախոս, համաշխարհային գրականության և քաղաքակրթությունների ամբիոն, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան

ХАЧАТРЯН АРЕВАТ - соискатель, преподаватель, кафедра мировой литературы и цивилизаций, Государственный университет им. В. Брюсова

KNACHATRYAN AREVHAT - Researcher, Lecturer, Chair of World Literature and Civilizations, Brusov State University

ՂԱՐԻԲՅԱՆ ԴԱՎԻԹ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ռուսերենի ամբիոն, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան

ГАРИБЯН ДАВИД - кандидат филологических наук, доцент, кафедра русского языка, Государственный университет им. В. Брюсова

GHARIBYAN DAVID - Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor, Chair of Russian, Brusov State University

ՂՈՒԿԱՅԱՆ ԱՆՈՒՇ - դասախոս, անգլերենի թարգմանության ամբիոն, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան

ГУКАСЯН АНУШ - преподаватель, кафедра перевода английского языка, Государственный университет им. В. Брюсова

GHUKASYAN ANUSH - Lecturer, Chair of English Translation, Brusov State University

ՄԱԿԱՐՅԱՆ ԱՆԱՎԻՏ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ավագ դասախոս, անգլերենի հաղորդակցության ամբիոն, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան

МАКАРЯН АНАИТ - кандидат филологических наук, старший преподаватель, кафедра английской коммуникации, Государственный университет им. В. Брюсова

MAKARYAN ANAHIT - Candidate of Sciences (Philology), Senior Lecturer, Chair of English Communication, Brusov State University

ՔԱՋԲԵՐՈՒՆԻ ՀԱՍՄԻԿ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր, անգլերենի ամբիոն, Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան

КАЧБЕРУНИ АСМИК - кандидат филологических наук, профессор, кафедра английского языка, Государственный университет им. В. Брюсова

KAJBERUNY HASMIK - Candidate of Sciences (Philology), Professor, Chair of English, Brusov State University

Համակարգչային ձևավորումը՝

Հասմիկ Փիլավջյանի

Տպաքանակը՝ 100

«Լինգվա» հրատարակչություն

«Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամ

Հասցե՝ 0002, Երևան, Թումանյան փող. 42

Հեռ.՝ (+374) 10 52 20 20

Էլ. հասցե՝ bsu.sciencedep@gmail.com

<http://www.brusov.am>

**«Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամի
«Բանբեր» գիտական պարբերականի 1(74) համարը երաշխավորվել է
տպագրության ԲՊՀ գիտական խորհրդի 2025 թվականի դեկտեմբերի
25-ի № 4 նիստի որոշմամբ:**

«Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամի
«Բանբեր» գիտական պարբերականում տպագրության համար
հոդվածներին առաջադրվող պահանջները ներկայացված են ԲՊՀ
պաշտոնական կայքում.

https://brusov.am/hy/journal_list/banber_v_bryusovi_anvan_petakan_hamalsarani